

મોહન વાણી.

દ્વારે

મોહન કાંચદોહન.

— ❦ —

મોહનલાલ દલપતરામ કવિએ
રચી.

(સંવત ૧૯૨૨ થી સંવત ૧૯૪૫ સુધીમાં રચેલી
કવિતાઓમાંથી શોધન કરી છપાવી
પ્રસિદ્ધ કરી છે.)

— ❦ —

અમદાવાદમાં

રીચીરોડ ઉપર કાલુસેનની પોળમાં સમશેર
બાલાદુર છાપખાનામાં સવામીભાઈ
રાયચાંદે છાપી.

— — —

સંવત ૧૯૪૫ સને ૧૯૮૯

— ❦ —

કીંમત રૂ. ૨ કંપની.

(આ સુસ્તકમાં સ્વસ્થાન આવનગરના મહારાજા
સાહેબ સુર્યવંશી લખ્યા છે પણ ચંદ્રવંશી છે. માત્ર સુર્ય
વંશી સુર્યના જેવો પ્રતાપી તેને અલ્લે વંશી સુર્ય
લખાયું છે.)

પ્રસ્તાવના*

પ્રિયગિત્રો, આ ગ્રંથ બહાર પાડવાની ઉમેદ સં. ૧૯૩૭ માં મેં રાખી હતી પણ જગત વિચિત્ર છે, દુખને દરિયાવ એજ દુનિયાં છે અને સમય હમેશાં એક પ્રકારનો ચાલ્યો આવતો નથી તે ધારણે સં. ૧૯૩૭ થી સં. ૧૯૪૩ સુધીમાં એક પછી એક એકા જનાવો બનતા આવ્યા કે જેમાં હું તદ્દન ધુંચાઈ ગયો તેમાં સં. ૧૯૪૩ માં તો મારી માતાની તબિયત એટલે દરજ્જે બગડી ગઈ કે પુસ્તક તો પુસ્તકને ડેકાણે રહ્યું પણ સં. ૧૯૪૪-૪૫ ના વર્ષો જે મારા જીવનમાં આવ્યાં તે જીવનમાં આવશે કે નહીં એ વાત ની મોટી આશંકા હતી પણ તે આશંકાને લીધે પછી મેં આ પુસ્તક બહાર પાડવાનો દ્રઢ નિશ્ચય કીધો ને કામ શરૂ કર્યું. વાંચનાર જાણશે કે આટલેથીજ બસ થયું એમ નથી. એ શરવાત કીધા પછી પણ પ્રશ્ન મારાં માતૃશ્રીના આયુષ્યનો અંત આવ્યો અને મારી દુકિનાઓ માંની એક જે ઘણુંજ મારા સાથે રહેતી તે પણ મને છેવટના પ્રાણામુ કરી રહતો પકડી ગઈ.

આવી આફતોની વિચમાં આ પુસ્તક મેં પૂર્ણ કર્યું છે માટે તેમાં કાંઈ વિશેષ દોષ રહેલા હશે તે ઉપર હું ધારણું કે વાંચનાર નિયા યોગી કરતાં તેના મતલબ ઉપર ધ્યાન આપી સુખ મેલણ કરશે.

હરકોરનો રાસડો વગેરે કેટલીક કવિતાઓ દાખલ કરવી રહી ગઈ છે પણ જે છંદર છંદો હશે તે પીછા આપતી નિકળશે તો તે વખત સુધારા વધારાને માટે ન જાતીજ કરીશ. હાલ એજ, ચૈત્ર સુદી ૩ સં. ૧૯૪૫

મોહનલાલ

આ પુસ્તક નિચે લખેલે ઠેકાણેથી મળશે.

અમદાવાદમાં—ગ્રુ ૦ વ૦ સોસાઇટીમાંથી.

મુંબાઈમાં—બટ, દામોદર તુળશી બહારકોટ વીહલવાડી.
શેક- મથુરજ્ઞાસ પ્રાગજ્ઞના માળામાં ગ્રોથે
દાદરે.

કરાંચીમાં—સ્વદેશ બાંધવ ગ્રોરીસમાંથી.

કચ્છ અંબારમાં બનાવનાર પાસેથી,

લાવનગર તાબે કુંડલામાં—મારા લઘુ બાંધવ મગનલાલ
દલપતરામ પાસેથી.

ઝોરખીમાં—ગ્રોજા. નંદલાલ શીવલાલ પાસેથી.

અર્પણ પત્રિકા.

દાહરો.

“ ગુણવંતા ગુણ ગણિ ગણિ, સુપદાવત લે સાર;
ચિત્ત મુખનું ચાળણી, અવગુણનું ગ્રહનાર.”

તેમાં પ્રથમના પૂર્વાર્ધ પ્રસીસ્ત ગુણના આહરો.

આપની ખુશીનો રસ ચોરજ છે, નહિં જેવા આ-
ળસના બોલોમાંથી પણ તત્ત્વ શોધી શોધી તેની કદર
પિછાનોછો ને તે સાંભળવા આપનું કોમળ અંતઃકરણ
દમેશાં આતુર હોયછે. ખાસ એ ખુશીને માટે હું આ
માર્ગ પુસ્તક આપતેજ પ્રેમ પૂર્વક અર્પણ કરુંછું. તે
સ્વિકારશોજી.

ગુાં અન્નર પ્રાંત કચ્છ.

વૈશાક સુદ ૩ સંવત ૧૯૪૫

} હું છું.
નો સે.

મોહનલાલ દસથતરામ.

કવિશ્વર.

અમાણી આશ્રય આપનાર સાહેબોનાં નામ.

રોકડી રકમો ફોરીની.

- ૫૦૦ ફોરી શેઠ મુરારજી મુલ
જીના ટ્રસ્ટી રાં રામ
, દાસડોસાભાઈ વગેરે મું
બાઈ
૨૫૦ મેં રાં રાં સચેદિ
નાભાઈ નાનજી કન્હ
ના આં રેં ક

પુસ્તક ખરીદી

- ૫ મહારાજ કુમાર હરીસંગ
જી સાહેબ ૨૫૦ દ્રોણ
૫ મહારાજશ્રી દાજીરાજજી
સાહેબ ૨૫. વઢવાણ
૫ મેં રાં બાં મણી-
ભાઈ જશભાઈ દિવાન બા
હાદુર વડોદરા.
૩ સ્વસ્થ ન લુણાવાડાના દર
બાર સાહેબ
૨ રાં રાં • દેસવલાલ રંગ
નાથદાસ ભૂતાપ. આ. રે.
ક. ભુજ
૨. રા. રા. બાર્ડશંકર નહાના
ભાઈ મુંબાઈ.
૨ ભટ દામોદર તુલશી મું
બાઈ.
૨ શેઠ લક્ષ્મીદાસ લધા મુંદ્રા
વઢવાણ.
૧ રા. રા. બજાભાઈ નથુભા
ઈ નાયબ કારબારી સાહેબ
લોધીકા.
૧ જાડેજ અભેસીજી જીજી
ભાઈ તાલુકદાર
૧ જાડેજ પંચભાઈ રાસાભા
ઈ તાલુકદાર.

સિંહાનગર નીગાળાસ્ટેશન.

- ૧ રા. બાલાશંકર જગજીવન
કારકેન
મુંબાઈ
૧ પ્રામ્નોરા ભટ નારજીજી
ગોપાળજી હનુમાનગલી
મહુવા
૧ રા. રા. વિઠ્ઠલદાસ પરમ
નંદદાસ ધોલકીયા.
માંડવી
૧ શેઠ કાશમઅલી લાલજી
ભાઈ
ભુજ
૧ રા. રા. જીવજીભાઈ હી
રાચંદ
૧ રા. અલ્પારખ્યા કેશરગોવાં
૧ રા. ધીરાવભાઈ જીવજી
ભાઈ
૧ રા. પીર શાહાબુદીન અક
બરશા
૧ જોશી વીસનજી વિ. રા
ધવજી
૧ રા. રા. રહીમભાઈ નાનજી
૧ ઠા. વિશ્રામ હંસરાજ
છોટાઉદેપુર
૧ મે. રા. રા. જ. ખુસા
શાલરાવ સારાભાઈ.
અંજાર
૧ રા. રા. લધુભાઈ માધવજી
માંડવી વહીવટદાર
૧ રા. મુગટરામ લાલજી શી
કારપુર તળવીજદાર
૧ રા. વડીલ જટાશંકર મ
હાદેવ

૧ રા. વકીલ શામજી જીવે રામ	૧ ગાંધી ભગવાનજી મેઘજી
૧ રા. રા. અમૃતલાલ નારા જીજી આ. પો. ક. પ્રાંત કચ્છ	૧ શેઠ. ત્રીકમજી જીવણદાસ હરતે નેરાગમા.
૧ રા. વકીલ શીવજી અખખ	૧ શેઠ. લાલજી ગોકળદાસ હરતે નરસીમા
૧ રા. ઉમીયાશંકર ડાહ્યાભાઈ. રકુલ મારતર નાગલપુર	૧ શેઠ આણંદજી ડુંગરશી હ ડુંગરશીમા.
૧ રા. રા. પ્રાગજી ઉદેચંદ. કારભારી સાહેબ	૧ મીત્રી મેપા પચાણુ.
૧ ઉપાધ્યાય ગુરજીશી જેરાજ મેરજી વીરાવાળા	૧ મીત્રી માંડણુ રામજી.
૧ રા. રા. જમાદાર અખદુ લ નળીશા	૧ મીત્રી રઘુભાઈ લાલજી.
૧ રા. રા. હીરજી ભગવાનજી રાહપર ન્યાયાધીશ સાહેબ.	૧ પાઠક પ્રેમજી વેલજી
૧ રા. રા. આત્મારામ કેશવ જી ડાકતર સાહેબ	૧ દાં રાગજી દેવશી.
૧ રાં રાં જેરામભાઈ રૂડા આવરશીયર સાહેબ.	૧ દા. બદવજી દેવકરાણુ
૧ રા. રા. ભવાનજીમાઈ ન થુ કારભારી સાહેબ	૧ બોલ હરજીવન શામજી
૧ રા. રા. દયાશંકર શામજી રકુલ મારતર સાહેબ	૧ રા. વકીલ દલપતરામ જેઠા
૧ રા. ત્રીકમજી મેઘજી મ્યુની સીપલ સેક્ટરી સાહેબ	૧ રા. વકીલ ખીમજી હોસા
૧ શેઠ કરસનદાસ નારણજી	૧ રા. વકીલ નથુ ગંગાધર
	૧ દા. દેવજી સુરાજી તુણના
	૧ વાસુદેવ નાયજી ખખ.ધિકારી
	૧ વકીલ મેરચલી લાલજી
	૧ ઠકર વહાલજી પ્રાગજી
	૧ ઠકર પ્રેમજી લધાભાઈ
	૧ શેઠ દામેજી ત્રીકમજી
	૧ મહંત રણછોડદાસજી પ્રિ-યાદાસજી.
	૧ મેમણુ ઉમર એલીયાસ

આ શિવાય પણ આશ્રય મળેજોછે પણ કેટલાક સાહેબોએ પોતાનાં નામ પ્રગટ ન કરવા ખાસ ફરમાન કર્યાથી તે નામદારોનાં સુખારક નામ દાખલ કરવામાં આવ્યાં નથી.

મોહનવાણી મોહન કાવ્યદોહન. મંગલાવરણ.

સરસ્વતિ સ્તુતિ.

શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ.

હે દેવી જશ દાયણી જગતમાં, સાક્ષાત શ્રીભારતી;
ભક્તાધીન ભવાનિ ભક્ત શરણે, આગ્યો શુણી થા છતી;
વારે ધા મૂળ માત તાત પણુ તું, ઉરે પુરી આશ તું;
મામાયા કરી મ્હેર કીજ^૨ મુજની, જિજ્ઞાસિ શે વાસ તું. ૧

દોહરા.

નિરાકાર સાકારતું, દ્રશ્ય અદ્રશ્ય તું આપ; ૧
બહુ નામી બહુ રૂપિ તું, જપે રૂપિ મુનિ જપ. ૨
શિવ, શક્તિ બિન્ન બિન્ન સઉ, અલ્પા આદિ અનેક;
સર્વ વ્યાપિ સ્થરાચરે, તુંજ એકને એક. ૩

સોરઠો.

ગુણ ગણિ કહે ગણેશ, શુભ કારજમાં સર્વદા;
પ્રારંભે પરમેશ, સમરૂં સરસ્વતિ રૂપતું. ૪
(ચંદ્રમુખી મધપાન દુગ્ધ દર્શક નાટકમાંથી.)

૫૬ રાગ કાફી.

“હોલો હોલી કહેછે રે, પ્રભુ મારી વારે ચઢો.” એ રાગ.

અકળ કળા તારીરે. દિસે દેવી સરસ્વતિ;
સ્થાયતા કરજે સારીરે; મૈયા^૩ દેજે શુભ મતિ. ૮૬.
વ્યાસ, પરાશર, વાલ્મિક, પ્રજ્ઞા, આદિક રૂપિયો અપાર;

પરમ સહાયતા તાહરી પામી, બયો પુસ્તક ભંડાર;
 ગિરા^૪તો જાણે ગંગારે, તેઓ પામ્યા તુજવતિ; અકળ. ૧
 મનુ મહર્ષીએ લખી મનુ સ્મૃતિ, ત્રિલોક્યનું લેખ તત્વ;
 જેની જિવ્હાએ તું વશિ જઘને, તેમાં અચળ વશ્યું સત્વ;
 જેણે તને સેવીરે, રૂડી થઇ તેની રતિ. અકળ. ૨
 કવિ કાવિદને મોટા કવીશ્વર, સર્વને તારું શરણુ; •
 મ્હેર તારી થઇ જે પર મોટી, નહિ તેને જન્મ કે મરણ;
 છેક હોય જે છોટારે છત તેતો પામે છત્રી. અકળ. ૩
 આંધળા પાંગળાં નિર્ધન નખળાં, તારા વિના બિલકુલ;
 આછો જેહને તારો આશ્રય, ભારે તે જન ખાય ભૂલ;
 શકત તારે સત્વેરે, ગહન છે તારી ગતિ; અકળ. ૪
 દેવી દયાળુ દયા કરીને, વસજે જિવ્હાએ વાસ;
 આશ્રય મારેછે નહિ અન્યનો, એક તારીછે આશ;
 મોહન કહે, માણરે, મારા માંહી નથી મતિ; અકળ. ૫

મહીના.

(રસિક મહીના સંગ્રહમાંથી.)

“આધવજ સદેશો કહેજે શામને” એ રાગ.

સેવક થઈ સમરૂં માતા સારદા. ટેક.
 કાર્તિક માસે પંડિત દાણીદાસની,
 વશિ જીભે માતા આપ્યું વરદાનજો;
 અમૃત ચોઘડિયે જાણે તે અવતર્યો;
 અમર થયો ને અમર કર્યો *રાગનજો; સેવક. ૧
 માગશરે માતા મળવાની આશછે;
 અલખેલી તું પુર અમારા કોડજો,
 જગદંબા છોજી જીભે જસ દાયણી;
 આપ પ્રતાપે નાવે આંપણુ ખોડજો. સેવક ૨
 પ્રાપ્તે પંડિત પામ્યા પ્રખ્યાતી કઈ,

એ સધળો છે માવડિ તુજ પ્રતાપને;
 પાર ન બ્રહ્મા શેષ, મહેશે પામિયા;
 લખી ગયા તે વેદ પુરાણે છાપને. સેવક. ૩
 માથે કોણુ ગળુ' જે તુજ મહિમા લખું,
 લખિ ન શક્યો જ્યાં મોટો પંડિત માધને.
 રત્ન વસંત દિસે અદકી રળિયામણી;
 દિન રજની નવ દિસે એકે ષડાધને. સેવક. ૪
 કાગણુ મહિને હોળી આવી કાલતી,
 વસંત શોભા શુભ ખીસે શણુગારને;
 જે માતા કિંકરપર તું કરણુ કરે,
 અતિશય તારો તો માનું ઉપકારને; સેવક. ૫
 અર્ચતરે ચિત એટલું છે તુજ ચરણમાં,
 વરણુ વરણુમાં કર તું તારો વાસને;
 શરણે સેવક આવ્યો તે ઉગારતું,
 દીન દયાળ તું હું છું તારો દાસને; સેવક. ૬
 વધશાખે વિપતિ વિદારો વિશ્વની,
 એટલું માયું અંતર અતિ અકળાયને;
 તું માતા પિતા તું છું એ માવડી;
 તું રીઝે તો કરે રંકને રાયને. સેવક. ૮
 જેઠે તાપ તપે મારું તનડું તપે;
 શિતળ કરવા છાંટો કંડુ નિરને;
 અમૃત પાછ ઉછેરો માતા માહરી,
 ભવની ભાગે તો તો મારી ભીડને. સેવક. ૯
 અષાડ મહિને છોડ અષાડી આપનો;
 જાણો માજી જનમો જનમ જરૂરને;
 ધન ગરજને વળી ઝખુકે વીજળી;

૧ લાંછન અથવા કહેવાપણું. ૨ જાતે જાત અ-
 થવા અક્ષરે અક્ષરમાં. ૩ ભવિષ્યે થનારા કવિયોથી આ-
 ગાતરો.

દ્રષ્ટિ તારી થકી નથી હું દુરજો. સેવક. ૯
 આવણુમાં હું સમર ને સેવું સદા;
 ધર તે પર તું માતા તારું ધ્યાન જો;
 રસ બસ કર રસના *રસથી ભરપૂર તું,
 વળિ વળિ માગું એ તારું વરદાનજો; સેવક. ૧૦
 બાદરવો ભલિ ભાત બળવો ભૂતજો;
 ભારે ભારે તોજ મલે સુખ ભોગજો;
 એવિજ છે ઇચ્છા માં મારે અંતરે;
 અખિલ જનોને રાખો ખુશ આરોગ્યજો; સેવક. ૧૧
 આસો માસે સમરું માતા સરસ્વતિ,
 વાસ વસો જીલ્હાએ શ્રી જગ માતજો;
 નરનારીને નવરાત્રી મન માનતી,
 તે નિરખીને મન મોહન રણિઆતજો. સેવક. ૧૨

દાહરો.

શુણુ સેવક સરસ્વતિ કહે, તુજ પરધું તૃખાના;
 શા*થી મારું સુત તેં, સ્મરું કર્યું આ સ્થાના. ૧

સોરઠો.

કોણુ ગ્રામ શું નામ, શી ઇચ્છા છે અંતરે;
 તે વિસ્તારિ તમામ, બોલ અહો તું બાળકા. ૨

દાહરો.

કવિ કહે હે માતૃ શુણુ, વડો કસબ વખણાય;
 તે શુણિ તેનો કારિગર, મનમાંહી મક્કાય. ૩

ચોપાઈ.

વિમળ તેમ મા આપો વાણુ, તો તો મારાં થાય વખાણુ;
 હુંજ કસબ કારીગર તમો, ગ્રામ નામ શું કહિયે અમો. ૪

ઉપજાતિ છંદ.

ન કુંભકારે પરિપક્વ કીધો, કાચા નિભાડા થકિ કાઢિ લીધો;

અપકવ^૩ એવા ઘટ x માંહિ ધાલી ભર્યા નિધિ^૪ મધ્ય મુંક્યોઉછ. ૧૧

દાહરો.

નવ દહાડા પૂરા નહીં, રહે નિભાડો કાય;
 નવ મહિના પૂરા રહે, આ ઘટ પકવ ન હોય. ૧
 જુઓ નિભાડો જન કૃત, ઠરે પ્રથમથી ઠામ;
 અગ્નિ પ્રદિસ પછી કરે, જે કુંભાર તમામ. ૨
 આતો અગ્નિ પ્રથમથી, પ્રદિસ પુરો થાય;
 સારે ઘટ તેમાં પડે, ત્રૈલુ શત દાહાડા જાય. ૩
 તોપણ ઠામ ચડે નહિં, અચરજ મોટું એજ;
 પ્રજ્ઞપતિનો પણ જુઓ, પ્રજ્ઞપતિ જે છેજ. ૪

ચોપાઈ.

ડગક ડોઈયાં થાતો જાય, આડો અવજો વાંકો થાય;
 કાચો ઘટ જે પવન પ્રતીત, એવા ઘટ એમાં અગણીત. ૧
 કુંધે મુખ અડવડીયાં ખાય, સ્વાંગ વિવિધના ધરતોજાય;
 તેની મુખ્ય અવસ્થા ત્રણ, સાથે લાગ્યાં જન્મ મરણ. ૨
 એક અવસ્થા પણ ભોગવે, જુકિત બેની પણ જોગવે;
 ત્રાણ પણ તેવી વહિ જાય, તત્વ ભિન્ન ભિન્નગણતાં થાય. ૩

દાહરો.

તેવા ઘટમાં તેં ભર્યું, અમૃત માતા આપ;
 અમર રહ્યા અગણીત ઘટ, તે ઘટ તણે પ્રતાપ. ૧

— ❀❀❀❀ —

કવિતા વિષે.

ગરબી.

“પ્રેમની પ્રેમની પ્રેમનીરે, મને લાગી કટારી પ્રેમની;” એરામ.

કવિને નિવાજ્યા તે અમર રહ્યારે;
 જુઓ કવિને નિવાજ્યા તે અમર રહ્યા,
 ખીજ બહુ જનો વહી ગયારે; જુઓ કવિને ૧

કોણ રાજ કોણ રાંક હિસાબે,
 ચક્રવર્તિ પણ ચાલ્યા ગયારે. જુઓ કવિને૦ ૧
 વેગણુપર ગાઉ રાજનગર^૧થી,
 બાદશાહ માટીમાં માટી થયારે. જુઓ કવિને૦ ૨
 શ્યામળે ગાયો રૂડો રખિયલ રાજવી.
 પટેલ તે અમર થઇ રહ્યારે. જુઓ કવિને૦ ૩
 વસુધાપતિ જેહ વિરખેતરેના;
 કોણ બાણેછે હતા કયારે. જુઓ કવિને૦ ૪
 પ્રેમાનંદ કીધી કુંથા ઓ,^૩
 મહીમા તેના રહી ગયારે. જુઓ કવિને૦ ૫
 પ્રથિરાજ જેવા હતા પાંચસે પૂરા;
 *ચંદે ચડાવ્યા તે ચડી ગયારે. જુઓ કવિને૦ ૬
 બોજ જેવા પણ ભૂપ હજારે,
 કાળીદાસે રાખ્યા તે અમ્મર રહ્યારે. જુઓ કવિને૦ ૭
 મસીદ મીનારા મોટાં મંદિર સુંદર,
 પશુ પડીને તેતો પાદર થયારે. જુઓ કવિને૦ ૮
 કરતા પુરુષને કાય ન પિછાને,
 બાવલાં ભાગી ભુકો થયારે. જુઓ કવિને૦ ૯
 લક્ષપતિ કોટી દૂજ લાખ કરોડો.
 કહો કોણ સાથે બાંધી ગયારે. જુઓ કવિને૦ ૧૦
 બાદશાહ બાવનસેં થયા બરાબર;
 અકબર એમાં અમ્મર રહ્યારે. જુઓ કવિને૦ ૧૧
 સરસ્વતિ પુત્ર કવિશ્વર કહિયે;
 એણે રાખ્યા તે અમ્મર રહ્યારે. જુઓ કવિને૦ ૧૨
 (મોહન કાવ્યમાંથી.)

દોહરો.

“તાણી તોડી કાવ્ય કરિ, કવિપદ કેમ પમાય;
 સુંઠ જરા કર લાધતાં, ગાંધિ ન નામ ધરાય.”

૧ અમદાવાદથી ૨ વડોદર ૩ ઓખાહરણ વગેરે.

* ચંદ કવિએ.

કવિ વર્ગ, દોહરા.

ઉત્તમ કવિતો આદરે, હરિ રસ મય ભંડાર;
મધ્યમ કવિ નીતિ કથે, નિંદા અધમ ઉચાર. ૧

ઉત્તમ કવિ.

ઉત્તમ કવિનુ કાવ્ય શુણ્ણી, મારગ મોક્ષ પમાય;
પ્રભુ પદમાં પ્રીતિ વધે, અચ્યુત ઓળખ થાય. ૧

કવિત.

મહેતા નરસિંહનું જીઓ આન ઓછું નથી,
સૂર સૂરજેનું સનમાન સાર પામિયો;
કમ્બીરજી કહેવાયો પ્રભુનો પરમ ભક્ત;
જશ તુલસીનો નથી ઓછો જીઓ જામિયો,
ગુણુનિધિ ગોરખને માનવંતિ મીરાંબાઈ;
બ્રહ્માનંદ, મુક્તાનંદ આદિ થયા સ્વામિયો;
આજના કવિશ્વર કયાં એમ પુજ્યાછે કહો,
જેમ આ પુજ્યા વ્યાધી, સંસારની વામિયો ૧

મધ્યમ કવિ.

મધ્યમ કવિ કવિતા કરે, નીતિ નવિન સમજાય;
જશ વાધે જગમાં વડો. જન મન રંજન થાય. ૧

કવિત.

ગંગ ધરાણું તો હતું, અકળરતું અનૂપ,
કાળીદાસ કોહિનુર ભોજની કને હતો;
પટકો પ્રથિરાજનો ચારૂમતિ અંદ ભાટ,
રખીદાસ શામળને સદા કને રાખતો;
અંથેજેમાં આજ સુધી રાજ કવિતો રહે છે.
ટેનીસન દેખશે જે જોશે જઈ વિલાત તો.
રાજ અધિરાજ શુણો, ખુદાવંત ખેંગારજી,
કરતાએ પૂર્યા કોડ જે હું મુખે માગતો. ૨

દાહરો.

શિશુ કવિ શિવલાલ, કાળિદાસ ઉદય તનુંજ; ૧
સૂર મુરારી યાગ^૧. ભડ દીઠો કછ ભૂપતિ. ૧

અધમ કવિ.

અધમ કવિ કવિતા કરે, સુણનાં લોક લગ્નય.
અવણુ કરે પરિમૂર્છિતો, શેર લોહિ સુકાય. ૩

કવિત.

અકબર ગુણુ એક ગાયો, કવિ ગંગ ભાટે,
કાળીદાસે ભભકો વખાણ્યો ભોજ રાજનો,
ચડાવ્યો પૃથુને એક ચામતિ ચંદ ભાટે;
રચ્યો પ્રથિરાજ રાસો કોડે તેના કાજનો,
રસના એ રખિદાસ શતમજે વખાણ્યો સારો,
જન્યો નહીં જીજ્ઞે અને કયો અપ લાગનો.
હામ હામ ભોજ અને હામ હામ કાળીદાસ,
અરે આ જમાનો ક્યાંથી આવ્યો કહો આજનો. ૩

દાહરો.

સમય સમયના માનવી, સમય સમયનાં અંગ;
અર્ચાયિન કવિ અંતરે, ખચીત રહ્યું નહી રંગ. ૧

કવિત.

નાખું નોખું રૂપ કાળીદાસનું કદાપી થાય,
ભોજ રૂપ અનેકને જન્યે રૂપ એક જૈ;
કોઈ આપે પાઘડીને કોઈ આપે સેલું શાલ.
જન્ય જીજ્ઞ વાર તો તે ભોજ ખેસે ચુપ ચૈ.
એવા એવા ભોજનો અનેક જન્યે ભોજ મજે.
જેવો કાળીદાસ એવું ભોજ આવ્યો રૂપ લૈ,
હામ હામ ભોજ અને હામ હામ કાળીદાસ,
અરે આજમાને ક્યાંથી જનમ્યા જનિતા ફૈ. ૧

૧ પ્રાણુજન મુરારજી કછ ભુજ કાવ્ય પોસાળના સુરદાસ કવિ.

કાવિ વિનાનું રાજ્ય.

ઉપજાતિ છંદ.

ન મચ્છ કે કચ્છ કશું જણાય, નવાણુ એવું કદિ ના મનાય;
 મીઠા વિના અન્ન જણાય જેવું, કવિ વિનાનું કહું રાજ્ય એવું. ૧
 અપાડ કેરી વદિ રાતિ જેમ, ચડયો દિસે ચોદશ મેઘ તેમ,
 જણાય સારેજ ખગોળ જેવું. કવિ વિનાનું કહું રાજ્ય એવું. ૨
 સમાજને રાજ્ય કવિ વિનાની, ટોળી મળી હોયજ હીજડાની;
 અદા ભવાનિય કુટાય કેવું, કવિ વિનાનું કહું રાજ્ય એવું. ૩
 દરેક ભાષા દરએક દેશ, દરેક મધ્યેજ દિસે કવેશ;
 જેમાં નહી તેહ જણાય જેવું, કવિ વિનાનું કહું રાજ્ય એવું,
 ભણ્યો ગણ્યો ભૂપતિ ખુબ ભારે, એનીજ હદ્રાદિક આશ ધારે;
 જો નમ્ર તેનુંજ શરીર જેવું, કવિ વિનાનું કહું રાજ્ય એવું, ૪
 છે આઠમુ અંગ કવીશ કેરું, સમાજમાં જેમ મનાય મેરું.
 છે શાસ્ત્ર સર્વેનું સદા કહેવું, કવિ વિનાનું કહું રાજ્ય એવું. ૫

સોરઠો.

પદના ઘણા પ્રકાર, કોટી પ્રકાર કવિ તણાં;

અરે આળ પંપાળ, આ મુજ કવિતા તે કને. ૧

કવિત.

કવિ થૈ કમાવા માટે કદાપિ કવિ શ્વ રમેં,
 કવિતા કોડથી કોઈ પ્રકારે કવિ નથી;
 • બહાલ ધરી વિશ્વ મધ્યે વિશેષ મેં વિશ્વીજન.
 વાણી પક્ષપાત તણી અલ્પ ઉચરી નથી.
 સારા સારા ગ્રહસ્થ શોધીને લેવા શિરપાવ;
 સખખ સુકિર્તિની સરીતા નીસરી નથી;
 કવિ કોઈ કાળ કેરી મેં કલમ કાઢી નથી.
 તેમ હવે કાઢવાની ઈચ્છા મેં ધરી નથી. ૨

સંવૈયો

જ્યાં મહાસાગર મુખ્ય અનેક ત્યાં છિછરનાં છિછરાંકહાંપાણી

૧ નવનું અંગ ૨ ખાખોચીયાં

નોખતનાદ સુણ્યા નહિ જાય ત્યાં તૂતિ બિચારિ ફરેશું કુલાણી;
મેરે સમાશત લાખ કને તૃણ એક વિશેક વદુ શું વખાણી;
કોટિ પડ્યા કવિ કોવિદ ત્યાં કુણુમાત્ર કહું મન મોહનવાણી. ૩

દોહરો

તે બાણીમાં જો વસો, વરસે સુધા પ્રવાહ;
જેવો છે તેવો રહે, રહો કુળનો રાહ. ૧

હન્દ્રવિજય છંદ.

કોઈક પુત્ર તો થાવર જંગમ તાતતણુંજર મેળવિ જામ્યો,
કોઈક પુત્ર મુશાળ તણી લઈને મિલકત મુશાળ વિરામ્યો;
સમૃધિ કોઈ સ્વસુરનિ લેઈ રવસુર ગૃહે વશિલેજ વિસામો;
નેણુને વેણુ કવિત્વપણું, વળી વણુવતાં હું પિતા થકિ પામ્યો;

સોરડો

ઉપર લખિયા એમ, વિધ વિધ રિતિના વારસા;
મળતાં ઘટતો તેમ, અધિકતામાં એ મળ્યો. ૩

દોહરો

તથાસ્તુ જગ દંબા કહી, વસ્ત્યાં જિવ્હાએ વાસ;
પ્રકરણ પ્રથમ હવે પછી, પ્રેમે કરે પ્રકાશ. ૧

— ❀ —

આ પુસ્તક વિષે ઈશદો.

હું સુત દલપતરામનો, જુઓ સજનહું જેમ;
અન્યું દલપત કાવ્યનું, આ પુસ્તક પણ એમ. ૧

સવૈયો

સવંત ઓગણિસોપર બાવિશયા કરિ કાવ્ય કૃતિ શરવાતી,
ચાળીસ ઉપર ચાર નિચા શુભ વિક્રમ સાલ વિશેષ સુહાતી,
બાવિશ વર્ષની બાવિશિ આ ગુણુ આહિ અહસ્થ હજુરગણુતિ
દોહન મોહન કાવ્ય તણુ અરપુ કરિ ઉર થવા સુખશાંતિ. ૧

— ❀ —

(૧૧)

આ પુરતક વિશે આભપ્રાય.

સવૈયો.

ભાષણ મોહનલાલ તણુંજ, મનોહરને વળી મોખતવાળું
સુંદર શબ્દનું સંગ્રહસ્થાન નિધાન રસોતું દીસેછે રૂપાળું.
વૃત તણો વદીએ વળિ બાગ અયાગ સુઅર્થથી ફુલ ફળાળું;
ડાપણુવંત કવિ દલપત તતુંજનું ભાષણ રહું રસાળું. ૧
પાવન રિઝક છે પ્રથમેકુ સમેસુ શમેજ ગમે જન ઝારી.
શ્લેશ દ્રની યમકોથી જડીત ધટીત ગુણો જીત આનંદકારી.
એમ અલંકૃત અક્ષર આદ નહી અપવાદ દિસે દુખહારી.
વાહ વખાણી લધા વદ મોહનલાલનુ ભાષણ મોહનકારી. ૨

આવણુ સુદ ૧૫ સવત ૧૯૪૪ વિક્રમાબ્દ વર્ષ. કચ્છી

દા. લાધારામ કર્ષિ.

કચ્છ અંગર નિવાસી.

(૧૨)

પ્રકરણ ૧ લું.

કવિ વિજ્ઞાપિ.

ઉપજાતિ છંદ.

૧ પંથાંછું હું જન આપ જેવો, છે પંથ જાણો વળી આપ+એવો.
મળ્યા છિયેકે મળીશુ ફરીને, એ વાત છે હાથજ શ્રી હરિને. ૧
ગણાય અર્વાચિન ૧કાળ આંછે, પ્રજા જુઓ ભૂત^૨તણીજ ક્યાંછે!
પોછેશા પોછેશા! મુખે કહેતાં, વાતો રહી જેવદિ વાટ બહેતાં. ૨
છે તેમ આ ખેલ જરૂર એવો, રેલો દિસે તે જળનોજ જેવો
વિશ્રામ લેવા શ્રમ દૂર થાવા, કરાળ^૩આ પંથ વળી કપાવા. ૩
વિનોદ વાતો કરિયે વિશેષે, થતી પ્રજા યાદ કરે છ^૪મિષે;^૫
આ જ્ઞાન તંતુ રૂપિયા અછોડા, છે છુટ મુકયા મન રૂપિ ઘોડા ૪
લાં સમ મૂખા શું હિસાબમાંછે, ફાટો ગરાફી^૬અવલેજ આછેં
તે જેઘ ન્યાંળી વિગતે વિચારો, મને તમારો પ્રિય મિત ધારો ૫

દોહરો.

દર્પણ^૭ દીઠાં કાચનાં, આપે હરં ઢૂંએનેક;
દર્પણ આ મુજ દિલનું, એ અવલોકો એક. ૧
કવર^૮ કલાઇ કાચ ભારિ, માથે ઝાઝો મેલ;
ખાંતે જે ખુલ્લું કરો, તો દિસે ચિત રેલ. ૨
સરસ ઢોર સોનેરિ કાં, કાં રંગ લીલો લાલ;
માન સરોવર કાચ મહિં, છે જેવાનો તાલ. ૩

ભુજંગી છંદ.

મર્યું નિર શું નિર્મળું જાણિયેછે, મહા મુનિનું નિર્મળું મન^૯એછે
કવિ નિર્મળાનું કિંવા કાવ્ય એછે, શશિ અર્ક^{૧૦} સાક્ષાત શું જાણિયે છે. ૧

+ જળ માર્ગ. ૧ હાલ. ૨ ગયો તે વખત. ૩ વિકરાળ.
૪ એ. ૫ બહાને. ૬ તસવીર. ૭ આરસી. ૮ પડ.
૯ મન. ૧૦ ચંદ્ર. ૧૧ સૂર્ય.

કિંવાછેકટોરો અભિ^{૧૨}નો ભરેલો, નિર્ધ^{૧૩}મંથતાં જાણિયે નીકળેલો
પિતાં દેવતાની પ્રસાદિ વધેલી, હશે કાષ્ઠ હાંશી જને સંગ્રહેલી^{૧૪}
લિલા લાલ ઉદા^{૧૫} રંગ જેછે. રૂકુ જાણિ રંગીન આકાશએછે;
કિંવા શેઠ પાતાળિનું આવિયુંછે, અહીં ચોરિથી ગાલ મશુરિયુંછે,
સજી સોળ^{૧૬}કાં ભેટવા કૃણુચાલી, બહુ વ્યાકુળી થૈ^{૧૭}શ્ચુભાણુબાળી.
પ્રસેવો જુતાં પાલવે^{૧૮}મુખનોએ, ખરેલોનિલાડેથિ કાં આંદલોછે. ૪

દોહરો.

મમદિલ દર્પણ કાવ્ય આ, દોહન^{૧૯}કવિત તેમ;
દુધ, દહી, માખણ જુઓ, પરપરે છે જેમ. ૧

કવિત.

પ્રથમ પ્રકરણ એ પુસ્તક આપે બતાવે,
ધરી શોખ સાંભણુ તો, સાર કહું આપને;
કામિનિ^{૨૦}કવિતા રૂપી કહેવાય પદ્મણી છે,
ખરી સોચનામાં ખુશી એતો કરે આપને;
ભાવ ધરી ભીતરથી ભણે બહી ભાત ભાષ,
પરીસો^{*} પ્રકાશ જેનો એતો આપુ આપને;
અલંકાર એક પણ અંગમાં અધુરો નહી,
કરી શોભા પુરી શણુગારી સોંપૂ આપને; ૧
પ્રકરણ બીજું પ્રભુ તણી પ્રભુતાનું પેજો,
પ્રગટ પુરૂષ તણુ જ્ઞાન પૂર્ણ પ્રગટે;
આત્મ પરમાત્મ તણુ ઉરે જોળખાણુ આવે,
અક્ષિકા^{૨૧}અંજતાં એવા અંજણુને ઉપટે.
ત્રિજુ પ્રકરણ જો તમામ જોતરામ તો તે,
તુલ્યે નથી ત્યાગિયોને ત્રિવેણી^{૨૨}તણુ તટે;
મટે મહી મંડળમાં મોહન જનમ મર્ણુ;

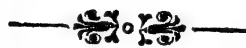
૧૨ અમૃત. ૧૩ સમુદ્ર ૧૪ સંઘરેલી ૧૫ આયમાની;

૧ શ્રંગાર, અધ્યાહાર ૨ થષ ટ છેડો

૪ સાર, ૫ સ્ત્રી, * અપ્સરા જેવો. ૬ આંખ

૭ ગંગા જમનાં સરસ્વતિના સિંગમ

માનવીમાં મે'ડુ માન મળે સાટે સામટે. ૨
 પ્રકરણ ચોથુ ચતુરાન નળચિત્તે ચેતો,
 ચાતુર્યતા ચતુરને ચોગણી ચિત્તે ચડે;
 પાંચમુ પ્રકરણ એ લાયક શ્રી લક્ષ્મીજીતું,
 ના લાયક લાયક યૈલ્લાયકી થકી લડે;
 છઠ્ઠામાં છે નીતિ નિલ નિલ નિહાળો નવિન;
 નષ્ટકારી નિશંક કદિ ન નરનો નડે;
 સાતમે સંસાર શિક્ષા સજ્જનને સરસ છે;
 સુલભ છે શીખવી જો શીખ જોશી સાદડે. ૩
 દેશાટન પ્રકરણ વસૂ^૧ સંખ્યાનું વિચારી,
 વર્ધમાનપુરી^૨ વિરક્ષેત્ર^૩ આદિ વર્ણવું;
 મહા માયા પુરી^૪ માયે રાન ગિરિ^૫ મસ્તકે છે,
 મેં જોયાં તે મુખ્ય મુખ્ય મારા મુખથી કહું;
 ધરાંગધરાને ધ્રોણ ધિમંત^૬ ધરાપતિનાં^૭.
 ધારી કવિ^૮ ધર્મ નોંધમાં મેં ધાર્યું નોંધવું;
 લીંબડીને લખતર ઠડર છે લખાણમાં,
 કિનારો તાપીનો ને લાયક કમ્મલ લખવું. ૪
 દેશાટન વિશે દુખિયા જે દેહધારી રૂડા,
 દેવ દુલ્લ ધારી તેની દિપ્તિ મેં દેખાડીછે;
 તાવ, ટુંટિયું ઈલાદિ તોફાન તમામ જે તે,
 તકે કરી તેવી તેની રિથિતિ તેમાં માંડીછે;
 દિલ દરિયાફ થવા દોસ્તને દુખિયાં મધ્ય,
 દુષ્ટની દુષ્ટતા દર્પણમાં તે દેખાડી છે;
 નવમું પ્રકરણ છે નામ નિરધાર્યું નકી,
 કાવ્ય કળા પ્રકરણ એ થકી અગાડીછે. ૫

૮ વિદ્યા ૯ થઈ ૧ આઠ ૨ વઢવાણ ૩ વડોદર
 ૪ મુખ્યાઈ ૫ પર્વત ૬ બુદ્ધિવાન ૭ પૃથિવ

(૧૫)

મારા રચેલા ગ્રંથો વિશે.

છપય છંદ.

કાવ્ય સાર સંગ્રહે, પ્રથમ મે કાવ્ય ઉચાર્યું;
 રચ્યું કાવ્ય^૨ રસ સુધા, તેહ ડાહ્યાભાઈ સાર,
 પ્રેમ રસ^૩ કેરૂં કાવ્ય, રચાવ્યું બોગીલાલે.
 'ચતુર્થ હસ ચાતૂરી ભટ હરગોવિંદ આજે+;
 રચિ અરખો સ્ત્રીનો^૧ વિશય મેં, રડા રાવખ્હાદૂર^૮ને;
 મોટું વળિ મોહન કાવ્ય મેં, કપોળના કોહિનૂર^૬ને; ૧
 તામસ કરિ^૭કરિ તુટિયે, દુલચંદ તને છપાવ્યું;
 મેઓ કેરૂં^૮મણ્યું, ચુનીલાલે પ્રગટાવ્યું,
 છાપ્યો છપ્પન ભોગ, છગન મગનનો ભાઈ;
 ગુણુ^{૧૦}વર્ણન ગોપાળ, ચૂનીલાલે થઈ સહાઈ;
 વળિ આળસગન નિષેધ મેં, સારાભાઈ સુત વાસતે;
 દુખદર્શકનાટક^{૧૨}દ્વિત્રિયા, રચિ દોલતને કાજ તે. ૨
 જયકુમારિ^{૧૩}વિલાસ, કયો આલાભાઈ કીર્તિ;
 રસિક^{૧૪}મહિના સંગ્રહ, સવાઈ કેરે લીધે;
 ચંદ્ર મુખીમાં^{૧૫}કાંક, કાંક કન્નેડા^{૧૬}માં છે,
 તાપી^{૧૭}જૂલ વર્ણન, તથા કંઈ^{૧૮}છાપામાં છે.
 ચંદ્રોદય^{૧૯}ને સમશેરમાં, ભરી ભોમિયા^{૨૦}માંહિછે;
 ગીતાને^{૨૧}નંદબત્રિશિમાં, કવિતા મારિ સમાઈછે. ૩

દોહરો.

૨૩ રાજ્ય^૨પુત્ર વિવાહને, સ્ત્રી^{૨૪}દૃષ્ટિ સુખ સાર;
 ગુમ થયા એ ગ્રંથ બે, કીધો સોધ અપાર. ૧

સોરઠો.

લખી^{૨૫}હેતુ^{૨૬}ને કાજ, કે^{૨૭}રજવાડા^{૨૮}માં લખી;
 નેટ આવી તેનાજ, છપાવવાને કાજ તે. ૨

-
- + ગંગાશંકર હરગોવિંદ. ૧ મુખાઈ ચામુક વિગરે.
 ૨ ધરાંગધરાના રાજ્ય સાહેબ. ૩ મિત્રોમાં
 ૪ લખતર વગેરે ૫ ન મળી શકી.
 ૮ ગોપાળજી સુરભાઈ. ૯ સર મંગળદાસ નથુભાઈ.

(૧૬)

આપાદ્ય.

લક્ષ્મી મહિમા^{૨૭} કીધો વડો, વહુ હરકોર તણો રાસડો;
મહારાવનો^{૨૮} ગરબો કીધ, સંજોગી સાઈં ધરણીંદ^{૨૯} ૧
ભાઈચંદ^{૩૦} જગજીવન ચોકશી, વણુન કીધું તેનું ધશી;
વડોદરાની^{૩૧} ધાંચણુ મૂઈ, તેનું વણુન કીધું જોઈ. ૨
સૂરતના^{૩૨} ડાહ્યાભાઈ કાજી, લખ્યું એક પુસ્તક મેં લાજ;
વિદ્યા^{૩૩} મહિમા વેગે કર્યો, જાળી માસિક મિત્રે લિખ્યો, ૩

દાહરો.

અર્ધ કિશોરી વય થતાં, વશ્યો આવી વઢવાણુ;^૧
જિત આલા રાજન તણી, ઉત્તમ જ્યાંછે આણુ. ૧
મહિપતિ કુળ મકમાણુનો, રાજસિંહ મહારાજ;
પેખ્યો કુમાર પાટવી, ચંદ્ર ચંદ્ર શિરતાજ. ૨
ખીજી રાણીએ રાયને, હતાં હરિયા નામ;
કેસરિસિંહ તન તેહનો, રૂપ ગુણુ કેરો ધામ. ૩
સારે જીજ્યા હતાં, માનેતાં મહારાણિ;
કારકિર્દી નારદજીતણી, વિશ્વ વિશે વખણાણિ. ૪
રાણી એવાં રાયનાં, તેની કુંવરી એક;
જામનગર પરણાવિને, જણુવ્યોવડો વિવેક. ૫

સોરઠો.

અધિકો ધરિ ઉત્સાહ, જમાઈ કીધો જામ^૧ને;
વખતુઆ વિવાહ, એ અવસર વણુન રચ્યું. ૧

ઉપજાતી છંદ.

ફડીહતી ત્યાં સરકારી શાળા, ભણે જહાં સૌ ગુજરાતીવાળા,
ગુરુ રવિદત્તજી કાળિદાસ, થયોસુ ત્યાંથી કવિતા પ્રકાશ,

દાહરો.

પિંગળ તેજ પદાવતો. ફક્ત છંદનાં માપ;

૬ ધરણીંદ્રસુરી શ્રી યુજ ૭ સંવત ૧૯૧૪-૧૫
માં ૮ તેના કુવરને આલરા પાટણની ગાદી મળી,
૯ નારદ ભાઈ. ૧ વિભાજી સાહેબ * દીકરો.

રચતો રડા દોહરા, એ વખતે હું આપ. ૧
 પુણું કિશોરી વય થતાં, આવ્યો અમદાવાદ;
 શુદ્ધ રૂવરૂપ સુરચંદ સુત, મળ્યા મિત્ર તે બાદ. ૨
 ખોટ પડિ આવી ખચિત, એવાંમાં નિજ અંગ;
 ઉમંગ ઉરનો ભાગતાં, તળ્યો શ્રીપુરનો સંગ, ૩
 સોરઠો:

વિક્રમ શક વરતાય, ઓગણિસો ઓગણત્રિસો;
 સાલે -હૃદય સદાય, ભાદ્રપદી વદિ પંચમી. ૧
 સંવૈયો.

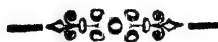
જન્મ ધરી શુભ શ્રીપૂર અંદર, અર્ધ કિશોરી તહાંજ ગુમરી
 પુણું કિશોરી કરી વઢવાણુ, વસ્યો પછિ જન્મ સ્થળે સુખ ધારી
 પહેલિ વિશી પછી મુંબઇ, સુરત. જે વટપૂર* થકી કરિયારી.
 પૂરણુ વર્ષ પચીશ થયે, મન મોહન કચ્છનિ જોઇ કિનારી. ૧

છપક છંદ.

મહા દુખ દેહે રોગ, મહા દુખ માથે દેવું;
 મહા દુખ પેટ ન પુત્ર, પરાધિન મહાદુખ રહેવું;
 મહા દુખ કુટુંબ કુસંપ, મહા દુખ દરિદ્રતાનું;
 મહા દુખ અતિ અપમાન, મહા દુખ રાંડિ સુતા ૧નું;
 મહાદુખમાં દુખ એધાન્યનું, સાક્ષી સરવે લોક દે;
 પણ મન મોહન મહા દુઃખતો, પ્રોહુ પ્રીતિ વિયોગ દે. ૧

સંવૈયો.

ઉત્તમથી અધિકી પણ ઉત્તમ, છેક કનિષ્ઠ કનિષ્ઠ પણામાં;
 લીંબડીથી કડવી લખધા, ગળિ સાકરથી પણ છોટિ કલ્યામાં;
 અમૃતમાં પણ અમૃત એક, વળી વિપથી વિષમૃતવિપતામાં;
 રે મન મોહન એક લહે પ્રભુ, જે નિત્ય પ્રિતિ દહે દિલડામાં. ૧

૨ સં. ૧૯૨૧ના વૈશાખમાં * વડોદર.

૧ દીકરી ૨ કડવી ૩ કડવાશ

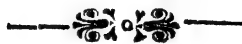
મિત્ર વિયોગ કષ્ટાષ્ટક.

શ્લોકાધ્ય.

માત પિતા બાંધુ બળવાન, સરસ્વતિ સંપન્ન સનમાન;
અગણિત માયા કરા આધ, ૧ વિશેષ સાહે મિત્રવિયોગ. ૧
આલમ આપે આદરમાન, વાહનમાં ખાસાં વર્ધમાન;
અંગ વળિ અધિકું આરોગ્ય, વિશેષ સાહે મિત્ર વિયોગ. ૨
બાહ્ય ગંભીર સેતરંજ, કાવ્યકૃષ્ણ પૂરી મનરંજ;
જથાર્ય સરવેનો હોય જોગ, વિશેષ સાહે મિત્ર વિયોગ. ૩
ખલક વિશેષ બળી ખ્યાતિ ખરી, હોય મુક્યા ભંડારો ભરી.
મનભાવિક મળતા હોય ભોગ, ૪ વિશેષ સાહે મિત્રવિયોગ. ૪
કોટિ કર્યાં પરમારથ કામ, પૂરણ પરોપકારી નામ;
થાય અવરતા યોગે યોગ, વિશેષ સાહે મિત્ર વિયોગ. ૫
ઘેર મશ્કરા ગમ્પી ઘણા, મળે નહિ વૈભવમાં મણા;
મિત્ર વિજ્ઞેગ વડો અવજ્ઞેગ, વિશેષ સાહે મિત્ર વિયોગ. ૬
પ્રિયા પુત્ર પુત્રીને બેન, ચિતમાં તોય પડે નહિ ચેન,
રૈરવ મોટો એછે રોગ, વિશેષ સાહે મિત્ર વિયોગ. ૭
હજાર વિધનાં છે દુખ હાલ, જન્મ ધરી જોતાં જન્મજ.
પણ સ્નેહીનો અણ સંજોગ, વિશેષ સાહે મિત્ર વિયોગ. ૮
સવૈયો.

રણ તણું દુખ તે પણ રાખ, ન લાખ અડે કદિ વ્યાજ કરોડુ; ૯
પેટ તણું પણ કોણ ગણે, ગત થાવર જંગમનું પણ થોડું;
એ દુખથી દુખ અન્ય નહી, મન મોહન માન મહિપતે મોડયું.
મેં મન માન્યું અનુભવથી, દુખ પ્રિતિ વિયોગનું સર્વથિ પ્રોડું ૧
દોહરો.

એમ અનુભવ સિદ્ધ જે, આગળ તેજ લખીશ;
દ્વિતીય પ્રકરણ પ્રભુતણી, પ્રભુતાર્થ વરણીશ. ૧

(૧૯)

પ્રકરણ ૨ જું.

ઈશ્વર સંબંધી કાવ્ય.

પ્રભુ સ્તુતિ.

ચોપાઈ.

જયજય જયજય શ્રી જગદીશ, અખિલ જગતનો તું છું હૈશ્વ
મંગલકારી મોહું નામ, પરથમ તુજને કરું પ્રણામ. ૧

સોરઠો.

તારું કરું વખાણુ, વંદિ પ્રથમ વિશ્વભરા;
રંજન થાય સુખણુ, જશ દેજે તું હૃભમાં. ૧

— ❦ —

પ્રભુ છે તે વિશે.

દોહરો.

જો કહિએ ઇશ્વર નથી, તો તે કેમ મનાય;
જો કહિએ જગજીવ નથી, જગથી કયમ જીવાય ? ૧
વિષ્કર્મા જ્યારે થયા, ત્યારે થઇ જગખ્યાત;
કહિયા અને સૂતારની, વિદ્યાની શરવાત, ૨
ધન્વતરિ વૈદક રચ્યું, જોશિ થયા સહદેવ;
એમ જગતમાં અવ નવા, ઉપન્યા નરનરદેવ, ૩
ત્યારે સાધન કઈ થયાં, નવાં જગત મોઝાર;
નહિતો દુનિયાં બાપડી. હતી ગરિબ નાદાર. ૪
કરતા વિણ કશુંએ નથી, જીવ્યો વિચારી કામ;
તો તેવા પુરૂષો પ્રગટ, થાત ક્યાંથિ આ હામ ? ૫
લોક અને પરલોક છે, ઇશ્વરને આધાર;
તે જો કહિએ છે નહીં, કયમ ચાલે સંસાર ? ૬

ઈશ્વરના કૃપા વિશે.

ચાર આંધળાની વાત.

દોહરા.

નિશ્ચક્ષુ નર ચાર હોતે, બેઠા કરિ એકાંત;
 હાથી ત્યાં કોવો હશે, તેની ચાલી વાત. ૧
 એક કહે ગજ હાથિનું, નામ કહે નરનાર;
 માટે સમજના ગજ સમો. હાથીનો આકાર; ૨
 બીજો ત્યારે બોલિયો, હું નવ માનું એહ;
 હાથીનો આકારતો, હાથ પ્રમાણે છે. ૩
 ત્રીજો તાડુકી કહે, ખોટા સઉની મત્ય;
 એરાયત એહિરાવણો, સરવે માનો સત્ય. ૪
 ચોથો બોલ્યો ચતુર ધર્ષ કુંજર નામ લખાય;
 માટે જોવાં કુંજરાં, તેવો હાથિ મનાય. ૫
 વાતો કરતા વડિ પડ્યા, ગયા ચાર દરબાર;
 વરણવિ કહિ ત્યાં વારતા, સકળ સભા મોઝાર. ૬
 શુણી સભા એકેકને, અનુચર આપી સાથ;
 કહ્યું જઈ હાથી ઉપર, ફેરવે જો જો હાથ. ૭
 અનુચરે જણ્યું એકને, જઈ બતાવ્યો કાન;
 તેણે હાથિ માનિયો, સુપડાતણી સમાન. ૮
 બીજો અનુચર બોલીયો, અહિં બીજાની માંહ;
 આવ હાથિ અવલોકવા, ગજશાળાની માંહ; ૯
 તેણે તેના હાથમાં, સળળી આપી સૂંઢ;
 મોરી જોયો માનિતે, આવ્યો વળી એમૂઢ. ૧૦
 ત્રીજાને ત્રીજા જણ્યું, જઈ દેખાડ્યો પાંચ;
 તેણે માન્યું સ્થંભશો, કુંજર નહિ કહેવાય. ૧૧

૨ દરજી ૩. રાવણનો મિત્ર * નર અને રાજ,

૧ ચાકર. ૨, પકડી. ૩. સાંબેલું ૪, મુખ

૫ થાંભલો

૬ મુખ.

ચોથે ચોથા સાથ જઈ, પકડાવ્યું કર પુછ;
 હાથી સાવરણી સમો, માની મરડી મુંછ. ૨
 પછી સભાએ પુછિયું હવે કહો આ ઠાર;
 જો જોયો જાતે જઈ, હાથીનો આકાર. ૩
 જોતે જોહ અનુચરે, જે હાથીનું અંગ;
 હતું બતાવ્યું તે મુજબ, વંરણ્યું એજ પ્રસંગ ૪
 એક કહો સુપડા સમો, મોરી માની અન્ય;
 ત્રીજો કહો શ્યંભરો, ચોથો વધો વદન. ૫
 સાચો સાવરણી સમો. એમાં નહિ સંદેહ;
 પણ ચારેમાં કોઈના, શકનો નાઓ છોહ. ૬
 તેમ પ્રભૂ આકાર પણ, અજ્ઞાની ઉરમાંય,
 પેલા અનુચરની પટે, ગુરૂ દેખાડી જાય. ૭
 જે ગુરૂ જેવા રૂપનો, આપેછે ઉપદેશ.
 તેવાં સ્થાપી રૂપ સજી, પુજે કરિ પરમેશ્વર ૮
 જેમ કાન પગ પુછડું, હસ્તિ તણા અવેવં;
 તેમજ સ્થાપિત રૂપ સહ, છે દેવાધિ દેવ, ૯

જ્યાં ત્યાં ઈશ્વર છે તે વિશે.

દાહરો.

જળમાં કે થળમાં જુઓ, ઝાડ ખીડમાં જેમ;
 વિશ્વપતિની વાસના, અવલોકારો એમ. ૧
 પાતાળે પણ પ્રભુ તણો, છે પરિપૂર્ણ પ્રવેશ.
 આકારો એનો અમલ, જ્યાં ત્યાં છે પરમેશ. ૨

ઈશ્વર દ્રવ્ય છે કે અદ્રવ્ય તે વિશે.

દાહરો.

જ્ઞાન ચક્ષુ જેનાં દિસે, સખળાં તેને દ્રવ્ય,
 જ્ઞાન ચક્ષુ નખળાં તણા, ઈશ્વર ગણે અદ્રવ્ય. ૧

ધુઅડ કહે જુહું ધણું, બોલે જગના લોક;
 મેં જાણ્યું તું^૧ મન વિશે, હશે જુહા જન કોક. ૨
 પ્રત્યક્ષ દીહું પારખું, સઉ કહે ઉગે સુર;
 મેં મારી ઉમર વિશે, દિહું ન તેતું વર. ૩
 નિત્ય નિત્ય ઉગે કહે, કદી ન દેખું આપ;
 સાચું માનું શી રીતે, એવું જૂઠું અમાપ. ૪
 નાસ્તિકતું પણ એમ છે, નહિ જ્ઞાનનાં ચક્ષુ;
 પ્રભુ પ્રદર્શન ક્યાં થકું, પામે આપ પ્રત્યક્ષ. ૫

ઈશ્વરના તેજ વિશે

દોહરા.

આંખલિ આખા બીંબડા, વૃક્ષ અદારે ભાર;
 માણસના મુખ ઉપરે, દીસે તેજ અપાર.
 પશું પંખીમાં પણ જુઓ, જ્યાં લગી તેતું તેજ .
 ત્યાં લગી રજનીને દિવસ, અતિ શોભા દે એજ. ૨
 કુમળાં ફુલ જિવ નિજ્યાં, પાકાં રડાં પાન;
 તેજ જતાં ઈશ્વર તણું, દીઠાં ધૂળ સમાન. ૩

ઈશ્વર કોઈનો જુદાનથી.

દોહરા

હિંદુ કહેશે લૂગડાં, કપડાં મૂસલમાન;
 સાહિબ શાણા કઝાય કહે, વસ્ત્રુ એક નિદાન. ૧
 તેમજ પ્રભુ જે આપણો, એજ પુજે ઈએજ;
 મુસલમાન અણા કહી, પણ પુજેછે એજ. ૨
 આત્મમાઈટિર અણા નથી, અન્ય પરાયા દેવ;
 ભાષા ફેરે નામ છે, સ્નેહે કરવી સેવ. ૩

૧ જાણ્યું હતું. ૨ સર્વ શક્તિમાન.

(૨૩)

સવૈયો

ઉગમણો રહિ એક જપે રહિ આથમણો પણુ એક પુકારે;
એક હમો રહિ ધ્યાન ધરે ધરિ હીયણુ એક ઉચાર ઉચારે;
પેટ 'વરાણિયે એક પડે વળિ મસ્તક એક ધડિ ધડિ ઢાળે;
સાહિબ એક તે બેય તણી સ્તુતિ રનેહ સહીત ઉચીત સ્વિકારે. ૧

દોહરો

એક ઉતારે પગરખાં, ટોપિ ઉતારે એક;
સરખા બે સાહેબને, નહીં મીન કે મેખ.

કવિત

એક દંપતીનાં એક પૂત્ર અને પુત્રિ હતાં.
રમતાં બેળાં ને રાડ કરતાં ધડી ધડી;
પુત્ર કહે પુત્રિને પિતાજી પામે તારો મર્ણુ;
પુત્રિ કહે મરે તારો તાત તે તરફડી;
એટલું અગ્નિ જો ન જાણે, પિતા એક કે બે,
બાળકો અગ્નિ જાણ હિણુ પુત્રિ બાપડી;
કહે મન મોહન છે કરતાર એક પણુ,
આપણે અગ્નિની છે કાંધે કાવડી ધરી. ૩

દોહરો.

કરતા પુરૂષ એક છે, બે દેખે અગ્નિ;
ત્રાંશી આંખે ચંદ્રમા, દીસે બે દિલગ્નન. ૪

ઈશ્વરી શક્તિ વિશે.

દોહરો.

શ્રી સુરજને ચંદ્રમા, આખે છે અજવાસ;
એ અવસોકી ને પછી, અવસોકો આકાશ. ૧
ધરા નિરાધારી ફરે, જીડગણુને આભાસ;
એ સહ શક્તિ ઈશ્વરી, પંડિત કરે પ્રકાશ. ૨

(૨૪)

ઈશ્વરના કહાપણુ વિશે

દાહરા.

જ્યાં ભુમિ ખારી જુઓ, વસે ન માનવ વાસ;
નાળિયેરિ ત્યાં નીપજે, બહુધા બારે માસ. ૧
ગ્રામ વસંતિ ગાયને, શીંગ બનાવ્યાં શીર;
વાધ વરૂ વન વાસિને, નોર દિધા બળવીર. ૨
લાંબી ડોકે ઊઠિયું, હાથી લાંબી સૂઢ;
જુઓ જગત કરતારનો, વિચાર કેવો પ્રૌઢ. ૩

ઈશ્વરી નિયમ વિશે.

દાહરા.

શીયાળામાં શીતને, ઉન્હાળામાં તાપ;
વૃદ્ધિ એમાસા વિશે, એજ નિહાળો આપ. ૧
કંઈક કર્યાછે કાયદા, એમ જગત મોઝાર;
ખડનારો ડાહ્યા ધણો, કહિયે જગ કરતાર. ૨

ઈશ્વરની અદ્ભુત ગતિ વિશે

દાહરા.

કેમ રચી ઘટ માળ આ, જન જનમેગત થાય,
પશુ પંખી પણ એ રીતે, જગમાં આવે જાય. ૧
ઘઉં મગ મઠને બાજરી, જળ શીંચ્યાથી થાય;
વૃક્ષ અઢારે ભારને, જુઓ કોણુ જળ પાય. ૨
બહુ કોટી બ્રહ્માંડ આ, ચપળ હશે કે સ્થીર;
અધર હશે કે કોઇનો, હશે આશરો વીર? ૩
જે ફરતા સઠ જોઇએ, તારા સૂરજ ચંદ;
કેમ રહ્યા આકાશમાં, બાંધ્યા કે નિબંધ? ૪

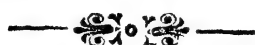

(૨૫)

ઈશ્વરને સહીની શ્રીકર છે તે વિશે

દાહરા.

કરતાને કશુએ નથી, બોલે લોક અપુલ્ક;
જનમ્યા પ્રથમ જન્માવિયું, માતાને તન દુધ. ૧

ઈશ્વરી આયુક વિશે

દાહરા.

હલકી કાં ભારે હશે, કાં રંગે રંગેલ,
સમળી કાં સાદી હશે, કાંતો રૂપે રશેલ. ૧
દ્રષ્ટે કો દેખે નહી, સ્વર શ્રવણે ન ચુસાય;
અડકે જેના અંગને, જન તે માર્યો જાય. ૨

ઈશ્વરના ઉપકાર વિશે

દાહરા.

પશુ પાંખિને પ્રેરણા આપી શક્તિ એક;
આપણને ઈશ્વર દિધી, અક્ષત ભાતિ અનેક ૧
કીધાં ઝાડ કંપાસનાં, વસ્ત્ર વિવિધને કાજ;
કરતા કંઈણાથી મળે, અવની થકી અનાજ. ૨
જેની આપણને જરૂર, તે કીધું તદ્યાર,
એ સત્ત્વજો ઈશ્વર તણો, આપણ પર ઉપકાર. ૩

કવિત.

જળ રૂપ કહેતો તે ખોટું નથી જરા પણ,
અગ્નિ રૂપ કહેતો તે ખરૂં ઉચરેજ છે;
પવન રૂપી ગણેતો પ્રભુ છે પવન રૂપી,
મૃતિકામાં ગણે તો અતિક્રાથી મળેજ છે;
પથર રૂપી ગણેતો પહાણ પ્રવેશિત છે,
લોહ રૂપ ગણેતો લોહાથી નીસરેજ છે;
લાકડામાં ભક્ત કોઈ ભાવ રાખી ભક્તિ કરે;

ફળ કલ્પતર તણું થઈ તે ફળેજ છે.

૧

હોહરો.

એમજ કઈક પ્રકારનાં, અનેક છે આકીર્ણ.

પણ પ્રતક્ષ પ્રભુ જુઓ, નથી ભક્તથી ભીન,

કવિત.

કાણુ આ બોલે છે અને કાણુ આ ચાલે છે ચાલ;

તેમાં કાણુ સાક્ષી સદા આપેછે સંસારમાં,

ક્યારે આવી વશ્યો વાસ વાસના તે વસ્તુ શી છે;

કાણુનો પ્રકાશ જતાં પીંડ પડે કારમાં;

પીંડ પડે શું શું ગયું છેક ગયું કે શું થયું;

વેદનો છે ભેદ બધો એટલા ખેચારમાં;

કહે મન મોહન મહાંત હરિ ભક્ત ઝુણો,

કરો પ્રીતિ કેવળ પછીથી કરતારમાં.

૩

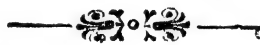
૨.

હોહરો.

તે પ્રભુની કરિ પ્રાર્થના, નિયમ પ્રમાણે નિલ;

સદા અરણુમાં ચાલિને, સેવો સ્નેહ સહીત.

૧

પ્રાર્થના અંગ.

પ્રભાતમાં ઉઠતી વખતની પ્રાર્થના,

મુલણા છંદ.

રે પ્રભુ રાત હું શાંત થઈ સુષ્પરહો, નીદ્ર નીરાંતથી કાધિમેંજ;

અદ્ય અત્યુ થકી ઉઠિયો તે નકી, કાધિ પક્ષી કૃપા એમ તેંજ;

રોજ રક્ષણુરજનિ સમયકરવા પ્રભુ, રાંક જન ઉપરે રહેમ રહેજે.

દાસ મોહન કહે આશ છે એટલી, આવતી રાત સુખ સાત દેજે;

દંત ધાવન પ્રાર્થના.

હરિગીત છંદ

કરિ દંત ધાવન સુખ પખાલન પ્રભુ કરે હું પ્રાર્થના;

આ દિન પ્રત્યે મારી વતે કૃત પરમ હો પરમાર્થનાં;
રહિ સાદ્ય મુજને લાભ લક્ષ અપાવજે ઓ ઈશ્વરા;
દિન દિન દિવાળી તુલ્ય તું દેખાડજે જગદીશ્વરા. ૨

પ્રાતઃ ભોજન પ્રાર્થના.

દોહરા.

અરે પ્રભુ આ આદમી, રખડે રાતોરાત;
અંચળ ન મળે અંગપર, નહિ ખાવાને ધાન્ય. ૧
મુજને ધર બેઠાં મદયા, ઉત્તમ આ આહાર;
પટ આભૂષણ પહેરવા, અંગ અતેજ પ્રકાર. ૨
મન માન્યા મુખવાસ તેં, દીધા જગદાધાર,
હું પામરપર એ બધો, છે તારો ઉપકાર. ૩

રાત્રિ ભોજન પ્રાર્થના.

દોહરા.

સાંજ પડે શ્રુષ્ઠી વળી, વાળુ ખીછ વાર;
હું પામ્યો ને કંઈ હશે, અન્ય ભૂખ્યાં નિરધાર. ૧
તું મુજપર તૃપ્તમાન છે, ઓ પ્રભુ અપરંપાર;
હું છું પાપિ પ્રાણિ પણ, તું છું કૃપા કરનાર. ૨

રાત્રિ શયન પ્રાર્થના.

દોહરા.

નિશા^૧ સમય થઈ નરહરિ, જપું એક તુજ નામ;
રક્ષણ કરનારો રૂડો, જપરો જગતો આપ. ૧
શયન વખત શુભ સેજમાં પામિશ નીદ્રા જેહ;
કશું બાન રહેશે નહીં, મુજને વખતે તેહ. ૨

(૨૬)

એક જાતનું અદ્ય એ, મૃત્યુ જાતું હુંય;
હંદગાનિ દાયક બરૂર, અરે પ્રભુ તું હુંય. ૩

— ❀ —

મધ્યાનહાતર ભોજન પ્રાર્થના

દાહરા.

બહુ જન અપ્પેરા કરે, રાંઢે તેનું નામ;
ટાપીવાળાનું દિશ્વિન, જાણે લોક તમામ. ૧

સોરડો.

ત્રિભુવન પતિ નવીન આ ભોજન તેં મેળવ્યું;
હું તારે આધીન, શેઠ વડો સજ્જનાર તું.

— ❀ —

કૃત્ય પ્રારંભી પ્રાર્થના.

ચોપાઇ.

જે જે જગ કરતા જગરાય, તુંહું મારા લઈડા માંય;
કરવા હું ખેડો જે કામ, સુધારજે તે શ્રી ધનશ્યામ. ૧
ખરું અને વ્યાજબિ જે હોય, સંશય જેમાં લહે ન કોય;
ધાર્યોછે મેં મારો ધર્મ, કરાવજે તું એકું કર્મ. ૨
પામું જેથી લાભ સવાય, જગમાં મારા જશ ફેલાય;
શોભીતું સારું દેખાય, અવનીમાં ઉત્તમ કહેવાય. ૩
ટકે ઘણું કરિ ઝાઝા કાળ, પામે પ્રેમ પ્રજ્ઞપ્રતિપાળ;
કરાવજે તું એવું કાર્ય. અતિશે તારોછે ઉપકાર. ૪

— ❀ —

નવ વર્ષની પ્રાર્થના *

દાહરા

અહો પ્રભુ આ અરજ ધર, મુજપર કરિને મહેર;
નવું વર્ષ નવ નિહિ મય, કર કહેછે સમશેર. ૧

* સમશેર બાહાદુરમાં છપાઈ હતી.

- દિનદિન અતિ રળિયામણાં, ગામ પરાં ને શહેર;
સોનાના ધન સીમમાં, મુખ માગે સમશેર. ૨
- ઈચ્છે શુભ જે અમ તણું, ઠરેલ જન આ ઠેર;
કર તેની મન કામના, અર્જ કરે સમશેર. ૩
- દેશ વિદેશ વિશે થકી, કાઢ અમલ અંધેર;
પ્રકાશ આપી પૃથ્વીપર, કર કહેછે સમશેર. ૪
- દેશી મુજ દાનાવ થઈ, પરમારથની પેર;
ભાજે ઉમંગ ભર થઈ, એવા કર સમશેર. ૫
- રૂડા રાણા રાવના, ફેલે જશ ચોર;
દયા ધર્મ દિલમાં ધસે, કર કહેછે સમશેર.
- સલાહ શાંતી સર્વ સ્થળ, વિનાશ પામે વેર;
નૌતમ રત્નોની નિપજ, કર કહેછે સમશેર. ૭
- સ્વતંત્ર સધજો દેશ થઈ, પામે સુખ સહ પેર;
પડે *પરી પરતંત્રતા, મુખ માગે સમશેર. ૮
- જગ્ને કુસંપ જડા મુજે, સંપ હજ્ને આ મેર;
લુચ્ચાને વળિ લાંચિયા, ટળજો કહે સમશેર. ૯
- જેહ અમારા શત્રુ છે, જણવેછે મસ ઝેર;
તેઓ સહિત નમામનું, સુખ કર કહે સમશેર. ૧૦
- મન મોહનને મન ગમી, થઈ રહે લીલા દહેર;
એવું શુભ આ વર્ષ તું, કર કહેછે સમશેર. ૧૧

સોરઠો.

- જણાય ત્યારે જરૂર, પ્રેમે કરવી પ્રાર્થના;
બહુ જ્ઞાન ભરપૂર, અંતર જ્યારે ઉપજે. ૧

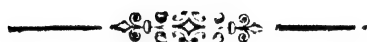
દાહરા.

- જ્ઞાન તણું સાધન ઘણું. પ્રથમ લખ્યું પ્રભુ અંગ;
પછિ આતમને ઝોળખે; ત્રિજો કરે સત્સંગ. ૧
- શીખે નીતિ નિપૂણ થઈ, દયા ધરે દિલ માંય;

ચોરી જારી જૂઠું વળિ, અધર્મ ને અન્યાય.	૨
દાર માટી આદિ જે, વસનો વિવિધ પ્રકાર.	
તે તજિ સારા સંતનો, સદા કરે સત્કાર.	૩
પટે આત્મ પીછાનતો, વ્યાપ્ત થાય વૈરાગ્ય;	
મલીનતા મનની મટે, મળે ભવાબ્ધિ તાગ.	૪

સોરઠો.

આત્મ અને વૈરાગ્ય, સાદી વળિ સમજણુ સરસ;	
પદ ઉપદેશિ અથાગ, તણું ત્રિશુ પ્રકરણુ કહું.	૫

પ્રકરણ ૩ જું.

સાદી સમજણ અંગ

દાહરો.

સાદી સમજણમાં સહુ, ગણે પુણ્યને પાપ;
ધીંગા થઈ ધરમાંધજન, અદાપવેઠે* આપ. ૧

સોરઠો.

પ્રથમે કરો વિચાર, દિલ ધરિને આ દેહનો;
તત્વો પાંચ પ્રકાર, મળી સ્થળ ખાસું બન્યું. ૨

આપાઈ.

૧૫૧૫ પાણી પવન સતેજ, ચાર તત્વ તેમાંના એજ;
પાંચમું તત્વ કહું આકાશ, તેજ એજ ઉત્તમ અવિનાશ. ૩

દાહરો.

૧ પ્રથમે મોહ પ્રગટ થતાં, જે તે જાણે હાથ;
દિવા થકી પણ નવ ડરે, હોય સર્વે સો સાથ. ૧
માયા વળગે તે પછી, આ મા ને આ બાપ,
ક્રોધ કામ મત્સર અને, ઉપજે લોભ અદાપ. ૨
ઉંધ અહાર અભગ નથી, જનમ્યા પછી જરાય;
એ રીતે અનુક્રમ થકી, આવી અંગ ભરાય. ૩

ઉપેંદ્રવજ્ર છંદ

પછી ચઢે જે કુદિને કુવાટે, સુસંગતીથી ચઢસે સુવાટે;
કુસંગતીથી કુડિવાટ લાધે, વડો કહો સંશય શોજ વાધે. ૧

સોરઠો.

કુવાટ તે કુનીતિ, કુનીતિ કેવળ પાપ છે;
શીખી પ્રકરણ નીતિ, કુનીતિ કોરે મૂકજો. ૨

દાહરો.

માયા કરી જાળછે, તેનો કરો વિચાર;
શું હું શું મારું અને, તનનો શો નિરધાર. ૧

કુસલ્પા છંદ

કેનિ માતા અને તાત કેનો કહુ, પુત્રિ કેની અને પુત્ર કેનો;
નારિ કેની અને નાથ કેનો કહુ, બંધુ કેનો અને કેનિ બહેનો.
પીંડમાં પ્રાણુ તે પ્રાણુથી સ્વાર્થ કંઈ, લાંસુધી સર્વ સંસાર તેનો;
પીંડ તણ પરવરે પ્રાણુ મોહન કહે, પીંડથી પૂર્ણ સંબંધ જેનો.

સોરઠો.

ગત વર્ષોની સ્થિતિ, વળી કદી ન વિસારવી; |
વર્તમાનપર પ્રીતિ, ધરી વખત વિચારવી. ૧

દાહરો

એમજ ભવિષ્ય કાળનું, એળખવું અનુમાન;
તો તેને તુરતા તુરત, પડે સુ આત્મ પિછાન. ૨

ચોપાદ

પંચ તત્વનું જે આ સ્થુળ, તેવાં સ્થુળ અવર તે તુલ્ય;
સગાં સહોદર કે પરકોય, સર્વ તણાં સ્થુલ સરખાં હોય. ૧
પશુ પંખીમાં પણ તે પાંચ, સિંચાય તત્વ નથીકા સાચ;
નર નારીછે આકૃતિ ફેર, અદકું એછું નથિ પાશેર. ૨
પંચ તત્વ પુરો પુરમાંય, નથી રંક કે એનાં રાય;
સહુમાં સરખું દીસે તેજ, આપ સમું એળખવું એજ. ૩

દાહરો

સત્તા જેને સાંપડી, પારખિયે પ્રતિપાળ;
શેઠ કહે ધન સાંપડે, કહું નિર્ધન કંગાળ, ૧

સોરઠો

ધન, તન, સત્તા ચપળ, સકળ સુણો એ અકળ છે;
આ ભવ કીધો સદ્ગુણ, જેણે મનમાં નહિ ધર્યાં. ૨

દાહરો

ભૂત ભણી તું બાળિ જે, શું લાવેલો સંગ;
ભવિષ્યમાં લઇ જઈશ શું, એ જે ધરી ઉમંગ. ૧
આવ્યો લારે વસ્ત્ર નહિ, ઓઢણ પહેરણ અંગ;

હયાતિના હેવાલથી, આણુશો ઉછરંગ.

૨

— ❧❧❧❧❧ —

આખર સ્થિતી સ્મણ.

સવૈયો.

વાંસ વૃળી તણિ ખાટલિ ખુખ જતાં તુજ છવ કરે તદ્યારી;
દાહ અનેક પ્રકાર તણા તુજ ક્ષારણુ એક કરે નિરધારી;
વિત્ત તણા બહુ વારસ જાગિ અભાગિતને વળશેજ ઉતારી;
આં ગઈ મૂઠ સત્તા ધન દેહ કહે મન મોહન લેતું વિચારી. ૩

દોહરો

આબ્યો ત્યારે એકસો, જતામાં પણ એક;
સગાં સહોદર આંધતો, આવી મળ્યાં અનેક. ૧
પણ કેણે નહિ પારખ્યું, ગયું શું તારામાંધિ;
પવન તેજ રસ્તે પડ્યાં, તત્વ રહ્યાં ત્રણ ત્યાંધિ ૨
તેપણુ દાહ દિધા થકી, નિદાન પામે નાંશ;
તેવાં સરવે પૂતળાં, અંદર આત્મ પ્રકાશ, ૩
કોણુ સચુ કોણુ સાગવું. સજી વટેર વાટ,
શોક હર્ષ શા કામના, છે માયાના ઠાઠ. ૪
ધન તન સત્તા શું કરે, જેથી ન રહે દેહ;
અહંકાર એનો કશો, રાખ્યો મનમાં એહ. ૫
એક વસ્તુ આવી મળે, બીજી વસ્તુ જાય;
હર્ષ શોક ત્યાં શું કરે, કુદરતિ ગતિ કહેવાય. ૬
એમ પ્રહને ઓળખે, અને તોજ પ્રહ રૂપ;
આતો સંક્ષેપે કથ્યું, કેવલ પ્રહ સ્વરૂપ. ૭

સોરઠો

બર્થો રિદ્ધિ બંદાર. પેટ તથાપી પોપવું,
વાવરતાં વિચાર, કુટંબમાં સજીકો કરે.

ચોપાઈ

આજ પુતળા જેવાં સર્વ, ગુણિજન તેનો કરે ન ગર્વ;

સમજીતો સમજે એટલે, તોપણ કહુ વિસ્તારી તજે. ૧
 આજ સ્થળ સદશ ગમાર, આત્મા દુબે અપરંપાર;
 પર આત્માને હણવા કામ, ઊરથિ વિચાર કરજે આમ, ૨
 સ્વાત્માનું ભુંડું કોઈ કરે, અસર થાય કેવી મનપરે;
 તેમ વિચારી પરનું કરે, તોતો બ્રહ્મ જ્ઞાની કરે. ૩
 આજ સ્થળમાં જોનો વાસ, પરમાં પણ તેનોજ પ્રકાશ;
 તેતો જોમ કરે તેમ ઠીક, એતો સમજો પૂણ્ય અધીક. ૪
 નહિ હે વૃકે દુશ્મન કોય, ઓછે અદકે કોય ન જોય;
 ગાળ બેગ કે હણવા કાજ, આવે જોને અક્કડખાજ. ૫
 ક્ષમા ગુણ રાખો જાગતો, ભુંડો તે જાશે ભાગતો;
 કહેવું પણ એવું નહિં કેણુ, દિલ તેને લાગે દુખદેણુ. ૬
 હણવા આ વેદો કુંદાડ, બસતો સ્વાન ન કહીએ હાડ.
 શિખી એટલું રાખે નીતિ, પ્રભુ પદમાં તે પ્રગટે પ્રીતિ. ૭

દોહરો.

ઐ સાદી સમજણુ કહિ, આત્મ તણું કહુ અંગ;
 સાક્ષિ ભૂત પરમાત્મ પણુ, ઊંચરું એજ પ્રસંગ. ૧

— નીંજી —

આત્મ પરમાત્મ અંગ.

દોહરો.

સાક્ષિ ભૂત સહુ ભૂતમાં, અંતરયાત્રી આપ;
 આત્મ વિશે પરમાત્મ તું, વેદ પુરાણે છાપ. ૧
 પડડે રહિ સાક્ષી પૂરે, માણસના મનમાંઈ;
 અંતર તણો અજાણુ નાહ, રજા હૃદય સંતાઈ. ૨

— નીંજી —

આત્મથી પરમાત્મ લીન નથી તે વિશે.

દોહરો.

જેમ સુગંધ સુ પુષ્પમાં, દીપકમાં અજવાસ;
 શિતળતા અંદન વિશે, વિષમયમાં કડવાસ. ૧

(૩૫)

આત્મ વિશે પરમાત્મછે, એમજ આધિ વશેલ,
આત્મ ભિન્ન પરમાત્મથી, રંએ નથી રહેલ. ૨
અંતરયાત્રી એ થકી, સર્વ કહે પ્રભુ સત્ય;
હવે રૂપ તેનાં કહું, મારી જેવી મત્ય. ૩

આત્મ. રૂપ.

દાહરો.

આત્મા એતો અમરછે, નેટ ન પામે નાશ;
નથી રાંક કે રાજવી, નથી શેઠ કે દાસ, ૧
નર કે નારી તે નથી, નથિ વ્યંઙ્ગની જાત;
ઉપરના સહ સ્વાંગછે, વિવેકિ વરતે વાત. ૨
નથી કોઈનો દીકરો, નથી કોઈનો બાપ;
શરિર તણા એ ધર્મ સહ, એમ સમજજો આપ. ૩

પરમાત્મા રૂપ.

દાહરો.

પરગટ જે પુરૂષોત્તમા, તે કેવળ પરમાત્મ;
બલિહારી તે બ્રહ્મને, મોટું જેનું મહાત્મ. ૧
તેજ એજ પરમાત્મ છે, જણો આપ જરૂર;
તેજ દિસે તે તત્વને, રહો દૂરતાં દૂર. ૨
એજ આત્મ પરમાત્મનો, સ્વરૂપ કયો મેં સાર;
હવે અંગ વૈરાગ્યનું, એનો કરું ઉચાર.

ધ્યાન.

દાહરો.

કપ રહિત તન કંઠ શિર, રાખે જોગી રાય;
દ્રષ્ટિ ઠરાવે નાકપર, ધ્યાન વૃત્તિ કહેવાય; ૧

(૩૬)

સોરઠા.

જ્યોતી સ્વરૂપ જણાય, ધ્યાન ધરે એકાગ્રચિત્;
એછે ઉપાસનામાં, નિર્ગુણ, નારાયણ તણી. ૨

દાહુરા.

અહિંથી અંદર ઉતરો, જાણી મારગ ત્રણ;
ઈડા, સુપુમણ્યા, પીંગલા, જાણે જોગી જન. • ૧
ઈડા અંદ ડાખો કહું, ઉલટ પીંગળા સુધે;
સરખે શ્વાસે સુપુમણ્યા, જાણો આપ જર. ૨
ડાખા જમણા શ્વાસનું, વહન વધૂ જો હોય;
શીખી કરજો સુપુમણ્યા. પરી પૂર્ણ મન પ્રોથ. ૩

કવિત.

અંદ્ર જો ચાલતો હોય તો જમણું જોઈણુ તે;
જમણા હાથની કાખલીમાં લે બરાવજો;
તેમ સુધે ચાલતો જો હોયતો જર ડાખું;
જોઈણુ તે ડાખી કાખલીમાં લે અડાવજો;
સરખો તો શ્વાસ થઈ થશે, સુપુમણ્યાનું એવું;
ધ્યાન પરિપુર્ણ ધરી વૃત્તિ ન ડગાવજો;
કહે મન મોહન જો માંહિ જવા મન હોય;
પ્રેમે કરી પ્રવેશને વલી વહેલો આવજો. ૧

દાહુરો.

પૂરકને રેચક કરે, કુંભક થાશે કોય;
થશે સુપુમણ્યા સહેલથી. હૃદયામાં જો હોય, ૨

સોરઠા.

જમણી દાખી વાટ, ડાખો શ્વાસો ખેંચિયે;
દાખી ડાખો સાટ, જમણો શ્વાસો કાઢિયે, ૧
પૂરક ખેંચ્યો પવન, રેચક કહિયે કાઢવો;
એ રિત આવાગમન, કીધે કુંભક નીપજો. ૨
પણ એ કરતાં પ્રથમ, આસન શીખે અવનવાં;
જોગી જે જંગમ, વળી મહા વૈરાગિયો. ૩

ચોપાઈ.

આસન બે અબ્યાસી જન, સિદ્ધાસનને પદ્માસન;
નિદ્રા જીતે પદ્માસન, વળિ તેનું કહિએ વર્ણન. ૧

હરિગીત છંદ.

પગ તણી પાની ડાબિ ડાબી વૃષણુ ગુદ વચ રાખિયે;
તે રીત પાની જમણિ તે શિશ્નોંદ્રિપર લષ નાખિયે.
જમણા ફણાપર રહે ડાબો, શ્વાસ પણ સિદ્ધો વહે;
મ્હા સિદ્ધ પૂરૂષો એજ આસન આપ સિંધાસન કહે. ૧
વાળી પલોંઠી પાવ જમણા ઉપર ડાબો મુંકિયે;
ડાબા ઉપર જમણો ચડાવી, બેસતાં નવ ચુકિયે;
જમણે કરે ગ્રહિ ફણો જમણો ડાબો ડાબા હાથથી;
મ્હા પુરૂષનું છે વચન કે પદ્માસને નિદ્રા નથી,

દોહરો.

લગનિ લગાડો ધ્યાનમાં, રિથર રાખી મન વૃત્તિ;
જો ખપ જોગાબ્યાસનો, તો પરહરો પ્રવૃત્તિ. ૧

— નામ —

• વૈરાગ્ય અંગ.

પદ.

• જનની જીવોરે ગ્રાપી ચંદની. એ રાગ.
જગમાં જીવોરે તે વૈરાગિયો, જેના વખણાય વૈરાગ્યજી.
રાજપાટ રિદ્ધિ છાંડી ગયા. લિધા તપ તણા તાગજી; જમ. ૮૬
જીજીરે માતાને તજી બેનડી, તજ્યા તાતના દેદારજી;
ભાઈ તજ્યો ને તજી ભારજી, તેમ તજ્યા અધિકારજી. જગ ૦૧
કહુંરે કારણ તેનું મન ધરો; રહેતાં સંસારનો રંગજી;
આત્મા દુબવો રહે અવરનો, પડે વૈરાગ્યમાં ભંગજી. જગ ૦૨
બાકીરે કારણ બીજું છે નહી, વસે કષ્ટ વન વાસજી;
એનું કારણ પણ એજ છે, જેતાં જોગ અબ્યાસજી. જગ ૦૩
નથીરે કશું કહું આત્મને, જીડી આછે જન્મજી;
કહેવું પડે તેમાં કોષને, મોટો એમાં શો માલજી. જગ ૦૪.

વેશરે ખરા તે વૈરાગિનો, જેને ઈચ્છા ન ઉરજી;
 સ્હેજ મધ્યુ તે સોના સમું, નહીં માયાનો અંકુરજી. જગ ૫
 દ્વેષ કે રાગ મળે નહીં, હેતુ શત્રુ ન કોયજી.
 ભૂખ શેની ને શેની તૃષા, હરી ભજન જ્યાં હોયજી. જગ ૬
 ખાધારે કોઇ દિન ખુરમાં, ટાઢા દુકડા કો દંનજી;
 ઉપવાસ ક્યાંક એકાંતરા, મહા આનંદી મનજી; જગ ૭
 મળ્યારે ક્યાંઈ મેડી માળિયાં, ક્યાંક તર તળે વાસજી.
 બાગમાં કે સમશાનમાં, પણ હૈયામાં હુલાસજી. જગ ૮
 સુવારે પલંગ સોનેરિ ક્યાં, ક્યાંક ભુવિએ શયનજી;
 માન અને અપમાન શું, એવા વૈરાગાને મનજી; જગ ૯
 કરેરે પરમાર્થ કોડે કરી, તજી સ્વારથ સંબંધજી;
 ઉપદેશ આપે તે અવનવા, બહુના કાપે બંધજી. જગ ૧૦
 દીઠારે નિપૂણ નીતિ શાસ્ત્રમાં, મહા સામર્થ વાનજી;
 દિલના પેડા દરિયાવહે, જ્ઞાનવાન નિદાનજી. જગ ૧૧
 સિધિરે વચન સત્યવાદિ તે, એને ઈશ્વર સહાયજી;
 મનમોહન એ વૈરાગિનો, વડો જશ વખણાયજી. જગમાં. ૧૨

બહુ જીત વિશે.

પ્લંવંગમ છંદ

બહુ નહીં બહુ જીત, જગતમાં જેવલા;
 પ્રભુપદ જેને પ્રીત, ભગતતો તે બલા,
 કામના કેવળ જીત, ન કેશુ કે વેણુમાં;
 થાય ન મન મોહીત, દિવસ કે રેણુમાં. ૧
 સંગે મળિ સો શ્યામ, રૂડી અપ્સરા થકી,
 સંત ખરા તે ઠામ, ડગે નહીં દિલ નકી;
 *પારો જીતે તેજ, પ્રભુ સાક્ષાત છે,
 નીતિ પ્રકરણે એજ વધુ વૃતાંત છે. ૨

કાયા કાપે કોય, અચાનક આવિને,
 કોષ કરે નહિ તોય, તમે ગુણ લાવિને;
 આત્માપર દૂભાય, ન જે એમ આદરે.
 ઊગરવા ઉપાય, જથારથ તે કરે. ૨
 લોભ નહીં લવલેશ, સદા સંતોષછે,
 વંડો ધર્યો વૈરાગ્ય, કશી લાં ઓછછે;
 મહારાજ, કવિરાજ, ત્રિજ્ઞ તે રાજછે;
 શિશુરાજ, વરરાજ, ગરીબ નિવાજછે. ૪
 માયામાં નહિ મન, મુએ મુત શું થયું,
 નેટ ગયું નિર્મુળ, નરજ માતર રહ્યું;
 એક સમે મુલ રાજ્ય, તણી રિદ્ધિ મળી,
 શોક હપ્પ નહિ સ્વદપ, હરે બ્યાપે વળી. ૫
 નહિં મદ કરે નામ, મદાં ધન તે થશે,
 જર જીવાની સાથ, વળી સત્તા હશે;
 વડો વળી વિદ્વાન, અવર નહિ એ સમે,
 તોપણ જાણે તુચ્છ, મળે નહિ મુણુ તમે. ૬
 મળે ન મત્સર કોઈ, ખરા વર્ષરાગિને,
 સાચો તે સંઘાદિ, જીવો તે જાગિને;
 મન મોહન એ મહાન, તરી પાર ઉતરે;
 જીજ્ઞાસા રાગિ અભાગિ, કુળી દરિયે મરે. ૭

સાખી.

એ લાગીની ઉપરે, સઉથિ વડો સરદાર;
 રહિ સંસાર વિશે ધરે, લાગિ તણો અધિકારરે. ૧

— ❦ —

સંસારમાં રહી વૈરાગ્ય પાળવા (વશે.

રાગ પરજ.

દારકાના વાસીરે વેલેરા પધારજેરે.—(એ રાગ)
 સંતો જાઉ અલિહારીરે, હુંતો એવા સંતનેરે,

સંસારમાં રહી પાળેછે સન્યાસ;
 જોણે રૂડા જાણ્યારે, ભલિ ભાતે ભગવંતનેરે;
 કોઈ વાતે એમાં રહે ન કચ્ચાશ; સંતો. ૮૬
 કિર્તન કરતાં ફાકેરે આઠો ઉપરા ઉપરેરે;
 ઉડે ન આટો ભજનમાં ભંગ ન થાય;
 બંને વાતો સાથેરે, બમણીતો શોભા ધરેરે;
 તેવા ભગત સર્વથી શ્રેષ્ઠ ગણાય. સંતો. ૧
 દેવતા ને દારૂરે, રાખે એકજ મઠમાંરે,
 પણ તેના મનમાં ન લેખું કાંઈ;
 હાથતે ન ચોરેરે, દાઝ્યાની તમા નહીંરે,
 બંધુકિયાની બહુ એમાંજ બડાઈ. સંતો. ૨
 પયને પાણી બેળાંરે તે હાથેળી એકમાંરે;
 જુદાં કરી જાણે તે ચતુર સુજાણ;
 કહ્યું પડે નહિરે છે વેરાગી વેષમાંરે;
 દેખીતા છે સંસારમાં સાવધાન. સંતો. ૩
 અપસરાઓ આવીરે, આપ તણા અંગનોરે
 પ્રલક્ષ જો પાથરે પોતે પલંગ;
 સંતો તેમાં સુતારે, થાય ન વશ અનંગનેરે;
 રંગ રંગમાં જો વ્યાપે વર્ધરાગ્યનો રંગ. સંતો. ૪
 મનમોહન એવાનીરે વળતી ચાલે માનતારે;
 દયા નિધિ એવા જેના દેદાર;
 પ્રભુ રૂપે પુજતારે, જણાય જગમાં જગતારે;
 એતો ફક્ત આંઈ લીધા અવતાર; સંતો. ૫

સોરઠો

ઉંચ નીચ સહ એક, મોક્ષ પછીથી મેળવે;
 બસો ભજન્યો ભેખ, જોણે ચીન્હો આતમા. ૧

— નાંખ —

ઉપદેશ અંગ

હાહરો.

તન શુદ્ધિ જળ સ્નાનથી, મનશુદ્ધિ ઉપદેશ;
પવિત્ર જળને સદશુર, બંને ગળેલ બેશ.

પદરામ કાફી.

હાલોં હોલી કહેછેરે, પ્રભુ મારી વારે ચઢે એ રાગ.
સાચું તાર સંગીરે, સમજ કાણુ પ્રાણિયા; ટેક.
બાપનો બીંદુ તે જનની બિદર રહી, બંધાયો કાચો દેહ;
પ્રસવ થતો તેણે પ્રોઢો ક્યો પય પાચું પોતાનું જેહ;
અંતે રહી અળગીરે, જમ આવ્યા જાણિયા; સાચુ ૧
પાળણુ પોષણુ પૂરણુ કીધું, લાડ લડાવ્યાં લાખ,
અંત સમે એપણુ રક્ષા અળગા, બળી થયો જ્યારે ખાખ;
પુત્રે અગ્નિ પ્રગટ્યોરે, આપેસ્મશાનમાં આણિયા. સાચુ ૨
બાંધવ કહે તો બેલછે મારી, ભગિન કહે મારો ભાઈ;
સુખ દુખનો તે સાથી અમારો, ભાઈ કહે માડી જાઈ;
એપણુ બેશી અળગારે, બહુ બહુ છેડા તાણિયા. સાચુ ૩
સેજ પલંગમાં હસતો ને રમતો, કરતો સ્ત્રીથી તું સ્નેહ;
હાવ ભાવ કટાક્ષ જે કરતી, અંતે અળગી રહિ એહ,
નહિ વરણુ નાતરિયારે, જાતે બ્રાહ્મણુ વાણીઆ; સાચુ ૪

પરોપકાર કરવા વિશે.

પદ

કરતું પ્રાણિયા પરમાર્થ, તાર રેહશે નામ અખંડ;
અળગો મુકે નહિ ક્ષણુ એકે. તુજશીરછે જમદંડ; ટેક
હઠ બેશ કે સુ નિદ્રામાં, શંકામાં તું હોય;
ભોજન વખતે મસ્તક ભમતો કાળ રહેછે તોય. કરતું ૧
બાળ જીવાની જરા ગઈ નહિ ધડી તણો નીરધાર;

કાચો કુંભ ફટ ફુટી જશો, થાતાં દંડ પ્રહાર. કરતુ ૨
 કાચી કાયા જુડી માયા, પંચતત્વનો દેહ;
 જેમ જળનો પરપોટો ઢળે થશે દેહનો છેહ. કરતુ ૩
 સંપુટિયું^૨ તો સાડું બિચાર, પાકું લે તું જોય;
 અપકવ ઘટ તુજ ભાગી જતાં, લેશ અવાજ ન હોય. કરતુ ૪
 કર્ઠ વખતે ક્યાં નાશ પામશે, નહિ તેનું નિર્માણ;
 કોણ કુંભાર ને ક્યાં તે જશે, એનું નહિ એધાણ. કરતુ ૫
 એથી જળ સીંચી બી વાંચું, રહેશે તેનું વૃક્ષ;
 વાવનારનું નામ વિસ્તરશે, નવખંડ પ્રસક્ષ. કરતુ ૬
 પાટણુ જેવું પ્રગટ રહું ને, વસાવનાર પરલોક,
 જળ જમનાં વ્રંદાવન જોછે, રમનારા ગત મોક્ષ. કરતુ ૭
 પત્થો મળે ન પાંડવ કેરો. દ્રૂપદી અંતર ધાન;
 ભંક અપોધ્યાલય નથિ પામ્યાં, લોક ગયા સમશાન. કરતુ ૮
 મહા બ્રહ્મરથનું જુદું રહું, ને જોધ્યા પામ્યા નાશ;
 ગયા બાણ દશકંધ^૩ બળીને, આંહિ રહું કર્ઠલાશ. કરતુ ૯
 કાશી ક્ષેત્ર પવિત્ર અધાપી, હશે ક્યાહાં હરિચંદ;
 પુરિ દારિકા તજી સિધાયા, ધામ નંદનાનંદ. કરતુ ૧૦
 જનમ્યા તેતો સર્વ જવાના, કામ રહ્યાં^૪ જે કીધ;
 મનમોહન પરમારથ કરતાં, રહેશે નામ પ્રસિદ્ધ. કરતુ ૧૧

ભવસાગર વિશે.

લાવણી.

અરે મુસાફર ભવજળધીમાં, બહુ વિપત પડશે;
 દુખના ભરિયા એ દગીઆની, વાટ વિકટ નડશે;
 વાટ વિકટ નડશે, સુમારગ નહિ જોતાં જડશે; અરે ૦ રેક
 આડા અવળા રસ્તા જોતાં નહિ સમજણુ પડશે;
 શીઘ્રો મારગ સઘ તજીને, કુપંથ જઈ ચડશે;

કુપંથ જમ અડશે, વિવિધનાં વિધન વળી અડશે; અરે૦
 દેહ વિશે દુખનાં કરનારાં, શસ્ત્રો સાંપડશે;
 પહેલાં નિર્દોષી બાસે પણ, પછિ નજરે પડશે;
 પછિ નજરે પડશે, નહાળીને તું તો રડશે; અરે૦
 ખારે દરિયે ખેડ કરતાં, કધક જનો મળશે;
 વૃદ્ધ શિશુનો નિયમ ન રહેતાં, સમુદ્રમાં ગળશે;
 સમુદ્રમાં ગળશે, ગયાં તેટ્તો કહિ નહિ મળશે; અરે૦
 અયવાની કોને નહિ આશા, ખારે જળ પડશે;
 ખુડે ત્યારે ખાકિ રહેલાં, રોષ ધરી રડશે;
 રોષ ધરી રડશે, પછિથી તે નહિ સાંભરશે; અરે૦
 કુપંથ નામે ધોરી રસ્તો તે તુજને જડશે;
 તે રસ્તેથી લક્ષ્મી લાવતાં તુજને આવડશે;
 તુજને આવડશે, ખલાશી ખુબ તને લડશે; અરે૦
 સમુદ્રના જે મનના ઘોડા વહાણુ ચકી વઢશે;
 વહાણુ બિચારું પરવશ થઇને; જ્યાં ત્યાં આચડશે,
 જ્યાં ત્યાં આમડશે, પછી તે ક્યાં જમ પડશે; અરે૦
 ખેડતાં કંઈ ખપી ગયા ને કૈંક હજી ખપશે;
 નોકાશાસ્ત્ર શિખેલા સખસો, નિશ દિન પ્રભુ જપશે;
 નિશ દિન પ્રભુ જપશે, તથાપિ તેઓપણુ ખપશે; અરે૦
 જપશે તોપણુ બિન હરકતથી સ્વદેશમાં વળશે;
 પુન્યરૂપી ઉત્તમ મછવાયી, મહા સુખ ત્યાં મળશે;
 મહા સુખ ત્યાં મળશે, તથા સૌ દુખ તેનાં ટળશે, અરે૦
 કુપંથ કેરી લાખો શાખા, તેમાં જે ફરશે;
 સ્વદેશ જતાં વિશેષ અડચણુ વળિ દુખ ત્યાં ધરશે;
 વળિ દુખ ત્યાં ધરશે, પ્રભુનાં પદ નહિ જે સ્મરશે, અરે૦
 નોકા શાસ્ત્રી જળે ગળ્યાને, કૈંકે હજિ ગળશે;
 સ્વદેશરસ્તે કૈંક વળ્યાને, કૈંક હવે વળશે;
 કૈંક હવે વળશે, રહ્યા તે કંઈક હજી રળશે; અરે૦
 અરે મુસાફર મનમોહનનું, જોતું કહ્યું કરશે.

અનંત સારા રસ્તામાંથી, શુભ જોઈ સંધરશે;
શુભ જોઈ સંધરશે, ગરજતો તારી સહ સરશે; અરે.

જ્ઞાન ગિતા.

પદ ૧ લું.

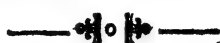
મેરા મેરા ક્યા કરોજી, જંગલ હોયગા દેરાંરેજી. ટેક.
કોન તુમેરા પિતા કેલાવૈ. કાકા કોન તુમેરા;
કોન તુમેરી જળુનેવાતી, ઇશ્વર કૃષ્ણ અનેરા; મેરા.
કોન તુમેરા બાધ બાંડું સખ, સાલા કોન તુમેરા;
કોન તુમેરી ધરકી નારી, જ્ઞાન બિના અંધેરા. મેરં
કિધર તુમેરે મેડી મંદિર, કોનરે ગામ તુમરા,
મન મોહન સખ છોડ ચલ જનના જંગલ દેના દેરાં;મેરા

પદ ૨ જી.

લાખન લાખન ક્યા કરોજી, જલખલ હોના ખાખરેજી. ટેક
ક્યા ચર્છતર વર્ષશાખ ક્યા, ક્યા આયા વૈશાખ;
જ્યો વૈશાખ ગયા સો ફિરકે નહિ આતા વૈશાખ, લાખન.
આયેથે જળ ક્યા લાયેથે, ક્યા લેખના સાથ;
સેર અનાજકા ક્યારે ટોટા, બરત આભકુ બાથ; લાખન.
મનમોહનરે જરેર જનના. નહિ શક હે નવટાંક;
પુર્ન બ્રહ્મકું પિછાન લેના, શાસ્ત્ર દેત સખ સાખ, લાખ.

પદ ૩ જી.

એકીલે હમરે એકીલે, દુસરા નહિરે દેખલેજી. ટેક.
આયેથે સો હમ એકીલે, ખાત કરત હમ એક;
સુણુનેવાલા દુસરા નહિરે, નહિરે તિસરા નેક; એકીલે.
ક્યા માનવ પશુ પક્ષિ ક્યા, રહ્યા બિન્ન નહિ રેખ;
ઉદ્ભિજસેખી અલગ નહીં હમ, અખ ક્યા લેનાભેખ એકીલે
મનમોહન જળ જનના તખખી. હમ એકીલે એકી;
હર્ષ શોક હમકું નહિ હોના સમજત સંત વિવેકી; એકીલે?

(૪૫)

ચેતના.

રાગ પ્રભાતિ.

જાગરે પ્રાણીઆ ઉરમાં આણીઆ, જાણિ, આ મોહ મા
યા નઠારી; દેવના દેવને સેવનતખેવતું, રાત દહાડો શુણી
શીખ મારી; જાગરે ટેક૦

જાયછે કાળ ને થાયછે શીખપણ થાય છે અલ્પ આયુશ
તાર; ઉઠ ઓ મુઠ શું અંધ ઉઘી રહ્યો, સત્ય પ્રમાણ
જે વેણ મારું. જાગ. ૧

સ્નેહિ સખાંધિ તે સર્વછે સ્વારથી સ્વાર્થ પાખી પ્રભુ
એક સાચો; જાણુજે દેહ તે જરૂર તારો નથી, કાયનો
કુંભ છે છેક કાચો; જાગ. ૨

ભાગરો આજકે કાલ ભાગી જશે, પરમને રોજ કે ભા
ગિ જરો; દેહ તારા તણું ચાન તુજને નથી, ખોલ તે તુ-
જથી કહિ શકારો; જાગ. ૩

ચેતતાં ચેતતાં વર્ષ આલ્યાં ગયાં, બાકિનાં તેય આલી
જનારાં; ચેતિ તું ના શક્યો તોયરે ચોરડા, તારી પુઠે પ
ડ્યા છુટનારા.* • જાગ. ૪

છુટરો કોક દિન જાણુજે ઓ અલ્યા, અગમ ચેતી દઉં
હું અન્યારે; *મુરખિ મોહન તણો મુખથી રહિશતો, આ-
વરો અંત્ય એ તારિ વારે; જાગરે. ૫

— ❀ —

અવરથ એક દહાડો જણું છે.

દાહરો.

જાણુ જરૂરી છે જણું, નયિ રહેતું નિરધાર;
ગણી ખેખ પરિયા ગયા, તુજને તેટલિ વાર. ૧

લક્ષીત છંદ

પલક તેટલી તુજને યરો, અચલ આંહિને ક્યાં પટો હરો

* સ્વાદુ. ઇન્દ્રિયો તથા લોભાદિ ખટ રિપુએ. x પ્રભુ.

નથિ થયુંજ તે ક્યાંથિછે થવું, જરૂર જાણજે, અંલછેજવું; ૧
 કૈંક રાવને, રાંક કૈં ગયા, હુકમદાર તે, ખેશિ નારજા; ૨
 તુજ થકી કદીશું થરો નવું, જરૂર જાણજે અંલછે જવું. ૩
 ઉપત હેમની, હેમમાં ગજે, ઉપત માટિની માટિમાં મજે;
 પ્રગટ પારખું, સાંશુ પુછવું, જરૂર જાણજે, અંલછે જવું. ૪
 પરમ પાંડવો, કૌરવો ગયા, જન જહૂતણા, ચાલતા થયા;
 અચુક નામ તે, નાશ પામવું, જરૂર જાણજે, અંલછે જવું ૫
 મરણ ના મટે, લાખ વાતથી, જનમ જે ધર્મો, છો મરે મર્થી;
 ધડિ ધડિ કહો, શું મુખેકવું, જરૂર જાણજે અંલછે જવું ૬
 કર ગુમાન શું, ઘેલછા ધરી, દિવસ કેટલા, ખેસવું ઠરી;
 વય વિતી ગયું, તેમ વીતવું, જરૂર જાણજે, અંલછે જવું. ૭
 રજનિ અદ્યપને, વેષછે ઘણા, તુજ વિશે નથિ, દીસતી મણા;
 મુદત દુંકિને મોજ માણવું, જરૂર જાણજે અંલછે જવું. ૮
 સ્વપન દુઃખ આ, સર્વ ઠાઠછે. જગત સર્વનો, એજ ધાટછે,
 -દુઃખ શું પછી, એયિ રીઝવું, જરૂર જાણજે, અંલછે જવું ૯
 શિતખ્યારિમાં, બાકિછે કહો, મન વિચારીને, ચાલતા રહો;
 અબ ધડી હરો, સ્વર્ગ સોડવું, જરૂર જાણજે, અંલછે જવું. ૧૦

દોહરો.

હરો અબધડી સોડવું, કેને ખમર ખચીત;
 જાણિ જરૂરા જરૂર જવું, વરતો નિતી સહિત;

— ❦ —

વરલાડાને શિખામણ

(દ્વિત્રિયા દુષ્પદશકમાંથી.)

૫૬.

વનચર વીરા વધામણી. એ રાગ
 ચેતો ચેતો વર લાડકા, કહે કન્યાની માડી;
 અમેને અમારા ધર ધણી, ચેતાવીએ અગાડી. ચેતો ૦ ટેક
 કંકુ ચોખા ચોડયા આપને, આખું શ્રીફળ આખું;

રૂપેયો આપ્યો રોકડો, લોક મેળવિ *લાખું; ચેતો ૦ ૧
 સંગતે સર્વ મુસાફરી, રૂઠા રૂપિયા રળના;
 તોય તમે ચેલા નહી, પાગ આઘ્યા પરણવા; ચેતો ૦ ૨
 પીઠી ચોળી જામા પેહેરીઆ, બેઠા ઘોડો પલાંણી;
 સંસાર સેનાને જીતવી, તેતો જીલ્લ નિશાની; ચેતો ૦ ૩
 લુણુ ઉતાર્યાં તમ શીરે, ફેંક્યાં ચોદશ ફરતાં,
 રઝળી રવડીમરશો રાજવી, પછી કહું શું એ કરતાં, ચેતો ૦
 ખાવી પડશે ગાળો કૈકની, ત્યારે કહિશ હું સારા,
 નિસાની એ ફટાણાં તણી, મંગળ ગીત તે મારાં. ચેતો ૦
 ત્રાક રવૈયો ધુસર, મૂળ મૂશળ જોછે;
 શુળી ખતાવુંધુ સામરી, જાછકે ઉભો રહેછે; ચેતો ૦ ૬
 રવૈયે xવારી વલોવવું, કાંધ ધુસર ખેંચી;
 મૂશળું માથું ખાણિયે, તેંછે અકલ વેચી, ચેતો ૦ ૭
 છાંનો તને નથી છેતર્યો, ડંકા તારાને મારા;
 મારાં તારાં સગાં કઈ મલ્યાં. સાજન મહાજન સારાં. ચેતો ૦
 સંપુટ તુલ્ય શરીરછે, વહાલા તેજો વિચારી;
 મનમોહન જાળા અમીની, નેટેજો નીરધારી. ચેતો ૦ ૮

— ❀ —

હીપદેશી-અષ્ટપદી.

પદ.

“ચાલ વહેલી અન્નબેલી ખ્યારી રાધે”—એ રાગ.

ચેત ગાફલ ન ફર પામર પ્રાણી;
 નથી તન ધનનો ભરંસો, સદાની સોડ તાણી સસો;
 પડશે નયન થકી પાણી પાણી. ચેત ટેક૦
 કહું હાલત હતી જો તારી કેવી,
 અર્વાચિન નથી એ અલ્યા એવી,
 તેમ અંત્ય લગી ન રહેશે તેવી;

વિરા તેનો કર વિચાર, મારાડાણા દોસ્તદાર, તારી નાર,
તે લગાર, તારનહાર, સામોપાર. તે લગાર, નથી ધાર તું
આવાર લેજે, જાણી જાણી. ચેત૦ ૧

આળ્યો એવી વાટે જમ્મશ ઉડી;
મહિમાં દાટી રહેશે તારી મુડી;
રહેશે કીર્તી ભુંડી કે કાં રૂડી,
જાશે યત્ન તારા અફળ, સ્વાર્થી સફળ, લક્ષ્મી ચપળ,
પ્રભુગતિ અફળ, ન્યાયે અદલ. રે કેમ અકલ, કર જવ
સફળ, વદિને વિમળ, વચન આણી; આણી. ચેત. ૨
ચાર દહાડાનું જે આ છે ચટકું;

લેકરિ લાખેણું તું લાણુ લટકું,
મિથ્યા જાણુ તું શરીરનું આ મટકું.
તેને સાચું કરી જાણુ, થાસુજાણુ, પદનિર્વાણુ, ને કલ્યાણુ,
મુરખ જાણુ, લેને લહાણુ, મમત પહાણુ, તું અજાણુ.
મદછ તાણી તાણી. ચેત ૩

રાખ નીતિ ઉપર પ્રીતિ દિવસ રાતે;
જનન કર પ્રભુનું માર્ગ ભલી ભાતે;
જેથી જનમ મરણ દુઃખ તજે જાતે;
સદા ખોલ મુખે સાચ, તજ અસાચ, ન જે નાચ, પ્રભુને જાચ.
રંજે રાચ, ન લે લાંચ; નાવે આંચ, વેગે વાંચ
મોહન વાણી વાણી, ચેત૦ ૪

સતિ સિતાની વીનતી ૧

તાઝે જોડુળ જોવાને આવરે, મધુવનના વાસી; એ રાજ
મારા સ્યામ શુદ્ધ શ્રીરામરે, કેને આશરે રહિયે;
મારા પદ પદ માની પ્રણામરે, લલના સંધ લખએ;
ધરખાર અલગ ધનશ્યામરે, મારા સમ નવ જમએ. ટેક.
કાર્તિક કેમ કરિ કાઠીએરે, જુગ જેવી પળ જાય;
ત્રાગ નથિ જે તોડિયેરે, પણ મરવાને મનડાં ચાહાયરે, કેને૦ ૧

જોખન દરિયો ધુધવેરે, તેમાં કુદેછે *તરંગ.
 બહાણુ વિરહણી રાંઠડી, એનું ખાય ઝોલાં બહુ અંગરે કેને૦
 માગશર ઘેર વિજોગણીરે, પિયુ પરદેશ પ્રયાણુ ;
 ખવાય અળયું ખોળિયું, તેના પરવશ પડિયા પ્રાણુરે; કેને૦ ૩
 જળથી જુદી પાડી માંછલીરે, રાખો કરીને વિવેક;
 વાર જુઓ મારા બહાલમા, એના પ્રાણુ ન રહે પગ એકરે કે૦
 પોષે પ્રીતમ પ્રિતડીરે, વિરહ બ્યાણુ વા વાય;
 એ ધાયલનો અંત્ય નહીં, એનું તન તરફડીયાં ખાયરે; કે૦ ૫
 ખાવું પીવું ને ખેલવુંરે, ઓઢણુ પહેરણુ અંગ;
 બોલવું ચાલવું ખેસવું, અને પોઢવું નગમે પલંગરે; કેને૦ ૬
 માઘે મન તલશે ધાણુંરે, જુરે વિજોગણુ નાર;
 લક્ષ વિંછિની વેદના, થાય ચિતમાં અનેક વિચારરે કેને૦ ૭
 માની રાખો નિજ માતનીરે, સાથેજ શ્રી મહારાજ;
 દીપક દશરથ રાયના, સદા છોજી મારા શિરતાજરે; કેને૦ ૮
 ફાગણુ હોળી ફાલતીરે, ફાગ રમે સહ કોય;
 એક હોળી થાય આંગણુ. ખીજી હૈયામાં પ્રગટી હોયરે; કે. ૯
 બીતરમાં ભડકા બજેરે, જન દેખે નહિં ઝાળ;
 વળખાં મારે વિધાવિધનાં, જેને ડશિયો વિરહરૂપી વ્યાલરે; કેને. ૧૦
 ચૈતરે ચક્રોરી ચીતવેરે, શશિ વિદશી શ્યામ.
 ચિત્તનિ ઘટે ચાતુર્યતા. નહીં રૂપ તણું રહે નામરે; કેને. ૧૧
 સત્ય સુભાગિ સારસારે, સદા સંજોગ સહીત;
 ક્યમ કરિ વશિયે એકલાં, રાણી જાયા જનમની એ શીતરે; કેને ૧૨
 વાવલા વાયા વૈશાખનારે, આંખસે પાડી સાખ;
 ભોગી ભમે વિદેશમાં, થાય -હૃદય બળી બળિ રાખરે; કેને. ૧૩
 મુગાને સ્વપ્નું થયુંરે, મનમાં રહિ સુઝાય;
 પ્રીતી તણું તો પારખું, જ્યાં જુલો કહ્યું નહિં જાયરે; કે. ૧૪
 જેઠ તણા તડકા પડેરે, ભડકા હૈયા માંય;

સુનાં મંદિરને માળિયાં, સુની સેજડી ખાવા ધાયરે; કે. ૧૫
 જાય ન રજની દિન જતાંરે, રાત ગયે દિ ન જાય;
 વિરહ દુઃખ મહા વેદના, એતો નજરે જોઈ કેમ જાયરે; કે. ૧૬
 અપાડ અપકે 'દામનીરે, ધન ગરજે નભરે માંય;
 અપૈયા પિયુ પિયુ કરે, શુણી વિરહણિ વ્યાકુળ થાયરે; કે. ૧૭
 દેવ દાનવ પદ્મિ પશુરે, માનવ ત્યાં કુણુ માત્ર;
 જીવતાં પ્રેત વિજેગિયું, ગળે વિરહે વિરહિજન ગાત્રરે; કે. ૧૮
 આવણુ વરસે શરતડાંરે, નદિયે આવે નીર;
 નીલિ ભૂમિ ભાસે ભલી, રાજે તરવર ગેર ગંભીરરે; કે. ૧૯
 ઘોર અંધારી રાતડીરે, ઝરમર વરસે મેહ;
 આંખેથી આંસુડાં ઢળે, જેનો સ્વામી ગયો તજિ સ્નેહરે; કે. ૨૦
 બાદરવો ગાજે ભલોરે, રાજવિ સહ સુખ ભોગ;
 રગમાં રૈરવ રોગ એ, જેને વહાલાનો થાય વિજેગરે; કે. ૨૧
 થંપા, અંબેલી, મોગરાંરે, નવ પક્ષવ વન બહાય,
 વિરહણિ' જાત જવાસિયો, એતો શોષે સુકાઈ જાયરે; કે. ૨૨
 આશીએ આવ્યાં નોરતાંરે, રમે જમે નરનાર;
 દિવસ દિવાળી દોહલા, તેતો જાણે જગત કિરતારરે; કે. ૨૩
 દંપતિ અંગ ઉમંગમાંરે, ગાન તાન ગિત રંગ;
 અંગ રાગ અદ્ભુત યથા, જેજેકાર જાણાવે *અનંગરે; કે. ૨૪
 મનમોહન અધિ માસથીરે, થાય પ્રભુ પરસત્ર;
 સંગ સિતાજીને રાખિયાં, તેના ટાળ્યા વિરહવ્યાધી દિનરે; કે. ૨૫

૧ વીજળી, ૨ આકાશ. * કામદેવ.

૧ સ્ત્રીએ પોતાના પતિ ઉપર પ્રીતિ કેવી રાખ-
 વાની છે તે દરશાવવા ધર્મને બહાને આવી કવિતાઓ પ્ર-
 સિદ્ધ કરવાનો જીના વખતથી રીવાજ છે. જેમકે સીતાની
 કાંચળી, ઓખા હરણુ વગેરે. અને તેનું કારણ જો ધર્મ-
 ને બહાને પ્રસિદ્ધ કરેલી કવિતા હોય તો એ જાતિ વગે-
 રેને કંઈ ઉતરવાની જિજ્ઞાસા તરત ઉપજ થતો તેનો ફે-
 લાવ વધારે તથા અસર પણ તેટલેજ દરજ્જે થાય છે.

કૃષ્ણ લીલા.

(ખાસ શ્રીકૃષ્ણને માનનારા સાર.)

વસંત પદ ૧

ખતાદે સાનું, પંખળ, કિતને દુર. એ રાગ.
 સેલાની સધ્યાં, કધસો ઊડાયો મેં રંગ. ટેક.
 રંગ ઊડાયો, જુકતે જન્માયો;
 શ્યામ^૧ સહેલી કે સંગ, સેલાની. ૧
 ફેસીમેં ડારી, બર પિયકારી;
 પ્રેમકે રંગ પતંગ, સેલાની. ૨
 ખ્યાકુલ ભૈ નિહારી સખ પ્રીજનારી;
 અચ્છી તરેહસે અંગ. સેલાની. ૩
 મનમોહન સ્વામી. કધુ ન રખી ખામી-
 એર કયા જાને અરખંગ^૨, સેલાની. ૪

પદ ૨

આઈ અખ હોરી, બેઝોમેં રંગ પતંગ. ટેક
 બેઝો રંગ પતંગી, લેજે વાલા રંગી;
 આધ મિલે કોહ અંગ આધ અખ. ૧
 દેતે દામ ન પાવે, ઐસા રંગ કેલાવે;
 દેખે સોધ હો જાવે દંગ, આધ અખ. ૨
 જિસકું અચ્છા જોરા, લેવે ધતના થોરા;
 ખેલત ખુશ અનંગ, ૩ આઈ અખ. ૩
 યું કહેત મેં આયો, જશોમતિ કો જાયો;
 મોહન ઊડાયો રંગ, આધ અખ. ૪

પદ ૩

જહાનમમે ગધ અખ, હોરી ન ખેલોંમેં અરરર ટેક
 બોધ અખિયનમેં ખેલોં^૪ મેં અખહોરી નહિ ખેલો;

ખરતહે આંસૂ ખરરર, જહાંનમમે. ૨
 એસિ લગિ પિયકારી બીજ ગઈ મેં સારી;
 ઠંડસે હોતી થરરર, જહાંનમમે. ૨
 રંગમેં એસી રેરી, ફટ ગઈ મેરી ચોરી;^૧
 ચીર હો ગયે સખ ચરરર, જહાંનમમે. ૩
 અણુ ચિંતયો સો આયો, જશોદાકો જયો,
 મોહન ખેલાયો રંગ રરર, જહાંનમમે. ૪

પે મરસ.

પદ ૧ છું

રાગ હોરી.

એસી પ્રીતમ તોરી પ્રાત, જેસો બાન લગાયો. ટેક.

જાન લગાયો, કસેજ કઠાયો;
 ધાવ કિયો વિપરીત, જેસો ૦ ૧
 જાત ન દેખાયો, કલ્હો ન જાયો;
 ખચન તેરો અમરીત, જેસો ૦ ૨
 કટાછ આયો, મો મન બાયો;
 કિયો દરદ ઉપસ્થીત, જેસો ૦ ૩

પદ ૨ જી

મેં જી પ્રીતમ ગુલાબી કે ફુલ, ખિલ રહિ કલિયાં. ટેક.

ખિલ રહિ કલિયાં, ચુન મત પિયા;
 કમતી હો જયગો મુલ, ખિલ ૦ ૧
 ખિલ રહિ કલિયાં, રંગ પતંગિયાં;
 દ્રિકા હો જયગો ફુલ, ખિલ ૦ ૨
 લતા લગ્યો જિયા^૨ ગમત અલિયાં^૩
 મત હોના મશગુલ, ખિલ ૦ ૩

પદ ૩ જી.

શ્યામરી સુરત તેરી ચાર, મોકો ખ્યારી લગતહે; ટેક
 મોહી જગતહે, ઠાઠે દેખતહે;
 બડે છોટે નરનાર; મોકો. ૧
 અખિયા હસત હે, બૈન બસતહે;
 આઈ અંતર દિલદાર. મોકો. ૨
 શ્યામ બખતહે, બાગ•તખતહે;
 હાલી ગલેમે હાથ. મોકો. ૩

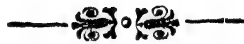
ઈશ્વર રૂપી રાજાની તારીફ.

પદ.

“ધોધાનો ધાધરો યુરાનપરી ચીર”. ઝીણા મારજી
 હો રાય. એ રાગ.

ખમા ખમા ખમા મારા મહારાજાધિરાજ,
 કર પદ્મ પુષ્પે અમે વધાવિયે આજ. મારા. ટેક
 ચક્રવર્તિ છત્રપતિ, શ્રીમંત ખ્હાદુર;
 રાજનનો રાજ ખુદાવંદ તું હજુર; મારા૦ ૧
 નામના નરેશ ખીજ નટના છે વેષ;
 'કુલ મુદ્કનો માલેક, તુંજધું મહેશ; મારા૦ ૨
 અખિલમાં આણુ દાણુ તારિ વરતાય;
 ઉતરે ઉતાર્યા વિના તારો અદલ ન્યાય; મારા૦ ૩
 નકીદાર ભેખે તારા લેખી ન શકાય;
 તારા કારભારી જેવા ક્યાંઈએ ન થાય; મારા૦ ૪
 પરાકૃમી પખાલી છે, તારો *પરંજન્ય,
 ઉદાર ગંભીર એવો દિસે નહીં અન્ય; મારા૦ ૫
 મશાલિયા તારા મોટા, અંદ્ર અને સૂર;
 જળ અગ્નિ વાયુ જેવા, તારા છે મજુર; મારા૦ ૬

ભારે ભારે ઉપમાના ભાળ્યા તારા ભાટ;
 કોઈ કલ્પ લતા, કોષ્ટ પારસનો ઠાઠ; મારા૦ ૭
 નોખતનો નાદ તારી, દિસે દશે દિશ;
 વાવટો વિખ્યાત મેરૂ દંડ જગદીશ. મારા૦ ૮
 ઇલા^૧ ને આકાશ તારી અટાળી અંકાય;
 દરબાર બીજા તારી, દિપતીમાં દબાય; મારા૦ ૯
 ગુપ્તદાન ધણાં ધણાં, તારાંછે દિધેલ.
 હાથીને તો હારો કણુ, કાડીને પુરેલ; મારા૦ ૧૦
 તારા જેવો તુંજ એક રાયા તણો રાય;
 બીજા બાપડા બિચારા સાંભળી ઠગાય; મારા૦ ૧૧
 ક્ષિતિપતિ કરશે શું, બીજા સનમાન;
 મન મોહન તો માગે, તારૂં એક માન; મારા૦ ૧૨

પ્રકરણ ૪ થું.

વિદ્યા મહિમા.

(આ પૂસ્તક મે ડાક્ટર જી. બ્યુલર સાહેબને અર્પણ કર્યું હતું.

દોહરા

- શુભુજો મીત્રો સહ તમો, દર્ષી તન મનનું દાન;
વંદિ પ્રભુને વર્ણવું, સરસ્વતિ સદ આખ્યાન. ૧
- અંધાની જે આંખછે, અપંગનો જે પાય;
જે મુંગાની જીભછે, નિર્ધન ધન કહેવાય. ૨
- નિરાધારની નેટ જે, આ જગમાં આધાર;
અષ્ટ સિદ્ધિ નવ નિધિ તે, હંશ તણી અશ્વાર. ૩
- પ્રસન્તા જે મેળવે, કરી તેહની સેવ;
લે તે સુખ ત્રિલોકમાં, દે દેવાધિ દેવ. ૪
- જેની કરણાથી થયા, વિધિવત ચારે વેદ;
સ્મૃતિયો શાસ્ત્ર પુરાણમાં, ભાખ્યા હૃત્તમ બેદ. ૫
- વડા રૂપી વાદિમક અને, મનુ પરાશર બ્યાસ;
આદિકની જેણે કરી, ઉરની પૂરી આશ. ૬

સવૈયો.

વાહન હંસ પરિશ્રદ્ધઅંશ, વિધ્વંશ વડાં દુઃખનો કરનારી;
તું સુખની સવિતા શુરતા ધરિ, થઇ પ્રસુતા પિડની હરનારી;
અષ્ટસિધિ નવનિધિ સમૃદ્ધિની વૃદ્ધિનિરંતર તું કરનારી,
જેજય જેજય જેજય કારિ, કરો મન મોહન માત અમારી.

ભીપેંદ્રવજ્ર હંદ.

પુળય આચાર્ય સ્વધર્મ જ્યાંહિ, પુળય રાજનિજ રાજ્ય માંહી;
પ્રભુપુજે આસ્તિક પ્રેમ આણી, પુજે નવેખંડ પ્રવિણ વાણી. ૧

દોહરા.

પુળય જ્યાં જ્યાં જાય ત્યાં, પાંડિત સહી પહેલ;

ગરવો ગુણુ જો હોય તો, પછી નથી મુસ્કેલ. ૧
 અભણુ ધડિ ઉભો રહે, લક્ષ્મિપતિ લે લ્હાવ;
 પણ પંડિતના જેટલો, ભયો ન પામે ભાવ. ૨
 લે લક્ષ્મિપતિ માન કદિ, સભા સકળ મોઝાર;
 પણ પંડિત ભાષણુ બણી, જન સઘળા જેનાર. ૩
 માધ કવી મરવા પડ્યા, ગરવો ગુંથ્યો ગ્રંથ;
 લેખે દીધા લાખ ધન, મહિપતિ ભોજ મહંત. ૪
 કાશ બનાવ્યો જે-સને, પામ્યો ધન ભરપૂર;
 પંડિત પ્રજંધ પ્રગટતાં, હાકમ થયા હજુર. ૫

સંવેચો.

આપ સહો પરિતાપ અમાપ, વિના નિજ આપ ન આપ ગણાધ
 માતુશ્રિતું શિર છત્ર નહિં, વળિ રાતિ નહોતી કને એક પાધ;
 કર્શનિયો જન સર્વ કહે સહિ, દુઃખ બણ્યો દોહલા દિન માંહી;
 મોહન કર્સનદાસ કહે સહુ, માસિક જેનિ સહસ્ર કર્માઈ. ૧

આપાઈ.

તાજે દાખલો દીધો અહીં, જરા થયેલો જૂનો નહી.
 સમજો તો તેમાંછે સાર, વળી કહું માંડી વિસ્તાર;
 લાલશંકર^૧ શિરસ્તેદાર, બણુતાં પામ્યો દુઃખ નિધિપાર,
 દેખો દાકતર ચક્રકરબતી, ફરિ કરમની બણુતાં રતિ. ૨
 બલો બણે જેને સઉ ભાઉ, તન મન દાકટર કીરતિ કર્માઉ;
 મહા દુઃખીયા એવા આવાર, સુખી થયા ઇશ્વર ઉપકાર. ૩
 વિદ્યાએ કીધા વિખ્યાત, શ્રેષ્ઠ ગુણો વિદ્યાના સાત,
 વિદ્યા વિશે કહું શું કથી, અવર વસ્તુ એ જેવી નથી. ૪
 બણો બાઈ બાગીને બ્રાંત, નિશદિન એ કરશે નિરાંત;
 બણ્યો ગણ્યો તે નામાં કરે, અભણુ ઉભો રહી દીવો ધરે. ૫

દાહરો.

એ કહેવતની આગળે, કહું અવરશું કેણુ;

- વિધાને લગતાં વળી, તોય શુંલાવું વેણ, ૧
એક નરે નિજ નારને, પાઠવિયો શુભ પત્ર;
વનિતા ગદ્ય વંચાવવા, અવર કને સર્વત્ર. ૨
ધાલિ ધરાણું ટોપલો, ઉજળાં વસ્ત્ર અથાહ;
રૂપ રૂપના અંબારશો, જતાં મળ્યો એક શાહ. ૩
ભભકો ભાળી ભાઈનો, જાણ્યું હશે ભણેલ;
લ્યો વાંચી ઘા ભાઈ આ, શું છે માંહિ લખેલ. ૪
એમ કહીને આપિયો, કાગળ શેઠ સમીપ;
જયમ અંધાની આગળે, ધર્યો દિવાને દીપ. ૫
રાગ કાઢિ રડવા મચ્યો, નયને આંસૂ ધાર;
હાથક ખાઈ હેઠો પડ્યો, ગદ્ય ગભરાઈ નાર. ૬
મનમાં જાણ્યું માનની, કાળોતરી હશેજ;
મૂછાગત મહિલા હવી, તજ્યું મુખતું તેજ. ૭
ખોલિ ઊઠી બે બાકળી, કહે ભાઈ શો કેર;
હશે થનારં તે થયું, સુણિ સિધાવું ઘેર. ૮
શેઠ કહે રડતો નથી, હું તુજ કાગળ માટ;
પણ અભણ્યો છું, એટલો, ઉરમાં મને ઊચાટ. ૯

ઉપમતી છંદ.

નથી ભણ્યોનેધુળ મેં ન નાખી, પાટી અને પેન કને નરાખી;
કિશોરતામાં ફરતો ફર્યો હું, તારે ન દુઃખે સ્વદુખે રડ્યો હું. ૧

હરિગીત છંદ.

- કિશોરતામાં માત તાતે લાડમાંજ લડાવિયો;
હું પાઈ માગું મહેર ત્યાં દે, ક્ષણ નહિ અથડાવિયો;
મહેતાજીએ માર્યો મને, હું ઘેર આવીને રડ્યો;
તે માટ મારો તાત જઈ મહેતાજીની સાથે લડ્યો. ૧
નિશાળમાં નિશાળીએ, માર્યો મને મસ મારતો;
માતુશ્રીએ ટપ બંધ કીધો, પાઠશાળામાં જતો;
મુજ મા કહે દુર્બળ થયો, મુજ લાલ નિશાળે જતાં;
છો ખેલતો એ ખાઈ પી, વડવા ભણેલા ક્યાં હતા. ૨

અભણ્યા ભણેલા સગી મરેછે નયિ અચળ નરકો રહ્યા;
 છે અત્રદાતા દાંત દાયક રામનયિ ક્રોધના ગયા;
 એ પેટ માગી બીખી ભરશે ન્યુન્યતાઃ કંઈ જાણુરો;
 નહિ સાત પેઢીમાં ખુટે વિત, જે વિચારી માણુરો. ૩
 કહિ એમ પરણાવ્યો મને, પછિ પડિ ફિકર ધર કામની,
 વિનોદ હાસ્ય વિલાસમાં ગત, જાણી નહીં દિન જામની;
 કરિ બહુ વિધે આપે ઉદ્ધવી રિધ પિતાની જે હતી; ;
 ઓ બેના મારી તેથિ અંતે, થઇ મહા માઠી ગતિ. ૪

દોહરો.

એમ વિલાપ કરી ગયાં, આપ આપને ઘેર;
 વિદ્યા વિણુ આ દેશમાં, એમ બધું અંધેર. ૧
 ખેડ વેડ ઉજડ થયાં, કંઈ ઠેકાણું ક્યાંક;
 વારિ જાય વિદ્યા ઊપર, કાં રાજ કાં રાંક. ૨
 ફોમજ અદ્ય ભણ્યા વડે, અતિશય થાય અનર્થ;
 અણુચીત્યું પળ એકમાં, સંકટ સહે સમર્થ. ૩
 આજ સમે આ દેશમાં, એક રહીછે આમ;
 અક્ષર શિષ્યો ઉકેલતાં, ગણે ભણ્યો સહ ગામ. ૪
 ગાંધિ કાંઈ થવાય નહીં, હાથ જડે જરિ હીંગ;
 *આ લીટલ નોલેજમજ, આડેન્જરસર્ચીંગ. ૫
 પણુ તેથી તો થાયછે, કોક વખત મહા કષ્ટ;
 તે દેશી નયિ સમજતા, સમજાવું તે રપજ. ૬

ચોપાઈ.

નામ અભણુશા એક વણીક, પુંજ તેની પાસ અધીક;
 અતિ લોભિ પુરો અજ્ઞાન, નહિ એ સમ બીજને નાદાન.
 તેને એક રૂડેરો બાળ, મુક્યો ભણુવા માટ નિશાળ;
 કાચું પાકું ભણ્યો જટલે, ધર ધધે લાગ્યો તેટલે. ૨

* આ ઈમેજ કહેવત છે એનો અર્થ ‘થોડું જ્ઞાન
 એ બચાંકર છે’ છે.

મૂખે અભણુશા ખોલે એમ, હવે બણાવું સુત તને કેમ,
 બણી ગણીને લહિયો થયો, ચાકરિ કરવાનો છે કિયો, ૩
 છો દુકાને ખેસે આજ, નયિ રીઝવવા જવું સમાજ;
 એમ કહી છોડાવિ નિશાળ, જઈ દોકાને ખેડો બાળ. ૪
 કરે વિવિધના તે વેપાર, વણીક બુદ્ધિ અપરંખપાર;
 પણ ઈશ્વરની ન્યારી ગતી, પડી બધ્યા વિના વીપતી. ૫

દાહરા:

એક વખત વિદેશથી, આવ્યો કાગળ એક;
 લેઈ અભણુશાએ કહ્યું, લે લાડકડા લેખ; ૧
 શું છે માંહિ લખ્યું અને, શો તેનો છે અર્થ;
 સ્નેહ સહિત સમગ્રવ્યતું, વાંચ્યો જાય ન વ્યર્થ. ૨
 વાંચ્યો કાગળ વેગથી, આપ તણો શુભિ ખેલ;
 ગમર ગમરાયો ધણો, મસ માંડયો ધમરોળ, ૩
 “કાકા આજ મરી ગયા, કાકી કુટ છેજ; ૪
 શું કહું આપા છે લખ્યું, એ કાગળમાં એજ” ૪
 શુભી અભણુશાએ પછી, માંડિ ગેર મોકાણ;
 સગાં સ્નેહી નર નારિયો, નહાવા ગયાં નવાણ, ૫
 રાંધિ રસોઈ ધરી રહિ, કરવા ચાલ્યાં કાંણ;
 ખાધું ના ખાધું થયું, સં કરે કકળાણ. ૬
 જે કાકાનું ગામ છે, ત્યાં પોહોઆ સઉ લોક;
 કાકાના ઘર પાસ જઈ, પ્રોઢી મૂકી પોક. ૭
 એ કાકા શું આ કર્યું, રડાવિયાં નિજ બાળ,
 જેને તમે રમાડિયાં, પ્રીતે પ્રાતઃકાળ. ૮
 “સદા શિખામણુ આપતા, રક્ષણુ કરતા રોજ;
 એ કાકા ક્યાં લાધશો, ખપમાં કરતાં ખોજ” ૯
 ઉતાવળા કાકા ઉઠ્યા, ઝાઝુ જણવતા જોર;
 મુઆ પહેલિ મોકાણનો, શુભતાં સોર મકોર. ૧૦
 બુઢો આવ્યો ખારણો, હસવું ને થઈ હાણ;
 મોં ઢાંકી ઘરમાં ગયા, થયું જગતમાં જાણ. ૧૧

કાકો કહેછું જીવતો, અધ્યા કર્યો શો કેર,
પાછળ કાગળ પાઠવ્યો, આપ ગયો અજમેર. ૧૨

ચોપાઈ.

કાકી તારી કોટે હતી, આજે આબ્યો અજમેરથી;
લખી હકીકત હતી તેમાંય, સાંન વિનાનાને સમજાય. ૧
પછી ફરી વંચાવ્યો પત્ર, વાંચ્યું જેમ હતું સરવત્ર;
વળતી પસ્તાયા સઉ ઉર, બણાવવા બાળક ભરપૂર. ૨
અધ્યું કુલેક થયું ફજેત, હેત હતું ત્યાં થયું કહેત;
સઉ કહે એના દિલમાં દાઝ, અકાજ એથી પ્રગટ્યું આજ. ૩
કાકાના મરવાની વાત, થઈ પુર પાંચ વિશે પ્રખ્યાત;
રહેતાં રહેતાં ઢાઢી પડી, પૃથ્વિમાં કહેવત થઈ પડી. ૪

દોહરો.

નવાઇ એમાં છે નહીં, એમ અમણથી થાય;
લેશ ન માનો મશકરી, ગરિમ કે શું રાય;
જીવન કે ધરડા થયા; કહો કમાયા શુંજ;
અમણુ રહ્યાછે એટલા, અકકલ મંદ અણુજ;
અમણ્યો એરી વર્તેનો, ગણાય છોકરવાદ;
બણ્યો ગણ્યો દશ વર્તેનો, તે તેઓ ઉસ્તાદ. ૩
બણ્યા ગણ્યા તે માનવી, અવર હરાયાં ઢોર;
જ્યાં ત્યાં જઇ ચરતાં ફરે કરી જીલમને જોર. ૪
છતિ આંખ્યો પણ આંધળું, હોય અમણુ અહોનિશ.
માટે મળવા સરસ્વતિ, જઇ જાયો જમદીશ, ૫

ઉપેંદ્રવજ્ર છંદ.

બણ્યા વિનાનો શુક લેઇ પાળ્યો, રૂચે નહીં રંચ છતાં રૂપાળો;
રૂચે ન એવો અમણુલ કેને, તમે પ્રજા તેયકિ કેળવોને, ૧૨
વિચિત્ર રંગ્યાં વસેનો રૂપાળાં, બઝાં ન પાસ્યા વિણુ જેમ બાળ્યાં
જરા ન શોભેજ બલે સજોને, તમે પ્રજા તે થકિ કેળવોને. ૨.
અમુલ્ય આપ્યા વિણુ જે ધરાણું, જરા ન શોભ્યું કદિ સંભળાણું
સજમણું થૈ પડશે જમ્હોને, તમે પ્રજા તે થકિ કેળવોને. ૩

સજ્યા અલંકારજીવાન બાળા, સજ્યાં શરીરે વસનો રૂપાળાં;
કહો ગમે એ નકટીજ કોને, તમે પ્રજા તે થકી કેળવોને ૪
પહેરિ પોષાક પુરૂષ આવ્યો, ગળે ધરાણું ખુબ ધાલિ લાવ્યો
જો નગન શોભે ક્યમ તે કહાને, તમે પ્રજા તે થકિ કેળવોને. ૫

દાહરો,

સરસ્વતિ વરના સહુ, દેવ ગયા એકદમ;
“લેનેકું” ગદ્ય પુત જઈ, બેઠી ખોધ ખસમ”. ૧
સહકોને એવું થયું, કોઈ ન પામ્યા છત;
રહી કુંવારી સરસ્વતિ, રહ્યાં ન કોને ચિત્ત. ૨

છપચંદ.

ગયા પરણવા નાગ, કેશ પાસ લઈ કીધો;
ગયો પરણવા સૂર્ય, લેઈ સેધામાં દીધો;
ગયા પરણવા વિષ્ણુ, ધનુષ્ય લઈ ભ્રમરો કીધી;
ગયા પરણવા ચંદ્ર, ટીકડી કીધી સીધી;
વળિ ગયા પરણવા શીવતો, નેણ કીધ અમિ પાત્ર લેખ
મનમોહન શાળીયામ તે, રહ્યા હરોજ રૂપે થઇ.

દાહરો.

હું જિત ઇશ્વર પંઠ કહે, કહે કરૂં પી સતિ આપ;
સારદ માટે નારદે, પ્રભચરિ ધરિ છાપ. ૧
ગોપીચંદન ગાંઠનું, કંઈકે ખોયું એમ;
સુવર્ણ કેરી ૧ જાલતે, જાય કુંવામાં જેમ ૨
ભાર તે બધો ભાગીઓ, થયો ન ૨ શુકરવાર;
વરી નથી વરસે નહીં, પ્રભ સુતા કોઠાર. ૩
અકળ ગતિની એહવી, અન્ય નથી એકાદ;
કરે કૃપા કીરતાર તો, રહે યશસ્વીયાદ. ૪
બણવું નોકરિ માટ નધિ, સભા રીઝવવા નહોય;
અંગ અધિક ઓપાવવા, કહે બણે સહ કાય. ૫

૧ અકોટી ૨ શુકરવારે દાળીયા લેવાને એક પૈસા જે-
ટલો પણ લાભ થયો નહીં.

- બણ્યા વિનાના કૈક છે, અમલદાર આકાળ;
 બણ્યા તણો ક્યાં મેળ છે, બોલો. યુદ્ધિ વિશાળ. ૬
 બણ્યા વિનાના પ્રવિણ જન, વખણાયા કંઈ એક;
 ભાગિ સિંદ્યાનો વળી, જેમાં વડો વિવેક. ૭
 ગાયકવાડી રાજ્યનો, દેખોવડો દિવાન;
 રાજ ખંડેરાવનો, પ્યારો પ્રાણ સમાન. ૮
 નોકરિમાં નહાના વડા, વળ વસિલાથી થાય;
 પણ પંડિતની નામના, જડથી કદી ન જાય; ૯
 હાકેમ કે શ્રીમંત જન, થશે થઇ ગયા થાય.
 જળ પરપોટા જળ વિશે, પ્રગટે અને સમાય. ૧૦
 કાળિદાસ, શામળ કવી, આદિક થયા અપાર;
 વંશ નથી પણ વિશ્વમાં, સંભારે નર નાર. ૧૧
 પંડિતહતા ગરિય પણ રહ્યા અમર નિજ કાય;
 ચક્રવર્તિ આદ્યા ગયા, જ્યમ વા આવે જાય. ૧૨
 અધિકિ ઉત્તમ ખેતિ છે, છે મધ્યમ વ્યાપાર;
 નીચી સૌથી નોકરી, હાકેમ કહો હજાર. ૧૩
 નહાનો પગાર ચાકરી, નોકરી વડો પગાર;
 કાળીને ઠાકોરનો, આંછ તદ્વાવત ચાર. ૧૪
 નહિ મામાથી બહુ બોલો, *કહેણો મામો એક;
 ધંધો ચાલે એટલું, અવશ બણો ધરિ ટેક. ૧૫
 કાચું કદિએ નહિ બણો, ઉલટો સમજી અર્થ;
 ધુંધવતું છાણું સદા, વિદ્યા ઓછી વ્યર્થ. ૧૬
 પૈસામાં નીચી નજર, બણતાં ઉંચી આંખ;
 એ રીતી જે રાખશે, પ્રભૂ પ્રેરશે પાંખ. ૧૭
 સ્થિતિ બદલાશે સર્વથા, જે બણશે વિધાય;
 વિદ્યા મેળવવા થકી, રંક બને છે રાય. ૧૮
 પચીસ વર્ષ પુરાં લગી, છે બણવાનો કાળ
 તે તકમાં ચિંતા તજી જાજો નિત્ય નિશાળ. ૧૯

સ્થિતિ અનુસારે વર્ષ જે, તેમાં વિદ્યાબ્યાસ;
કરો કઠણ મહેનત લઈ, ધરો ન ખીજ આશ. ૨૦

સોરઠો.

પાઠ કરીશું કાલ, કાલે જશું નિશાળમાં
કોણ કરે એ હાલ, એમ કદિ મુખ ના કહો.

ઉપેદ્રવજી. છંદ.

કહો ન એવું મુખ વેણ કેદી, કદી ન આવે ગત જેહ તેદી;
થયો કમી જે દિન ના જણાણો, જરૂર આ કાળ અમુલ્ય જાણો. ૧
ધડી ગુમાવે નિત એક કોઈ, લડો મહિને દિન એક જોઈ,
દરેક વર્ષે દિનખાર તાણો, જરૂર આ કાળ અમુલ્ય જાણો. ૨
૩એ સમાનાંજ સમે રૂપાણાં, સમા વિનાનાં સહ ખોડ વાળાં;
વિદ્યા કિશોરી વયમાં વખાણો, જરૂર આ કાળ અમુલ્ય જાણો. ૩
હઠી કર્યું દાતણ પાણિ પોતે. જમ્યા રસોઈ પ્રિય મૂખ જે તે;
અધીક સારા મુખવાસ આણો, જરૂર આ કાળ અમુલ્ય જાણો. ૪
તમાકુ તાણી વણિ લેશ આવી, સુનાગવહલી ખીડીયો બનાવી;
સુતા બપોરે નિત એમ માણો, જરૂર આ કાળ અમુલ્ય જાણો. ૫
ગયા બગીચે ફરવા બહારે, સુતા જમીને ઉઠિયા સવારે;
પુરા થશે તે દુખિયા પ્રમાણો, જરૂર આ કાળ અમુલ્ય જાણો. ૬

દોહરા.

રજની ને દિન વહી ગયાં, આજ કાલ પણ એમ;
પેડી ચીંતા પેટની, પુખ્ત થયા કે જેમ. ૧

વળતી જાય નિશાળ તો, લોક કરે ઉપહાસ્ય;

કુમળું ઝાડ વળાય છે, વૃદ્ધ થયે શી આશ. ૨

બરતું પેટ કુટુંબનું. કે કરવો અબ્યાસ;

દુખ દાયક દુનિયાં વિશે, જન્મ દિધો અવિનાશ. ૩

રાગ—ધોળ કંકુ છાંટી કંકોતરી મોકલો એ રાગ.

સૂણો સ્નેહી કહું વાત હારયની,

વડિ આશ્ચર્યની જે અઘાત,

બાબો બણવા ચાલ્યા.

ટંક.

પુત્ર પોત્ર તે જાય વોળાવવા,
 સારી આલમનો મળી સાથ. ભાભો ૦ ૧
 ખભે ખડિયો લેખણ પાટી હાથમાં,
 વળી પોથીનો ડાક ઉમાળ. ભાભો ૦ ૨
 આવ્યો વખત નજીક છે આખરી;
 કાંતો આજ કે કાં જશે કાલ. ભાભો ૦ ૩
 શિરો *૩૬ મુછો દાઢી છે રસ્યાં;
 તોલો ચાંદીની આની અદાર. ભાભો ૦ ૪
 ખેલે જન મનરંજન તોતળુ;
 નિખવાને મળ્યાં નર નાર. ભાભો ૦ ૫
 સાંજે ભાભો નિશાળેથી સાંચર્યા,
 નહાનાં બાળકને મન ખેલ. ભાભો ૦ ૬
 કહે દાદા કહે શું શું લાવિયા;
 *ખીજે દાદા ફિતુર કરે ફેલ. ભાભો ૦ ૭
 કરે મસ્કરિયો મળી માનની;
 બણી આવ્યા ભાભાજી નિશાળ. ભાભો ૦ ૮
 ભાળી એવી ભાભાની ભવાઈને;
 બાળપણમાં લેજો બોત્ર બાળ. • ભાભો ૦ ૯
 ચોપાઈ.

એમ સુણી પ્રગટે ઉર પીડ, બણ્યાવિના ભાગે નહિ બીડ;
 બાળારાજ નામ ગણાય, ન્યા અન્યાય કરે તે થાય. ૧
 બાળાપણ છે સ્વતંત્ર રાજ્ય, કોય ન પુછે કાજ્ય અકાજ્ય;
 માથે હોય વળિ શિરછત્ર, સાંખે સંકટ તે સરવત્ર. ૨
 નહીં ફિકર આપણને લેશ, વિદ્યા તેથિ બણાય ત્રિશેષ;
 તે તક શુભાવશો નહિ વીર, નહિતો પછી થશે દિલગીર. ૩
 જાણુ જીવાની હોય દિવાની, સુધરીતો તે છે મનમાનિ;
 નહિતો ભવ આખો છે ભોગ, રહે શરીર વિષે એ રોગ. ૪
 સાર નરસુ કામ કરાય, જશ અપજશ તેવામાં થાય;
 થયે અવસ્થા સુધરે અંગ, અરર જીવાનીતો એ રંગ. ૫

રાગ પરજ સાખી.

તાઈ ગોકુળ જોવાને આવરે, મધુવનના વાસી એ રાગ.
 હાય હાય થયો હું હેરાનરે, ક્યાંથી આવી જીવાની;
 ઓ મા શે ન પાયું વિષ પાનરે; ડહિ પણ થઈ દિવાની. ટેક.
 ડહી થઈને દિવાની થઇયું, ઉછેરિયો ખોઈ જાત;
 જો જનિતા તેં જાયો હોત પથરો, ઘોતાં ઘોખી ખુશ થાતરે; ક્યાંથી
 ઉઠ્યો હું તાતના કુળમાં અંગારો, ખાપનું ખોળ્યું નામ,
 લાખેણી મા તારી કુખ મેં લજવી, વડવાનું લજવ્યું ગામરે. ક્યાંથી.
 ચોરી ચાડી જીવ જરી કરીને, કીયો મેં અકરા કેર;
 કહેવાનું કોઈ તરફનું ન રાખ્યું, મનમાં ન આણી મહેરરે. ક્યાંથી
 નીચની સંગત નિશ દિન કીધી, ઉરમાં ધર્યું અભિમાન;
 ફાટી આંખેથી ફરતો ફર્યો હું, આંકેલ સાંઠ સમાનરે, ક્યાંથી
 ખડુ નામિની પણ ખીક ન રાખી, અલ્પ અંતરમાં એમ;
 કીરતાર ઘોર કરમ કરવાથી, કરશે માશી મને કુમરે, ક્યાંથી. ૫
 પુખ્ત થતાં એમ મનમાંહિ પસ્તાય, જાય નયનથી નીર;
 ઓ મારા વહાલા જીવાનિયા ચેતો, આગળથી થઈ થીરરે; ક્યાંથી. ૬
 દાહરો.

કલમ રૂપી તરવાર લઈ, લઈ કાગળની ઢાલ;
 દુ ખરૂં દળ આવતું, વિરલા પાછું વાળ. ૧

ઉપજાતી છંદ.

વિદ્યાર્થી વર્જીતમ સુખ સ્મૃદ્ધિ, સુખાર્થી વિદ્યાની લહે નશુદ્ધિ;
 સુખાર્થી વારી મૃગ તુલ્ય સૂખ, વિદ્યાર્થી અંતે દુઃખથી વિમૂખ.

ચોપાદ.

પણ એથી ઉલટા જન આજ, વીણિ વેવલાં આવે વાજ;
 વિવાહ પ્રસવ થતાં આદરે, વળિ લધુ વયમાં લગ્નો કરે. ૧
 જોતામાં સોંપે જંજળ, હેતુ શત્રુ નિવડે થઈ હાલ;
 બુદ્ધિ વિના બિચરાવે ખાળ. કર કળ્યો ધાલુ નિશાળ. ૨
 સંતતિ જાણે શું તે હશે, ખાશે ગળશે કે મારશે;
 ટાંગા ટોળી કરે પછી લોક, માત પિતાની મુકે પોક. ૩
 મારે મહેતાજી વળિ માર, ત્રાહિત પણ જોલે દુઃકાર;

પ્રભ થકી અધિકી પ્રિય પાઈ, એવાં અગ્નિ અન્યાઈ. ૪
 ખાય પિએ પહેરે શું બણે, ક્યાં રખડે કને આંગણે;
 કાશું સ્નેહ સંતતિ મન વસ્યો, તપાસ તેનો કરવો કરો. ૫
 તેથી પ્રભ હરાયું ઢોર, નિવડે મારે માર નઠોર;
 લાવે ખબર મુક્તની તેહ, જાય કુટુંબ રોતું જોહ. ૬
 મહેતાજી પણ તેવા મળે, તેમ પરિક્ષક તેવા બને;
 મળી મળીને માતું થાય, ન બણાવે ગુરૂકર ન વહાય. ૭

દાહરો.

પુખ્ત થતાં સુખ ૧ પેટનું, મળે થયાં માખાપ;
 બણે થતા ગુરૂ બાળિયા, અતિ બહિ પરીખ આપ. ૧
 કુંકિ કુંકિ પગ માંડિએ, સાચવિયે સંસાર;
 નથી જવું બાવા બની, આશા હર અપાર. ૨
 થરજનથી પાતું પડે, પડે પ્રભ વળિ પેટ;
 વહેતું છે વહેપારમાં, નેકિ આદી નેટ.* ૩
 માટે માનવ સહિ તમે, વરતો નીતિ સહીત;
 ભવિષ્ય જન બાળી શિખે, રૂઢી તમારી રીત.
 બોલ્યા આલ્યા જે કયું, પડ્યા પડે તમામ;
 બહેર થાશે જગતમાં, રહે ન છાતું નામ.

ઓપાઈ.

કામનિ જો કદિ કનિયો કરે, ઠપકા પાત્ર પ્રથમ તેો ઠરે;
 પડશે પિયર જવું પ્રેમદા, ફરી કહેવું કરશે કદા. ૧
 વળી કહે જો વારંવાર, રાખવિ એ દિ પિયર મોઝાર;
 નહિ મોકલિએ ફરી નિશાળ, એમ કહિ બિવરાવો બાળ. ૨
 કાઢિ મુક્તવાની બિવરામણી; દાસાદિકને દેવી ધણી;
 સ્થામ દામને ભેદ સુદંડ, ઉપાય કરવા ચાર અખંડ. ૩
 દંડ ઉપાય અચાલે કરો, સાગર પેટ કરીને ફરો;
 બાળકમાં બાળક થઈ બળો, બને પરિક્ષકનું પદમળો. ૪

x મહેતાજી મારે નહી ને બણાવે નહી.

૧ સંતાનનું. * આદિથી અંત સુધી.

હળિ મળિને ચાલે જીવ મળે, રહે રાત દિન આંખ્યો તળે;
જીલમ જોઇ અળગું નહિ જાય, જળડાંગે જીલું નહિ થાય. ૫

દાહરો.

કમૂલ કરશે તમ કહું, માનવ વધશે મન;
મનોર્થ સઉ પૂરા થશે, અળગાં થશે વિધન. ૧
બાળક ચાકર બાઈડી, વિભાસશે શરમાઈ;
સાંપડશે તન સ્વર્ગ સુખ, સઉથી થશે સવાઈ. ૧
કરશે નહિ કરવા તણી, હઠ લીધી જે હોય;
સ્ત્રી ચાકર સત્યે રહે, સંતતિ બળુશે સોય. ૩
વિનોદ વિદ્યા વારતા, બોધક શોધક બુદ્ધિ;
ધરમાં કરિયે હરધડી, ઊર અસર તન શુદ્ધિ. ૪
બહાર જન જઇ બોધિયે, હળિ મળિ કરિએ હેત;
સજનની બરી સભા વિશે, સુખ સન્માન સમેત. ૫

ઝુલણા છંદ.

વેગથી વીરલા વિવિધ વિદ્યા બણો,
આપણો ધર્મ અવસ્ય જાણી;
અભણુને આંધળું શાસ્ત્ર સમતુલ્ય કહે,
ઊરમાં કહેવતો એપિ આણી;
*શાળમાં બાળને મોકલો સર્વદા,
સજનની સોખતે જઇ સુધરશે;
દુખશો દુઃખ તો સુખ હરિ આપશે,
ચીંતવ્યાં કામ અચ્યુત કરશે. ૧
પક્ષિ પોપટ જીઓ રામ રસના રટે,
વાંદરાં રીંછ વગરે અનાડી;
પેટ કઇનાં ભરે લોક રજન કરી,
ખેલ ખેલે શિખવ્યા ખેલાડી;
માનવી જાત તો શું કરી નાશકે,

સ્વદેવ હેવાન થીશું ઉતરશે. દેખશો૦ ૨
 રૂપને રંગનો વાસ વિદ્યા વિશે,
 યોગણિ નિજ કળા થાય ચઢતી;
 બાધ ભરપૂર જે ભાવધિ નહિ બણો,
 રોજ પ્રતિરોજ લેખાય પડતી;
 વહાણુ વિદ્યા તણું હાથ જે રાખશે,
 દુઃખ દરિયો બલ્લી ભાત તરશે. દેખશો. ૩
 માર મહેતાજીનો મુખ કલ્હો જાય નહિ.
 દ્રેમ નિશાળિયા માર મારે;
 પૂરિ માખાપ પણુ સખ્ત શિક્ષા કરે,
 આપ નિશાળમાં જાય સારે;
 કેક મહેતાજીને કઈક નડા કવિ થયા,
 આપના તાપ પ્રણુ તેમ હરશે. દેખશો૦ ૪
 સૂખ સગી વાતનું આપશે શ્રીહરી,
 દોહલાં દુઃખ દેશે ઉડાવી;
 હાથિ ઘોડા બગદ ગાડિયો અવનવી,
 અષ્ટમા સિદ્ધિ નવ નિદ્ધિ લાવી;
 છત્ર સુવર્ણનાં શિર ધરિ સેવકો,
 હુકમ માથે ચઢાવીજ ફરશે. દેખશો૦ ૫
 સમજશો શત્રુ સમ સ્નેહિ આ સાંભળી,
 ઉર ઉતારિ જે તોય બણુશો;
 સાડ ધરિ સ્નેહને સ્નેહિ પછિ સમજશો,
 ગુણુ જાણી સગો ખૂબ ગણુશો;
 આશછે ઉરમાં શબ્દ કહુ શૂરમાં,
 -હૃદયમાં આરપારે નિસરશે. દેખશો૦ ૬

દાહરા.

શુભિ મમખોધ બહુ જણા, એમ કરો ઉપદેશ;
 તો પ્રસરે આ દેશમાં, વિદ્યા દેવિ વિશેષ. ૧
 દંપતિ હોય બણુલ તો, થાય પ્રજા તેવીજ;

કડવાં મીઠાં ફળ ફળે, બહુધા જોવાં ખીજ.	૨
માણુ પ્રમાણુ ઠીકરી, દિકરી માત પ્રમાણુ;	
વડ તેવા ટેટા બને, બેટા બાપ સમાન.	૩
કથનો પ્રાચિન કાળનાં, વાંચિ કરો વિચાર;	
વેલા વંઠી તુમડી, નહિ તો નકી થનાર,	૪
કુલ કિર્તિ કાઠી ગણી, છોટી થશેજ છોક;	
વિદ્યા વિદ્યા વારતા, અંતર ધારો એક.	૫
તન મન ધનનાં દાન તો, દેનારા નર દક્ષ;	
વિરલા વિદ્યા દાન દે, લાયક ખીજ લક્ષ.	૬
આપ પ્રજાને કેળવો, કેળવાય જ્યમ ખુબ;	
કણુક કેળવે કામની, જળ લઈ કુબા કુબ.	૭
જો કેળવવામાં કશી, રહે ન ખામી રેષ;	
ક્ષેશ ન સંતોષજ મળે, વાઘે વ્યાધી વિશેષ.	૮
તેમ પ્રજાનિજ કેળવે, રંચ ન રહે કસુર;	
નાતમ હીરો નીવડે, વહોરો આપ હજુર.	
સાધન આપી શોભતાં, આપી એાપ અમુલ્ય;	
વળતી વહાણુ ચઢાવજો, તે કુળ દીપક તુલ્ય.	૧૦
ઉપરના ગુહાધીનો, એજ કથ્યો મેં અર્થ;	
કેળવાઇ પાકી વયે, જો સમજાય સમર્થ.	૧૧
તો પરણાવિ તે પછી, સમજવો સંસાર;	
નિવડે નાખો નિધિ વિશે, પામો પ્રેમ અપાર.	૧૨

ચોપાઇ.

શરમ ભરેલો દશ શિરસ્તો, ઘેર ઘેર દીસેછે સસ્તો;	
માત પિતાનો લાડકાચો, જોગ ધરી જોગીમાં ધાયો, ૧	
ધનવંતાનાં દીઠાં બાળ, ઝાલી ઝાળી થઈ બેહાલ;	
ભૂપ થયાભીખારી ધણા, અરે પ્રભુ એ વિદ્યા વિના. ૨	
જો બેઠા દીઠા સુખપાલ, નાણાં વિશે હતા નર ન્યાલ;	
હાજી કહેતાં હજુર હજાર, તે નર રખડે ઠારો ઠાર. ૩	

પેઠાં બહુ પરદેશી રાજ્ય, કોઈ ન પુછે કાજ્ય અકાજ્ય;
 નવિન કાયદા નવિન રાય, નીર નેવનાં મોભે જાય. ૪
 પેઠી લક્ષ્મી જઈ પરદેશ. વિચરી વિદ્યાદેવિ વિદેશ;
 દેશ વિશે દિસે નહિ માલ, વિણ વિદ્યાએ હાલ બેદાલ. ૫
દાહુરો.

ગુણ સધળા વિદ્યા વડે, લાજ મર્યાદા માન;
 અખુટ ખખતો સરસ્વતી, સાર ન એહ સમાન. ૧

વસંતતિલકા છંદ.

ચોરે ન ચોર ન ઠગે ઠગ કોઈ રીતે,
 લક્ષ્મી અચીંત અચળા આણુજીત જીતે;
 દેવી અબેસુ સુખદા મુલદાર મુદ્યે,
 વિદ્યા સુદાન મહિમાં લખાવદાન તુદ્યે.

દાહુરા.

જૂએ બણ્યો મરે નહીં, રમ્યો રળી નવ ખાય;
 ઉઘે આયુષ્ય નવ વધે, આલસથી ધર જાય. ૧
 જેમ જેમ વાગે સોઠિયો, વિદ્યા આવે તેમ;
 નિવડે બ્રહ્મિસ લક્ષણો, સહે ઠોકરો જેમ. ૨
 માટે મારા ક્ષેત્રિયો, સમજે એકજ સાર;
 અકથ કેળવે સંતતી સુતા સુત પરિવાર. ૩
 લક્ષ્મી અલબ્ય લાધશે, સંપ સંગ સંબંધ;
 તિષ્ઠવનમાં સુખિયાં થશે, આપે મટશે અંધ. ૪
 ધન ધુળધાણી થઈ જશે, થશે નિમિષમાં નાશ;
 વિદ્યા તણા વિનાશની, અદ્યે ન મળે આશ. ૫
 અગણિત જન વેઠે ગરજ, રજવાધે નહિ રીશ;
 ધણ ઉપર રાખી નજર, જરથી લ્યો આશીશ. ૬
 પ્રેમ પ્રભૂપદમાં થશે, સદ્ગુણ તણું સુપાત્ર;
 દુર્ગણ તો જેમાં જરી, મળે ન કરવા માત્ર. ૭
 જણાય જ્યારે જોઈતો, ગુણ સાગર ગાંભીર;
 ભારે સાધન સર્વ દઈ, ચઢાવજો જળ તીર. ૮

પ્રસિદ્ધ પાર પમાય નહિં, સંક્ષેપેછે સાર;

એક જીભે શું ઉચરં, કરી મને કતાર. ૯

ઊર્ધ્વવળા છંદ.

ભણ્યા ગણ્યામાં સમજાય પૂરો, સમર્થ સંસારિક કામ શૂરો;
પછી પ્રસૂસાધન સર્વ આપે, સુપુત્ર તેને પ્રભુ સ્થાન સ્થાપે. ૧

ચોપાદ.

પણ જીલટો એથી તો ધણો, દીઠો રસ્તો દુનિયાં તણો;
પ્રસવે બાળ ધરે પ્રસુ આશ, જીવે કાંકે થાય વિનાશ. ૧
દકિરી પ્રસવે ધારે મન, પરણાવી લેવાશે ધન;
પુત્ર પ્રસવથી ધારે વળી, મોટો થાય તો આપે રળી. ૨
એમ સાધવા સ્વાર્થ ચ્હાય, પુત્ર પુત્રીનું હીત ન થાય;
સંતતિ નિશ્ચિન સંકટ સહે, નિર્ધન દુનિયાં તેથી રહે. ૩
કુસંપ દ્રેપ વહાલામાં વેર, કલેશાદિક છે ઘેર ઘેર;
મહા વિધાનાં છેઘાં મૂળ, કલંક તેથી બેઠાં ફૂળ. ૪
સંતતિ કરતાં ધનથી સ્નેહ, દારણુ દુખ વેડે નિજ દેહ;
ક્રિયા કરી પરણાવે બાળ, લેછ ધન મન જાણે ન્યાલ. ૫
વરઘોડાને મોટા વચ્ચ, આદિક કારણ મોટાં કર્યા;
ભયો ખજાનો સંગ્રહ કરી, આપ લખાણુ લાખેશ્વરી. ૬
વધે ક્ષત્રી મદ ધન વધે, વધે વણુજ વણીક ધન વધે;
વધે કસુબા ક્ષત્રિ ધન વધે, વધે વિપ્રને સ્ત્રી, ધન વધે. ૭

દોહરો.

એવા નર આ વિશ્વના, દીઠા લાખ કરોડ;

ફાકટ ફૂલા ફૂલ કરિ, માંડે દોડા દોડ.

ચોપાદ.

પણ દ્રઢ કરવો એક વિચાર, કરવું છે આ એકજ કાર્મ;
તે સંબંધી સજવું ગાન, ધરવું અન્ય વિશે નહિ ધ્યાન. ૧
ગાન પ્રથમ જ્ઞામાન્ય સજય, વળતિ રાજ્ય વિદ્યા સમજાય;

જોતું આપની શક્તિ જરૂર, પછી એક યાને બરપુર. ૨
 અનુસરતાં ઉદ્યોગ અપાર; વધુ તેનો કરવો વિસ્તાર;
 જગત જીત થાવું તે માંય, તો તેથી સુખ શાંતિ થાય. ૩
 અરવુ અરવું મુડે જેહ, કહો શી રીતે શોભે દેહ;
 લખવું વાંચવું આદિક ભણી, ભણવી ભાષા રાજ તણી. ૪
 ખેતી વૈદક કે વ્યાપાર, કાવ્ય કળા કોઈ હુનર હજાર;
 ધડવું ગાંઠવું આદિક કશું, *મન જેડી દેવું એકશું* ૫
 પછિ ઉદ્યોગ અતિશય કરી, વિદ્યા જાણે હોય વિસ્તરી;
 દેશ વિદેશે ખ્યાતી થાય, પરિપૂરણુ જ્યારે પંકાય. ૬
 પાંચ પદારથ ત્યારે મળે, ઘેર રહે ગંગાજી દ્રવે;
 લાત મારિ પૈસો મેળવે, કવિ કાવિદ કિરતી કળે. ૭
 પણ આ અવસરનાં નરનાર, વસ્ત્રો અન્ન અને આહાર;
 મળ્યા પછી જાણે ઠિક થયું, કરતાંતાં તે કરતા જવું. ૮
 દુધ ન કે ગર્ભિણિ નવ થાય, ગમાણુ એવાં બાંધે ગાય;
 તેથી શું કારણ પછિ સરે, એવિ પ્રજા ઉપકૃત શું કરે. ૯
 નહિ ભણાવ્યાનું જરી ભાન, દિકરાને લાવી દુકાન;
 ઘડતાં શિખવ્યા પોને ઘાટ, જેવા તેવા રળવા માટ. ૧૦
 જન્મારો તેમાં વહિ જાય, રણી રૂપિયા સો ડુલાય;
 નમુનો કોઈ લાવે જો નવો, તો મુસ્કળ તેનાથી થવો. ૧૧
 નકશાનું નવ જાણે નામ, કરે ચાલતાં દેશી કામ;
 અગણિત એવા જ્યાં અથડાય, કોનિ નામના તેમાં થાય. ૧૨
 શી રીતે પામે એક પાછ, એવાં અજાની અન્યાઈ;
 ચાલસ્ય ઈર્ષા લોભ લહાઈ, ખૂડા ખૂડ અપલક્ષણુ માંઈ- ૧૩
 પક્ષિ કાગડા કુતરાં પશુ, ખાય પિયે વિષયે મન વસ્યું;
 તેવાં માનવ થઈ મસ્તાન, દુખ વેઠે પણ સુખ સમાન. ૧૪
 કેવળ ત્રણ બાબતનું જ્ઞાન, અંતરમાં ઝાઝુ અભિમાન;
 તે પણ નહિ જોઈએ તેટલું, વિષય ખાવું પીવું એટલું. ૧૫
 શું શી રીતે ને શા માટ, એવા કોણુ કરે ઉચાટ;
 પૂછે તેજ દિવાનો કરે, હહાપણુ ડાઘા થઈને કરે. ૧૬

(૬૧)

ઉપજાતિ છંદ.

આકાશ તારા દિન રાત્રિ બાઈ, તથાપિ ચંદ્રે રજની સુવાઈ;
સૂર્યે સવાયો દિન સર્વે ૧વીધે, શોભે સબા પડિત એક લીધે. ૧

વસંત તિલકા વૃત.

વસ્ત્રાદિ ધાન્ય ધન લાખ દઈ લડાવ્યાં,
માગ્યા મુખે વિવિધના વરસાદ લાવ્યાં;
દેહે સહી સુખ દિધાં અબલેલ રાખી.
વાળે ન વેર રિપુ એ પ્રસુ વૈરિ પાખી. ૨

દાહરો.

વૈરિ માખાપો વિના, કોઈ ન વાળે વેર;
ચપટિ વગાડિ ટેરવે, દે બાકળને ઝેર. ૩

ઉપજાતિ છંદ.

પ્રજા સહર્ષે પરણાવવાની, ઉંડા ખજાના અરપી જવાની;
ચીંતાધિ ચીંતા ચિત માંડિરાખો, પ્રજા બણીએ બવસુખ આપો. ૨

દાહરો.

નિશાળમાં નિત્યે જઈ, પ્રેમ સહિત કરિ પાઠ;
સદગુણો સંગ્રહ કરો, નવ નિધિ સિદ્ધિ આઠ. ૧
માત પિતા ગુરુ ગુણ નિધિ, પ્રતિષ્ઠિત જે પરમ;
તેને નમન કર્યા તણે, સમજે આપ સ્વધર્મ. ૨
જે વખતે જે કામમાં, હોય આપણું નામ;
ત્યારે સાવધ તેહમાં, રહો અન્ય તણ કામ. ૩
નિશાળમાં વિદ્યા વિના, અન્ય ન વહિયે વેણ;
બુધ કને જઈ બુદ્ધિ લ્યો, કાન કામનાં કેણ. ૪
દરેક વખતે દિલ ધરો, ત્રિવિધ કાળ વિચાર;
શું હું શું માઈં અને, તનનો શો નિરધાર. ૫
ધણા ગ્રંથ ગોતી જુઓ, સંક્ષેપે લ્યો સાર;
વાણીનો વિસ્તાર જો, દીધો જગદાધાર. ૬

પૂજ્ય તતાં પણુ પરમ સુખ, છે વિદ્યામાં વીર;
 રસિક ગ્રંથ વાંચ્યા થકી, દીલ મટે દિલગીર, ૭
 એક ભાગ પ્રભુ પ્રાર્થના, એક ભાગ ઉદ્ધોગ;
 એક ભાગ વિદ્યા રમુજ, જથાર્થ કરવા જોગ. ૮
 એ ત્રણમાં મહા તત્ત્વ છે, સમજે શાણા ઉર;
 પણુ યાગક્રતો ધર્મતો, બણવાનો ભરપૂર. ૯
 ભણ્યા તણો નહિ ગર્વ કર, ભણ્યો ભણ્યો શું ધુળ;
 બણતાં પાર ન પામિયે, નથિ છોડા કે મુળ. ૧૦
 સુખે યતની સાંપડે, ગણિ લેવું તે જ્ઞાન;
 ગુચ્છ વાત પણુ ધ્યાનમાં રાખે તે નિદાન. ૧૧

ચોપાઈ.

સારી નરતી સરવે વાત, સાંભળિ કે દીડી અર્થત;
 સદ શિક્ષા લેવા કામની, જેમ લોહને પાત્રસ ગણી. ૧
 તેવો જેમાં ગુણ જણાય, મનમાં રાખે પડિત રાખ;
 વિપમાંથી અમૃત લ્યો જોઈ, સૂવણ રજમાંથી લ્યો ઘોઈ. ૨
 ચદ દ્વિતીયાનો પુજય, પુર્ણીમાનો પણુ નહિ પુજાય;
 ભણી ગણી નથી જનમ્યા કોય, નભથી નવ ઉતરીયા લોય. ૩
 ભુ બાહિ તાલ્યા કરતાં ભણ્યા, ખાતા માર મહેતાઈ તણ્યા;
 નાગા નાગા જતા નિશાળ, હતા તમારા જેવા હાલ. ૪
 માનું દુધ પી મોટા થયા, અલોહાલ હાલરડાં લલાં;
 બણતાં પ્રગટ્યો તે બડ વીર, શામળ કાળીદાસ કપીર. ૫
 આદિક સરવેનું પણુ એમ, થાય તમારું બણતાં તેમ;
 સારિ વાતનો સંગ્રહ કરો, નરતીને પોતે પરહરો. ૬
 વર્ણ શબ્દ પદ નિત્ય અકેક, વાધે બણતાં વડો વિવેક;
 પાળ અકેક કાંકરે થાય, તળાવ ટીપે તેમ ભરાય. ૭
 દીડી વાંમી કે સાંભળી, કળા ચાલ ચલગત અણકળી.
 ગુણ ગ્રહી થઇને માહીતગાર, સૂખથી ચલવો આ સંસાર
 એક તૂણાપર ધારે જેહ, નિબંધ બાંધે મોટા તેહ;
 એક શીખી બીજી સરવાત, એમ વિદ્યતા થીવી હાથ. ૮

લખતાં કોય ન પામે પાર, સહુ સહુની મતીને અનુસાર;
 ગોર પરણાવી આપે વીર, ઘર સૂતર દંપતીને શીર. ૧૦
 મહેતો શીખવે એકડેએક, લેખકનો લખતાંજ વિવેક;
 સાર ન શોધ્યો વાંચ્યા ગ્રંથ, રખડ્યા બહુ પણ બુદ્ધ્યા પંથ
 ગમાર એવા દીઠા ઘણા, બણ્યા ખરા તોપણ નહીં ગણ્યા;
 રખે તમારૂં તેવું થાય ઘોયુ કનક તે ધુળે જાય. ૧૨
 નિલ મરૂંટ માનવ આણુ બણ્યાં, જાણો એક જતુનિનાં જાણ્યાં
 સુખ નહોતાં સરસ્વતિ જોડની, સુખે કરી સરસ્વતિ આણુછતી ૧૩
 જે ચિત ચડે ન વિદ્યા વીર, તેથી દિલ ન ધવું દિલગીર;
 વિશેષ તેનાપર દર્ઠ ધ્યાન, ઘણા શ્રમે મેળવવું જ્ઞાન. ૧૪
 ભોજન ભોગ અતે ધન મહીં, સંતેષો ૧૨૦ સહી;
 પણ દિન પ્રતિ લોભાતા જવું, બાણુવા ગણુવામાં અવનવું. ૧૫
 હું છોડું પણ તું નહિં છોડ, હોંશે જેમ બક્યા હો હોડ;
 તેમજ કરવું તેણે કામ, લાઇને શીદરિતું મુખ નામ. ૧૬
 જે સાધનનો કાઢે વાંક, નહિ સાધન તોપણ નવટાંક,
 શું સાધન તેની શી જરૂર, બણિયે ઉઘોગે બરપૂર. ૧૭
 જેને શીર નહીં શિરછત્ર, બક્ષણુ ધ્રુજને પહેરણુ પત્ર;
 તેવા થયા અગક મહાંત, નથી જતો સરખો આદાંત. ૧૮
 તેમ તમે સહુની તજિ ગરજ, દિલમાંથી છાંડી દર્ઠ ડરજાં
 કરજ કંઈ વિણુ બણુતર બણો, આદિ ધર્મછે એ આપણો. ૧૯

દોહરા.

માટે મારા મિત્ર સહ, સમજે એકજ સાર;
 પ્રભુ વિદ્યા, ને સંપત્તિ, પ્રતિદિન આણો પ્યાર. ૧
 સુખ દુખ તણી કમાણી સાહે, જે બણુશે બડવીર;
 સહુ સૂખ મળશે સામટાં, દિલ ન થશે દિલગીર. ૨
 સમજી સમજે સાનમાં વાંચી કરે વિચાર;
 ભેંશ કને શું બાગવત, કહે કહેવત નરનાર. ૩
 દિલમાંથી દુર્ગુણ તજે, સંગ્રહિને સદગુણ;
 લાખે લક્ષ્મી લાધશે, નિવડતાંજ નિપૂણ.

(૬૪)

શાર્દૂલવિકીરિત-છંદ.

વિદ્યા માત પિતા સુ બાહ બગિના, વિદ્યા સગાં સાગવાં;
વિદ્યા સ્ત્રી પરિવાર ધાન્ય ધન તો, જાણેા સહુ આગવાં.
વિદ્યા મિત્ર સુ દૂગદીપ દિપતી, વિદ્યા સનેહી સદા;
રિદ્ધી સિદ્ધીની વૃદ્ધિ શુદ્ધ ફળદા, વિદ્યા લતા સર્વદા. ૧,

સોરઠો.

ધરો ન જીનું ધ્યાન, એ મારો અભિપ્રાય છે;
મળશે મુખ સંસ્થાન, વિદ્યા વિવેક સદ ગુણે

દોહરા.

નથી નિપુણ વિદ્યા વિશે, નથી મતિ મુજ માંય;
સહ કવિયોનો દાસ છું, કાવ્ય ન જાણું કાંય.
વાસી અમદાવાદનો, છે વઢવાણ મુજ ગામ;
કવિ દત્તપતનો દીકરો, મોહન મારું નામ. ૨
સામે વેદિ શ્રીમાળિ દ્વિજ, ગોત્ર પરારાર પદ્મ;
ગુ ગુ નિધી કુળ ગાદેયનું સહજનંદિ સ્વર્ધમ. ૩

લાંચ વિશે

ભુજંગી છંદ.

નમું સારદા માતને સ્નેહ આણી, વળી વંદુ હું વિશ્વદેવા વખાણી;
કરે સર્વદા સાજી જીભે વસીને, ધરી હેત વિદ્યાના વાંચે હશ્મીને ૧

સોરઠો.

નથીજ એક પ્રકાર, લાંચ અનેક પ્રકારની;
શુણિ રીઝે સરદાર, લાજે શુણતાં લાંચિયા. ૨

દોહરા.

જે કૃત કરવાનો નથી, યોગ્ય રિતે અધિકાર;
તે કૃત કરી કરાવિને, લેવો લાભ લગાર. ૧
અથવા કૃત કરનારની, ઠસુર છુપાવા કાજ;

ગુન્હામ પાસેથી ગણી, લેવું ખાજ અખાજ.	૨
એતો એક પ્રકારની, બીજો કહુ પ્રકાર;	
સાંભળજો શ્રોતા જનો, લાંચ તણો વિસ્તા.	૩
સ્થાનિક કોઇ સરકારના, કામ ઉપર નીમાઈ;	
દરમાયો મળતાં છતાં, કરવી અન્ય કમાઈ.	૪
તે એવી રોતેથી કે, છે જે કૃતનિ કમાઈ;	
તે કૃતના દરકારથી, લાભ બિજો લે ભાઈ.	૫
એ છે બિજા પ્રકારનિ, ત્રીજો કહુ પ્રકાર;	
પંચ નિમે સરકાર કે, પક્ષકાર નિરધાર.	૬
તે કૃતમાં સામેત રહિ, જરનો કરવો જોગ;	
પોતે પંચ વિશે છતાં, એવણુ કહું અયોગ્ય.	૭

ચોપાઇ

લોભ વિશેથી પ્રગટે લાંચ, વાસે કુડ વિનાસે સાચ;
લાલચશિર ઠકરાણી થાય, પછી લાંચિયા પડયા પિલાય. ૧

ઉપજાતી છંદ.

અરે વિચારો અવગુણ ઝાઝા, મહાજનો કેરિ રહે ન માઝા;
અનેક ગુન્હા તણું ૩૫ એક, વિદ્વાન બણે કરિને વિવેક.૨
દાહરો.

ધાત થાય વિશ્વાસની, ઠરે ઠગાઇ ૩૫;
ચાહન ચોરી લાંચ છે, કુડ તણો છે દૂપ. ૨

ભુજંગી છંદ.

અરે સાંભળો સ્નેહિભિત્રો અમારા, રૂડો બોધ આછે હિતાર્થે તમારા;
રૂડાને કમાણી રૂડેરી ગમેછે, લખાડી લુચા લાંચિયા લાંચ લેછે. ૧
છુટી છે કમાણી પરાધીન પોતે, નહીં ના કહે ને કરે જે કહોતે;
ભુલી ભાન જૂ માંહિ ભોળાભમેછે, લખાડી લુચા લાંચિયા લાંચલેછે. ૨
હશે કોઇને હાથ જો ચીજ કાંચ, અને અન્યને ચાહના તેનિ થાયજ
લખ લાંચ લાચારિથી લાવી દેછે, લખાડી લુચા લાંચિયા લાંચલેછે. ૩
ચુકાવી અને મુળ માલેક દ્રષ્ટિ, તથા વાક ચાતુરીથી માંડી વિશ્વિ;
ભભાવી ભભાવી જીતે આખરેછે, લખાડી લુચા લાંચિયા લાંચલેછે. ૪

પ્રજનાથ જાણે રહ્યો છે પગારે, ખજના તણી ખાણુ ખુલ્લી વખારે;
 નિમ્યા કામના પક્ષકારો ભરે છે, લગાડી હુચા લાંચિયા લાંચ લે છે. ૫
 વળી આપ જાણે અધિકાર બદાર, કરાવે કરે લાંચ લે તેજકાર્ય;
 ગુના કેરિ શિક્ષા શિરે ખેંચિ લેજે, લગાડી હુચા લાંચિયા લાંચ લે છે. ૬
 તહીં લાલચુ સ્વાનમાં કાંઈ ન્યુન, કયો કારભારી કયો કારકુન;
 ખરેખાત અન્યાયને ન્યાય દે છે, લગાડી હુચા લાંચિયા લાંચ લે છે.

દોહડોર

લહે એકની લાંચ પણ, પીપળે તેહના પાંચ;
 ચાંચ જનમની ચીરહે, એક દિ આવે ચાંચ. ૧
 પિલાય તેમાં પાંચસો, વધે જુલમનું જોર;
 હજારખોર નિહેડ્યો, કહ્યો હરામખોર. ૨
 જોનું નેટ નિચું પડે, આવે લાંચ ન હાર.
 આગ વડે અધિકારિ પણ, આગ પડ્યો લાચાર. ૩
 સ્વાન, પુઠમાં પુઠડી, ઘણિ નગાવે શીખ;
 દાણિ કાન તગિ દંગ્યો, ગુણુ પ્રભુની બક્ષીલ. ૪
 અનાદિ એવા છપ તે, દેખે મનુષ્ય દેહ;
 રહે સુત્રક્ષણુ સ્વાનનાં, કાર્ય કારણુ *છેહ. ૫

લાંચિયા વિશે ગરબો.

પાટણનાં પોળાં પાટિયાં, ગાગર ધુમેરે.—એ રાગ.
 તમે લાંચ ન લેશો લાંચિયા, લાજ આજ જાણે;
 તમે ચોર ગણાશો ચાંચીયા, લાજ આજ જાણે
 અપકિર્તિ જલ્દો આપશે, લાજ આજ જાણે.
 કર્તા આ જગનો કોપશે, લાજ આજ જાણે. ૧
 કહે લાંચ નગર લોકો વદી, લાજ આજ જાણે;
 વહેં સિંમાડે તૃણા નહિ, લાજ આજ જાણે. ૨
 રોપેલાં વીખનાં ખીજ છે, લાજ આજ જાણે;
 રૂડા જનની નહિ રીઝ છે, લાજ આજ જાણે. ૩

૧ જાય * ઈજત આખર માત્ર તેના કામના પ્ર
 માણમાં હોય છે પણ સ્વાન બ્રહ્મણુ જતાં નથી.

ઝાઝાં લાં ઝેરી ઝાડ છે, લાજ આજ નજશેરે
 વડિ આપરનો વણસાડ છે, લાજ આજ નજશેરે. ૫
 ફળ ફલને તેનાં પાંદ છે, લાજ આજ નજશેરે;
 સજીનાથી કડવો સ્વાદ છે, લાજ આજ નજશેરે. ૬
 વડું વિપ લગાલગ છે વસ્તુ, લાજ આજ નજશેરે;
 પૂરાં તે માંદિ રહે પશુ, લાજ આજ નજશેરે. ૭
 લાયક લોભે કહે લાંચિયાં, લાજ આજ નજશેરે;
 લાચાર બિચારાં રાજિયાં, લાજ આજ નજશેરે. ૮
 મુખપર નજશેરે ને મુંઝ છે, લાજ આજ નજશેરે;
 પણ પશુ બરાબર મુંઝ છે, લાજ આજ નજશેરે. ૯
 પુરી શક્તિ છે પ્રેરણા, લાજ આજ નજશેરે;
 ધાતકિ પશુઓ તે છે ધણાં, લાજ આજ નજશેરે. ૧૦
 તે જનનો કરે શિકાર છે, લાજ આજ નજશેરે;
 પણ સ્વભાવ શાંત અપાર છે, લાજ આજ નજશેરે. ૧૧
 જે પાળી રાખે પ્રીતથી, લાજ આજ નજશેરે;
 પતિનિપ માતા એને નથી, લાજ આજ નજશેરે. ૧૨
 પતિ પેતાનાના પ્રાણ લે, લાજ આજ નજશેરે;
 મન મોહન લાજ કદિ મળે, લાજ આજ નજશેરે. ૧૩

ફાંચિયા દુરગુણી સત્તાવાળા

(મહારાવના રાસડામાંથી.)

ગરબી.

મને મારીને રથડા ખેડરે, બાળા રાજરે.—એ રાગ
 જળે એવાનું સલાનાશરે, સત્તાવાળારે;
 જેનો પુરો જીવન છે પ્રકાશરે, સત્તાવાળારે. ૧
 જેણે કાયદા મુક્યા એક કોરરે, સત્તાવાળારે;
 જેણે મારી મનાવ્યા ચોરરે, સત્તાવાળારે. ૨
 જેને ઉર અધિક અહંકારરે, સત્તાવાળારે;

જે જોઈ મોહ્યા પરનારે, સત્તાવાળારે.	૩
જેણે વટે મારમુ વેડે ઝાલ્યારે, સત્તાવાળારે,	
દામ પાંઠી ન દોઢડા આલ્યારે, સત્તાવાળારે.	૪
કામ ક્રોધને લોભ જેણે કીધારે, સત્તાવાળારે;	
રાંક રગડી નિસાસા લીધારે, સત્તાવાળારે.	૫
જેણે દ્રેષને ધરષા આણીરે, સત્તાવાળારે;	
જેણે નીતિની રીત ન અપમાણીરે, સત્તાવાળારે.	૬
જેણે લાલચ કરિને લાંચ લીધીરે, સત્તાવાળારે;	
ખાઈ નિમક હરામી કીધીરે, સત્તાવાળારે,	૭
જેણે ઉલટા ધનસાક આપ્યારે, સત્તાવાળારે;	
જેણે મારગ મદાંધ થઇ કાપ્યારે, સત્તાવાળારે,	૮
જેણે દયા તથા પીલકુલરે, સત્તાવાળારે;	
તેવું મોહન જાળે જડામળરે, સત્તાવાળારે.	૯

૧ દાહરો.

લોભ શિખવે લાંચને, લક્ષ્મી શિખવે લોભ;
એ લક્ષ્મી મહિમા કહ્યા, નહોય લોભનો થોભ. ૧

ચોપાઈ.

એ લક્ષ્મી જે બેઠાં જવા, એનાં કહું કારણ આગવાં;
જેવી હોય થવાની ગતિ, એવી ઇશ્વર આપે મૂર્તિ. ૧
કુસંપ, દ્રેષ, ધરપાદિક મળી, ભાઈસહ એમાં બેઠા બળી;
જેવો ખેલ રચ્યો જાહેરે. હાલ આપણે માંડ્યો હવે. ૨
કહિએ જે જે આપણ તાણું, એતો લાગે અજાણખણું;
રાજા મોહનિ ફરી દુવાઈ, કથવા જેવું રહ્યું ન કાંઈ. ૩

દાહરો.

જે દેશી કારીગરી, પહેરણુ ઓઢણુ ચીજ;
કે ભાષા દેશી ભલી, ખરિ થઇ તે પરખીજ. ૧

૧ લક્ષ્મી મહિમા અમદાવાદ ડીસ્ટ્રીક્ટ પલીડર
રા. કેશવલાલ મોતીલાલ મારા મિત્ર થાય તેને સં. ૧૯૨૮
માં અર્પણ કર્યો હતો. ૨ આગળથી.

(૬૯)

સોરઠો.

કાં બુઢ્ઢા કાં બાળ, ગ્રેમ વધ્યો પરદેશિ પર;
બોલો બુદ્ધિ વિશાળ, દિશે કેમ દેશોન્નાતે.

૧

મોહરાજને દેશી રાણી

સાખી.

*દેશી રાણી રાયની, દુઃખનિ પામી અપમાન;
સુખની આશા રી કરે, પછિ તેનાં સંતાનરે.

૧

ત્રિતાળી ચોપાઈ.

મોહ આડે મારગ લાગ્યો ચડવા,
બેઠો પ્રત્યક્ષ પછિ તો બળડવા;
જરે જા દેશી મધ્યર તારે,
અદ્યે ખપ નથી તારો અમારે.

૧

કાળી કુબળ તું છું કાળા મોંની,
આશા રાખી બેઠી છું તું કોની;
ટળ વિસ્તાર* સહિત તું તારા;
હોય જ્યાં તારું હિત ઇચ્છનારા.

૨

ખરે ખાતે થયાં મન ખાટાં,
પુરી થઇ મને આંખના પાટા;

તારી વાણી વિદ્વાન વખોડે,^૨
અધરી ગણી આણે ન મોંડે.

૩

રીત જંગલી તારી કેહે છે,
તને લેખામાં કોણ લહેછે;
તારે પગ પહેરવાનાં પગરખાં,
કોઈ બહાર રખડતાં મેં નિરખ્યાં.

૪

તારો જવનરાજ વટલાઈ આવ્યો,
છાપ છપાવી નિજ પર લાવ્યો;

* દેશી વસ્તુ. ૧ પેંદા થતી વસ્તુઓ. ૨ નિંદે.
૩ મોઢે. ૪ કપાસ.

પલટ્યો વેષને રૂપ બદલિયું,
 ત્યારે માન કહેવાનું મલિયું.
 મૂક મિથ્યા ન રાખતી માન,
 કયું વખણાય તારું સંતાન;
 તારા પુત્ર નમાયા ગણાય.
 બલે બળિ ગણિ વિદ્વાન થાય. ૫
 તારી પેદાશ તે તારા જેવી,
 જપે સમ ખાવા નહીં એવી;
 મોઢે મમતમાં શબ્દ ઉચાર્યો,
 દીન દેશીનો ગર્વ ઉતાર્યો. ૬

દેશી બોલી કે

ક્યાંનાં તે આવ્યાં બીડલાં—એ રાગ.

બગાવ્યા તે તો કેના બમ્યા, મારા પ્યારા પ્રિતમજી;
 કણે બરવિયા કાનરે, મારું કહ્યું માનો પ્રિતમજી;
 સમજી સંક્ષેપમાં હું શકું, મારા. ગયું તમારું છે જ્ઞાનરે; મારું ટેક
 અરચી ઉપજી મારા ઉપરે, મારા. માને તેથી કેમ મનરે મારું..
 રાજપુત્રી તને રાજવી, મારા. લાગે લુડીથી લગનરે; મારું. ૧
 મારી વાણી પુત્રી વેદની, મારા. અધુરી ગણે અગનાનરે; માર
 આપ વખાણુ આપે કરે, મારા. નિશ્ચય એજ નાદમરે; માર. ૨
 આપને બાસ્યું એવું હશે, મારા. ખરે હશે હુંમાં ખોડરે; માર ૩
 બેનો મારી બીજી છે બહું, મારા. જુઓ એમાં કોઈ જોડરે. મા.
 ગુજરાતી દક્ષિણી, માળવી, મારા. નોંખી નોંખીનાં બિન્નનામરે; મા
 બાસે તેને જઈ ભોગવો, મારા. અપરધર ગયાનું શું કામરે; માર
 વિસ્તાર વિધ વિધ તેમનો, મારા. ચાહે તે પર કરો ચાહરે મા.
 સુધરીયે સુધાર્યો આપનાં, મારા. ઉરનો જો હોય ઉત્સાહરે મા ૫
 ઉત્તમ કાંમ તો એજ છે, મારા. સમજે તેનેતોછે સુખરે મારું;

૧. ઈંગરેજી આદિપર ધરની ભાષા જુવાનીયાઓ
 જ્ઞાતિમાં અથવા રસ્તે જતાં સેહેજે વાપરેછેતે.

પોતાનું તેતો પોતા તણું, મારા. પરનું દીઠાનું છે દુખરે; માર.
 સૈકડો મણુ સોનું લંકમાં, મારા. આપણે શું ઊપયોગરે, માર.
 તમે અમારા જોગછો. મારા, અમે છિયે તમ જોગરે. માર.૭
 દિનગિર થઇ કહ્યાં દેશિયે, મારા. મર્મવચન મન માનરે; માર
 મન મોહન મોહ મમતમાં, મારા. કશું ધર્યું નહીં કાનરે. મા.૮

દેશાભિમાન વિશે

ચાખખા.

જેને સ્વદેશિપર નહિ સ્નેહ, તૃણવત હલકો કહિયે તેહ. ૧૬.
 સારાં એધિ ધ્વાન ગિયારાં, પોતાનું પિછાને;
 પર દુગિયાનું પેખી તેને, નસાડશે નિદાને જેને. ૧
 વાંકો ચુંકો વાળ ખરો પણ, નિજ મુંઝતો જાણી.
 જે ઉંચો ન ચડાવી જાણે, જનિતા વ્યર્થ વિચાણી. જેને. ૨
 મારું કહિ મન મમત ન રાખે, મરદ નહીં નહિ મેરી;
 પાવૈયા પાવૈયો દેખી, થાય ખુશી ચો ફેરી; જેને. ૩
 અદાર ઉંધ મૈથુન સકળને, ભલાં દિધાં ભગવાને;
 જાણે દુગ આ જાન કેરૂં. દિલ દેશાભિમાને. જેને. ૪
 યુરોપીયનમાં આજ વસ્યું છે, અનેક સ્થળથી આવી.
 મન મોહન દેશાભિમાને, બેઠા જુઓ જમાવી. જેને. ૫

૨

દિલમાં દેશ તણી નહિદાઝ, તેથી કયો મુર્ખ શિસ્તાજ ૧૬.
 અરરર કરી જે થાય ન ઉભો, દેશનો શુણી પોકાર;
 એળે ભવ તો ગયો એહનો, ભૂમાં કીધો ભાર; દિલ. ૧
 કાન નિચે જે કાઢી નાંખે, દેશી તણો અવાજ;
 યોગ્ય અયોગ્ય ન જુએ તેનુંતો, કદી ન સુધરે કાજ. દિલ
 એ દેશીનો મન ઉતારો, અધિક થયો આ વાર;
 મન મોહન છે મસ્કરી જેવા, આ માંડ્યા આચાર દિલ. ૩

શું! શું! છો દેશી ધર દુર, નહિ નહિ લાવો મારિ હજુર ટેક.
 કોને જોઈએ છિયે કહો એ, અહીં ગમે છે કોને;
 હોય વિલાયતી તો લઈ આવો, લાખ ભણે વસુ હયોને; શું! શું
 વણુકર અહીંના વણી ન જાણે, નહિ કારીગર તેવા.
 જુઓ સાફ સુદ વિલાયતી આ, કહિયે ખાસા કેવા. શું! શું
 પેરણુ ઝોટણુ વિલાયતી ને, ખાન પાન પણ તેનાં
 વખાણુ કરિ કરિ જય વીપરતા, કોણુ વિચારે કેનાં. શું!
 એટલેથી અટકેતો સારું, પણ તો આગળ ચાલ્યા;
 ગાયો, ઘોડા, અને કુતરાં, ધરમાં વિલાતિ ઘાલ્યાં. શું! શું!
 દેશી નારી કાંઈ ન સમજે, લાયક લાવ્યા લેડી;
 અરે ગયા ક્યાં યવન બિચારા, જય દેશિને તેડી; શું! શું! ૫
 બાજીગર જો વિલાતિ આવે, લાખ વસુ લઈ જાય;
 દેશી દોર પરે રહિ નાચે, પેટ ન પુરું ભગય; શું! શું! ૬
 લૂખી દેશી વાણી લેખે, કહે જણાય ન જુસ્સો;
 આપ તણા અજ્ઞાનનો કાઢે, સ્વભાષા પર ઘુસ્સો; શું! શું! ૭
 અગણિત આવે યુરોપિયણુ પણ, મદમ મોજિલી સાથે;
 છિટ છિટ કહિ સાડાદેરેંકી, પાઘ ન પહેરે માથે; શું! શું! ૮
 મન મોહન આ જુઓ ભવાડા, રાંક દેશનારે! રે!
 દયા આણિને એક વારતો, દેશી વદો અરેરે! શું! શું! ૯

દોહરો.

આવા સમય વચે ઉઠ્યો, બડ ગાજી કછ લૂપ; ૧
 દાઝ ધરી હર દેશિની, સ્થિતિ થાવા સુખ રૂપ ૧

૧ એક રાજા ખાસ ઘોડા લેવા વિલાયત જવાનો હતો
 તેનો સરકારે અટકાવ્યાનું ન્યુસમાં છપાયું હતું.
 ૨ વાહા જુઓ એઓનું દેશાભિમાન.

(૮૫)

કવિત.

પરણતાં^૨ પ્રદર્શન ગ્રોહું એક પોતે ભરું;
કારીગર તણી સુધારવાને કારીગરી;
પછી પણ પદરનો પૈશો ખર્ચી ખેલ કરી,
ઓલાદ સુધારવાને^૩ અશ્વની ઈચ્છા ધરી;
પ્રતિ વર્ષે પ્રદર્શન ખુશવા ઠરાવ કર્યો;
ગાયો, ગોડા, ગોધા, ઉંટ મેંદાં અને બકરી;
રાગ્ન અધિરાજ રૂડા ખુદાવતંત ખેંગારજી,
સ્વદેશ સુધારણુ છે બુદ્ધિ ખુશવાપરી. ૧

ચોપાઈ

સંપિ એમ ને મંડે સહુ, સુધરે દુકિ મુદતમાં બહુ;
સ્વદેશ ઉત્તતિ સઘ જણાય, છતના તો દરિયા છલકાય. ૧

દાહરો

ઉત્તરી પણ એથી જુઓ, દુનિયાં ચાલી જાય;^૨
દેખી સજ્જનને દિલે, અતિ અકળામણુ થાય. ૧

ચોપાઈ

ઝરે રહી ન દયાની દ્વાત, અધમ થયા ઉંચા સાક્ષાત;
બહુ જન બનિયાં બેઈમાન મગાસિક મિત્ર કથન ધર કાન. ૧
વિશ્વ વિશે પ્રગટયો વ્યભિચાર, જન જુવતીથી ખેલે જાર;
સજ્જનનાં તે તો સંતાન, માસિક મિત્ર કથન ધર કાન. ૨
ખુટ મળે નહિ જુઠજ તણી, ચોરી ચાડી ચોગમ ભણી;
ન ગણે તેયિ જરા નુકશાન, માસિક મિત્ર કથન ધર કાન. ૩
પક્ષે ચોરી પક્ષે ન્યાય, પક્ષ વિનાનો પાછો જાય;
એવી ન્યાય સભા નાદાન, માસિક મિત્ર કથન ધર કાન. ૪
નિર્દય થઈ ગઈ માણસ જાત, ઘડે ઘડિકમાં જીવની ધાત;
માનવ જાત થઈ મસ્તાન, માસિક મિત્ર કથન ધર કાન. ૫

૨ સંવત ૧૯૪૦ માં ૩ વાલી ઘોડા રાખીને.

+ એ નામનુ ચોપાનીયું છે.

પિંડ પ્યારીની ધાતજ કરે, પ્યારી પિંડની ધાતક ઠરે;
 પરથી કરે પ્રીતિ રસ પાન, માસિક મિત્ર કથન ધર કાન. ૬
 પ્રસુ કરે સંતતિનો નાશ, સંતતિ પ્રસુનો કરે વિનાશ;
 સગી સ્વારથની સારિ જહાન, માસિક મિત્ર કથન ધર કાન. ૭
 સંપ ગયો દુનિયાંથી દૂર, કુસંપનું આલ્યું છે પૂર;
 દહાડા આવે છે દુખ દાન, માસિક મિત્ર કથન ધર કાન. ૮
 સદગુણ સ્વર્ગ વિષે સંચર્યો, દુર્ગુણ અહીંયાં આવી કંચો;
 ગુપ્ત થયાં ગોવિંદ ગુણ ગાન, માસિક મિત્ર કથન ધર કાન. ૯
 ભક્ત ગયા ભૂધરની પાસ, ઢોંગી જનોએ કીધો વાસ;
 ગુર થઇ અવળું આપે જ્ઞાન, માસિક મિત્ર કથન ધર કાન ૧૦
 જનની નજરે ધારે જોગ, માણે મન માન્યા વૈભોગ;
 જન તેનાં માગે વરદાન, માસિક મિત્ર કથન ધર કાન. ૧૧
 ગર્ભપાનની ગણતી નહીં, પુનર વિવાની બધી રહી;
 ગણવો કોને કહો ગુણવાન, માસિક મિત્ર કથન ધર કાન. ૧૨
 ઉપવિતથી શ્રાદ્ધાણુ જોળખાય, મોટાં અપલક્ષણુ તે માંય;
 જરા મળે નહીં શ્રદ્ધાજ્ઞાન, માસિક મિત્ર કથન ધર કાન. ૧૩
 જુડો જન તે જીતી જાય, સાચો માર ધજોરો ખાય;
 ફેગટનાં પ્રગટ્યાં તોજ્ઞાન, માસિક મિત્ર કથન ધર કાન. ૧૪
 જ્ઞાની જનને ગાંડો કહે, લુચ્ચાને લાખેણો લહે;
 મોહન આલમ થઇ અજ્ઞાન, માસિક મિત્ર કથન ધર કાન. ૧૫
 દોહરો.

એમ કરી પરસ્પર લડી ખાલી થાય ખુવાર;

જાય જેહ દરબારમાં, તેહ ખુએ ધરબાર. ૧

આપાઈ

અરે કરો આપુ ઉપદેશ, લહે ન મારા દેશી લેશ;

તોપણ આમ કરે ઉચ્ચાર, જઈ દરબાર ખુએ ધરબાર. ૧

બોળા મારા દેશી બાઈ, ધાસે લોકો માંહિ લડાઈ;

ખાલી પોતે થાય ખુવાર, જઈ દરબાર ખુએ ધરબાર. ૨

સંપ વિશે ન ગણે સંતોષ, દે પછિથી ઇશ્વરને દોષ;
 સુખથી ચત્રવે નહિ સસાર, જઈ દરબાર ખુએ ધરબાર. ૩
 ગણે ન સાચી કોઈ સગાઈ, સહ જણુ છઈએ દેશીભાઈ;
 કરે અહોનિશ સહી કુવિચાર, જઈ દરબાર ખુએ ધરબાર ૪
 દેશી પામે જે સનમાન, અતિ બીજા માને અપમાન;
 ખચીત માંડે મોટો ખાર, જઈ દરબાર ખુએ ધરબાર. ૫
 બહુ ન ઈચ્છે બ્રાતા તણું, જે ઉન્મતપણું રાખે ધણું;
 કરે ગમે તે પછિ કરતાર, જઈ દરબાર ખુએ ધરબાર. ૬
 જગત જનેતા ઈશ્વર આપ, એમ વિચાર કરે નહી આપ;
 તેનો આસઘળો વિસ્તાર. જઈ દરબાર ખુએ ધરબાર. ૭
 માનવિ જાત મહાદુખમાંય, દુખી દેશી દિલ હરખાય;
 કરેન તેની કશિ દરકાર, જઈ દરબાર ખુએ ધરબાર. ૮
 પરસ્પર આપ વધારે વેર, દંડ ભરે રાજાને ઘેર;
 સાઈ જર પામે સરકાર, જઈ દરબાર ખુએ ધરબાર ૯
 વકિલને વિવાપ્રતિજ્ઞ, ખાય પિએને માણે મોજ,
 જે જગમાં જાગે તકરાર. જઈ દરબાર ખુએ ધરબાર ૧૦
 જાણે નહિ જે હુંહું જન, પશુ, પક્ષીએ વેઠ્યું વન;
 જે તકરાર કરે જીવાર, જઈ દરબાર ખુએ ધરબાર. ૧૧
 તો તેમાંને મારા માંય, કશો તફાવત કયમ કહેવાય;
 મોહન એમ કરેન વિચાર, જઈ દરબાર ખુએ ધરબાર. ૧૨

— ❧ ❧ ❧ —

૨૪ દેશની સ્થિતિ વિશે દિલગીરી.

પદ. ૧

વાંસજડી વાગીને હુંતો જાગી. એ રાગ.
 અરેરે, બહુ દિલ મારું જાળે છે, જેમ કાચની ભટ્ટી જળેછે;
 અરેરે. ૨૬.
 પ્રભુ શું આતે કરેછે ને કરશે, સમયતો ફરતો આવ્યોએને ફરશે;
 હારે આવો મહયો શે આરે ઉતરશે, અરેરે. ૧
 દયાએ દુનિયાં થકી તન લાગ્યું, ભલાનો ભારને ભલપણુ ભાગ્યું.

હારે કયા જન્મનું આ પાપ જાગ્યું, અરેરે. ૨
 પાતિનું માનનિ મસ્તક છેદે, પ્રિયાનું કાળજી ભર્તાર ભેદે;
 હારે પરહાથ થકી પ્રીતિ લેદે; અરેરે. ૩
 કુસંપે સંપનું કાંડુ સડાઈ, નસાડયો ઝાઝી કરી જળરાધ;
 હારે ગયો પૃથ્વિ વિશે પસરાધ, અરેરે. ૪
 ગુરૂઓ ધર્મની હદ તજી ચાલે, પ્રજામાં અધઠિત ઉપદેશ આલે;
 હારે મનમાં આવે એ રૂઢી મહાલે; અરેરે. ૫
 સખાઓ પંચનું નામ ધરાવે, બિચારા દીનને દિવસમાં ડરાવે
 હારે ધનવાનની વગ ત્યાં ચલાવે, અરેરે. ૬
 કહુધું સંસારી જન સહુ સારું, ગમેતો સારું ગણો કે નહારું;
 હારે કહે મોહન દિલ ખળે મારું, અરેરે. ૭

પ્રસ્તાવિક દાહરા.

લક્ષ્મી તોડે સંપને, લક્ષ્મી જોડે સંપ;
 જાહુધા લોભી બેસવા, જરા ન પામે જંપ. ૧
 કોક દિવસ વિદ્યા વધે, લક્ષ્મિ વધે દિન કોક.
 રહે સમાંતર કોક દિન, સમજી ધરે ન શોક. ૨

બાળોપયોગી વિશય.

નૂગોલ અંગ.

એશિયા ખંડ.

સીમા વર્ણન કવિત.

ઉત્તર મહાસાગર યરોત્તર ઉત્તરમાં,
 પુર્વે પાસીશીક મહાસાગર પ્રમાણીયે;
 પશ્ચિમે યુરલ નદિ ક્યાસ્પિયન સમુદ્રને,
 કાજો, મારમોરાનો સમુદ્ર ઉર આણીયે;
 આરકીપેલેગો, લાલ, ભુમધ્ય સમુદ્ર તથા;

(૮૯)

સ્વેજની સંયોગી ભુમિ જરૂર છે જાણિયે;
દક્ષિણમાં હિંદી મહાસાગર નામે સમુદ્ર,
એશિયા છે ખંડ એમ જાણુ એ એધાણિએ. ૧

દેશ સંજ્ઞા કથન દોહરો.

ઈરાન, હિંદુસ્તાનને, સિયામ, અર્ધસ્તાન;
બ્રહ્મ, ચીન, જાપાનને, રશિયા, તુર્કસ્તાન. ૨
તિબેટને તાતાર વળિ, છે અફઘાનીસ્તાન;
જંબુ દ્વિપ વિશે સરસ, બાર દેશ તું માન. ૩

સમુદ્ર કથન કવિત.

અર્ધસ્તાન, આફ્રિકાની મધ્યમાં સમુદ્ર લાગ;
અર્ધી અર્ધસ્તાન હિંદુસ્તાન મધ્ય જાણિયે,
ચીનની દક્ષિણમાં તે ચિનાઈ સમુદ્ર ચાને.
પીજો ચીન કોરિયાની મધ્યમાં પ્રમાણિયે; ૪
ચિનાઈ તાર્તરી તથા જાપાની બેટોની મધ્ય;
જાપાની સમુદ્ર એમ અંતરમાં આણિયે;
ક્યામ્સ્કાટકાને સહબીરીયા એ બેની મધ્ય,
ઓકોટસ્કનો સમુદ્ર વીરલા વખાણિયે. ૫

દોહરો.

નવિ દુનિયાં ને વળિ કહું, ક્યામ્સ્કાટકા મધ્ય; ૬
ક્યામ્સ્કાટકા નિધિ કહું, આળ્યો ત્યાં અનહદ. ૭

અફઘાનિસ્તાન.

અફઘાન લોકનો મુલુક અફઘાનિસ્તાન,
કહું બહુનાર ભલો જાણી યાદ કરજો;
કંદહાર, કાબુલને ગીજની એ મુખ્ય ગામ,
બલુચીસતાન નામે પ્રાંત મોટો ધરજો;
મુખ્ય શૈલ્ય^૧ હિંદુકુશ લાંબો છે સાતશે^૨ કોશ; ૮

વેપારની મુખ્ય ચીજ અશ્વ એ ઉચરજે;
અર્ધસ્તાન, ધરાનને સોરઠ વિશે સરસ,
નીપજે છે અશ્વ એવું કદી ન વિસરજે.

૧

ધરાન તથા અર્ધસ્તાન.

ધમ્મદાહાન મુખ્ય અને તહેરાન, સિરાનમલી,
દાર સારો થાય એવું બલી વિધિ બણુશો;
અખાત છે ધરાની, ધરાન અર્ધસ્તાન મધ્ય,
જેમાં કીસ્મ એમજ છે ટાપૂ તે જે ગણુશો;
મોતી પાકે કીસ્મ મહીં ગાલીયા, પીવાનો દારૂ,
સમશેર^૧ શ્વાન, અશ્વ વેપારની જણુશો;
અર્ધસ્તાન માંહિ મુખ્ય ગામ અને મહમદની,
જન્મભૂમિ મક્કા એવું જીભથી વરણુશો. ૧
મદીના એ મર્ણુ ભુમી મહમદ તણી અને,
મસ્કત ખંદર અગ્નિ કોણુ માંહિ ખાત છે;
અખાત છે અરબી એ પશ્ચિમ અર્ધસ્તાનની,
બુનની પાકને માટે મોખા એ પ્રખ્યાત છે;
બાબલ માંદીયની સામુદ્રધુનીને જે બાબુ,
હિંદી મહાસાગરને અરબી અખાત છે,
બુશિર રાસલ હદ પૂર્વ અર્ધસ્તાન તણી,
બારીન બેટાની માંહિ મોતિની વિસાત છે.

૨

દોહરો.

ગુંદર ઝાઝી જતના, ઘોડા, બુન, હમેશ;
એ જણુશો વેપારની, નિપજે ત્યાંજ વિશેષ.

૧.

એશિયા મૈનર કવિત.

એશિયા મૈનર એમાં મુખ્ય શહેર સ્મીરનાને,
જેસલમ, અલેખો સિરિયામાં બાષ છે;
તૈમીઝ ને યુફ્રેટીઝ મધ્ય અલજરીયા છે;
કાકેસસ તૌરસની દેશમાં વડાષ છે;

યુક્રેતીઝ, તૈગ્રીઝ એ તૌરસમાંથી નીકળી,
એકથૈ ઈરાનના અખાતમાં સમાઈ છે;
કુર્દીસ્તાન માંહિ વ્યાન ગામ પાસે વ્યાનરે અને,
મચ્છ વૃક્ષવનું મૃત્યુ રેતુર્કસ્તાન માંહિ છે.

દાહુરો.

ખારા જળ લીધે ખત્રક, નિધિનુ દેહે નામ;
અંગોરા અજની વળી, કામળિ બને *અનામ. ૧

ટિબેટ—દાહુરો.

તે પછી દેશ ટિબેટ છે, જ્યાંછે ગિરિ કૈલાસ;
નદી બ્રહ્મપુત્ર તહી, સાંપુ નામ પ્રકાશ. ૧

સૈબીરીયા—દાહુરો.

સદ્યિરિયા રશિયા તણું, વળતી નામ વિચાર. ૧
સગેલિયન ટાપુ અહિં, મુખ્ય ભણો ભણનાર;

જાપાન દાહુરો.

વિદ્યાને હુન્નર મહી, ત્યાંના જન હુંશિયાર; *
કનક; તામ્ર, રૂપુ તહાં, નિકળે અપરંપાર. ૧

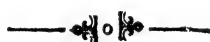
ચીન—કવિત.

યાંગસીઆંગ ગંગપર પેદીન એ મુખ્ય ગામ,
કંતાન બંદર આપ્પા ચીનમાં પંકાય છે;
યાંગસીઆંગ, હોઆંગહો પીળા નિધિને મળે છે;
સામુદ્રધુની તો ફારમોસાની લખાય છે;
ચીન ફારમોસા મધ્ય આવિયા મકાઉ લુચુ,
ફારમોસા, હેનાન એ બેટમાં ભણાય છે;
આ, ખાંડ, રેશમી, સુતર કાપડ, મખમલ,
માટી પાત્ર, સાટીન એ દેશે પેંદા થાય છે. ૧

હિંદુસ્તાન—દાહુરો.

વર્ણુન હિંદુસ્તાનનું, વર્ણુવતાં દિન જાય;
માટે કહું મોહન કહે, સંક્ષેપે અહિંયાંય. ૧
ઉત્તર મધ્યે દક્ષિણે, ભાગ ભત્તના બાધ;

રાજધાનિ આ દેશની, કલકત્તા સુખદાઇ.	૨
કૃષ્ણા, મહા, ગોદાવરી, બ્રહ્મ પુત્રાને ગંગ;	
એ બગાળ અખાતનો, જઈ કરેછે સંગ.	૩
ચંબલ, જમનાં, ગોગરા, શોણ, હુગલી ભાઈ;	
ગંગાને એ જઈ મળી, એમાં નથી નવાઈ.	૪
સિંધુ, અર્ધિ સમુદ્રને, ચિનાબ, સતલજ ગંગ;	
ઝલમ, ખિયા, રવિ, સિંધુનો જઈ કરેછે સંગ.	૫
મહિ, નર્મદા, તાપિ એ, જઈ પહોંચી ખંભાત;	
અખાત ત્યાંનાને મળી, વહેમ નથી કંઈ ખાત.	૬
આખો રચેલ એશિયા, પાણી લીધા કંઈ દેશ;	
દીધા કંઈ મુકી તદ્દન, વધે ન અંત વિશેષ.	૭
રીઝે બાળ નિશાળના, વખત વિલાસે જાય;	
“વ્યર્થ વાંચવું” નવ વદે, રાજિ જોઈ જન થાય.	૮
એવા મુજ અભિપ્રાયથી, હવે કાંક ઈતિહાસ;	
અહીં અસત્તા અધિશનો, પ્રેમે કરે પ્રદાશ.	૯

ઈતિહાસ અંગ

વંશાવળી છપયછંદ.

સોળાંકી.

મૂળ પુરૂષ મુળરાજ, બુદ્ધિ શાળીને ડાહ્યો;
 સાર પછી આમુંડ, તેહનો તનુજ ગણાયો;
 તેનો દુર્લભ સેન, નીતિવાળો ને શાણો;
 સાર પછી નૃપ કરણ, જંગલી પાળક બણો;
 સિંધરાજ કહું સુત તેહનો, કુમારપાળ તે નૃપ તણો;
 અન્યપાત્ર મુળરાજ શિશુ,^૧ ભીમદેવ વળતી બણો. ૨

આવડા વંશ.

જયશિખરી મહારાજ, ગાદી ચુર્જરની ઉપર

૧ બાળ મુળરાજ

(૯૩)

વળતિ થયો વનરાજ, સલવાદી શૂરો નર;
યોગરાજ તે પછી, યોગ્ય ગાદીને ગણિયે;
ખેમરાજને ખચિત, ભાવ આણિને બાણિએ.
પૃથુરાજ અને નૃપ વિન્યાસિંહ, રત્નાદિત, સામત થયો;
એ ક્રમ આવડ વંશનો, ગાદી બિપર થઈ ગયો. ૧

મરાઠા વંશ.

કહું મરાઠા રાય, શિવાજીને શંભાજી;
વળતી રામનરામ, પછીથી થયો શિવાજી;
સાર પછી નૃપ શાહુ, રામ રાજ તે કેડે,
ત્રિજ્ઞે સાહુ મહારાજ, પ્રતાપ સિંહ તેને છેડે;
તે કેડે પ્રગટયો શાહજી, પછિ છેડા આવી રહ્યો;
મોહન કહે મેં એ રીતથી, વંશ મરેઠાનો કહ્યો. ૧

— ❧ ❧ ❧ —

ચુરોપના સાત રૂશીઓ.

દોહરો.

સોલન, થેલ્સ, પિટેક્ષને, બાયસ, ચિલો પ્રમાણ;
કિલ્યા બ્યુલ્સને માર્છસન, સાતે હતા સુગણ. ૧

ચરતમાન કાળને લગતા વિશય

આપણાં કૃપાળું દેવી વિકટોરિઆના મુકુંટનું વર્ણન.

છપય છંદ.

કરતા હીરા વીશ, દર હગ્ગર પંદરમાં;
બેદર બબે હગ્ગર, તણા તે વચલા ધરમાં;
તે ધરની ખુણમાં, સહસ્ત્ર ચોપનના ચોપન;
કોસ ચાર શત એક, રીક્ષને વીશ સહસ્ત્ર ધન,
તે કોસનિ ટોચે ચાર છે, દર ચાલીશ હગ્ગરના;
મનમોહન બાર જડાવમાં, એક લાખ સુમારના. ૧

૧ એક લાખ વીશ હગ્ગર.

(૯૪)

ઝીણુ તેનિ નચક, પુરાછે પુરાણુ^૧ પેખ્યા;
 દર હમર વીશનો, લખાંતી કરજો લેખાં;
 મોતી હોરા મળી, સદસ દશનાં તે કહિયે,
 એકસો એકતાવાસ, સદસ રશરનાં તે લહિએ;
 છે છવીશ હોરા કોસના, કીમત ત્રણ હમરના;
 કીનારી કુંડાળાં વિસે, મોતી એજ પ્રકારનાં. ૨

દાહરો.

ફક્ત જવાહરની ફહી, કીમત ધાતુ શિવાય;
 મુગટ અચળ મસ્તક રહે, અહો વિકટોરિયા માય.

— ❦ ❦ ❦ —

પરચુરણ વિશયો.

દાહરા.

એ. બી. સી. ડી. ઇ. એફ. જી, એચ. આઈ. જે. જીણુ:
 કે. એલ ને એમ પછિ, એન. ઓપિ. ક્યુ. આણુ. ૧
 આર. એસ. ટી. યુ. વી. ને, ડબલ્યુ. વળતી એક્સ;
 વાઇ. જેડ. મુળાક્ષરો, ઇંગ્રેજ આ પેખ. ૨

કાગળ લખવાની રીત.

સોરઠો.

ખુદાવંદ વૃપતાર્ઠ, મુરખિય સાહિય મહતજન;
 ન્હાના ખ્યારા બાઈ, પરમસ્તેહિ જે જોડિયા. ૧

કવિત.

કેટલામો કાગળ આ ડાખે ખુજે દાખવો તે,
 જમણી પા^૩ ક્યાંથી શી તારીખ માસ સન તે;
 તેની નિચે ઉપમા અટક^૪ નામ જેને લખો,
 તેનું તેના તાતનું તે નિચે વતન તે;
 તેની નિચે ડાખી બાજુ વિશેષ વિનંતિ કિંવા;

૧ અદાર. ૨ પાંચ. ૩. કોર. પાસુ. ૪. અવટંક.

(૯૫)

લખ ઉપમાને પત્રનું આવા ગમન તે;
પૃથક પૃથક પાડી પછી તું વિષય લખ,
આમ.દાંતી પુછી લખ તારા લખીતંગ તે. ૨

દોહરા.

કામ કાજ ફરમાવશો, મગાવશો મન ચહાય;
અધિક કૃપા નિત રાખશો, લખશો પત્ર સદાય. ૩
એવિ આશછે એ અરજ, આપનો સેવક મિત્ર;
મન મોહન ઈત્યાદિ લખિ, લખ લખીતંગ પવિત્ર. ૪

શિરનામ—સવૈયો બત્રીશો.

એક ખુણે ભરિ અંક મધ્યે લખ આગત ને પછિ ભેદ બતાવો.
જેને લખ તેનું ને તેના તાત તણું પછિ નામ લખાવો;
અટક ઉપમા આદિ લખી પછી હામ ગામ ને પ્રાંત ઠરાવો;
તુજ નિજ તાતનો લખિ આઘાક્ષર તારિખ સ્થળ શિરનામ બતાવો. ૧

દોહરા.

શાહ, શેઠ કે પરિખ વળિ, વડિત, ભાઇ, ઈત્યાદિ;
સંબંધ જેવો તાલરો, લખ તેવો કરિ યાદિ. ૧
ચિરંજીવ ગુણ એ.શિગણ, અનુચર આશાન્કિત.
નમ્ર વચન ન્યમ ન્યમ લખે, વાધે પુરણ પ્રોત. ૨
રાવબહાદુર, રાજશ્રી રૂડો રાવ સાહેબ;
નામ પડેલ ખેતાળ લખ, અંત્ય હોદ્દે નહિ એખ. ૩

બાત્રીશને લગતી બાબતો.

સંકાંતિ, લગ્ન અથવા બાર રાશી—દોહરો.
મેષ અને વૃષ, મિથુન વળિ, કર્ક, સીંહ, કન્યાય;
તુળા, વૃશ્ચિક, ધન, મકર, કુંભ, મિન. કેહેવાય. ૧

તે લગન ઘડી પણ ભોગવેછે તે

હરિગીત છંદ.

ત્રણ ઘડિ અડતાગિશ પણ ઘડિ ચતુર પણ ઓગણીશ છે;
ઘડિ પાંચને પણ અટ પછી ઘડિ પાંચ પણ ચાલિશ છે.

ધડિપાંચ ઓગણચાળિપણ, ધડિપાંચ પણ, અઠાવિયે;
ખટ આદિથી ગણિ અનુક્રમે, ખટ અંલથી ઉથલાવિયે. ૧

દોહરા.

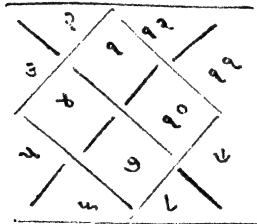
ચાલતિ જે સંક્રાંતિના, જ્ય નેટલા રોજ;
અંશ એટલા સૂર્યના, બાદ કરો કરિ ખોજ. ૧
અંશ ત્રીશ શંક્રાંતિના, એતો રાખો યાદ;
સૂર્યોદયના લગનની, તેટલિ પાંતી બાદ. ૨
પછિ અનુક્રમથી એ રિતે, લગન ગણી ભર આંક;
બ્રહ્મ ચડાવ પંચાંગ નેહ, કુંડળિ થશે નિશંક. ૩
ઉદ્દેગાંમુત રોગને, લાભ શુભ, ચળ. કાળ;
રવિ, શશિ. મંગળ, બુધ. ગુરુ, શુક્ર, શનિશ્ચરવાર. ૪
ઓગડિયાં એ ઉદયનાં, વાર વાર અનુક્રમ;
દિવસે આદિયિ સાતમું, નિશિયે છટું ગિયમ. ૫

ચોપાયા છંદ.

આદિથી સાતમું એ બીજું. ત્રીજું સાતમું તે છે;
ચોથું પાંચમું એક દિવસમાં, એમ સાત વીતે છે;
અસ્ત વખત ઉદયાત સમયનું, વરતે ફરિ વિદ્વાન;
એ રિત છટું એક બિન્ન પછિ, સાત રાતનાં^૨ જાણ. ૧

અથ રાશિ કુંડલી.

કુંડલી.

૧ મીનથી ત્રણ ઘડી અડતાળી પણ એમ ગણવી.

૨ એક રાતમાં. ૩ આ આંકડા ખંડનો અનુક્રમ છે.

પ્રકરણ ૬ મું

લક્ષ્મી મહીમા.*

દોહરા

- પ્રથમ નમું પરમાત્મને, આદિ નિરંજન જોહ;
લાયક મહીમા લક્ષ્મીનો, ઉચરું પ્રસંગ એહ. ૧
- જે છે જીવન જગતની, મુખ દુખની દાતાર;
પ્રત્યક્ષ દીસે પેખતાં, સ્વર્ગ નકું આધાર. ૨
- સેવક જેનો સંપ છે, સાગર પિતા પવિત્ર;
વળિ જેના પતિ વિજય છે, વિદ્યા વીરિ^૧ વિચિત્ર. ૩
- તેનું ચરચુ ચરિત હું, શુણો ધરી સહ સ્નેહ;
જેના ધરમાં લક્ષ્મિ નહિ, દારણુ દુખિયો તેહ. ૪
- અન્ન વસ્ત્રની આપદા, ખાવાની પણ ખોટ;
કરગરતો કંગાળ થઈ, ધર ધર ભીખે લોટ. ૫
- કોઈ દયાથી દાખવે, આવ્યો છે કંગાળ;
મુઝો પિટયો કરિ કોઈતો, મુખથી ભાંડે ગાળ. ૬
- કોઈ અધિક ધુસ્સે થઈ, મારે અમથોર માર;
કરે ધરે પ્રસુ પુત્ર ને, તારણી તકરાર. ૭
- ગરીબ સહકો મુખ કહે, જરા ન જીલે ભાર;
ગાંડો સહ એને ગણે, હોય ભણે હુંશિયાર. ૮
- નિર્ધન ભરિ સભા વિશે, શકેન ખોલી ખોલ;
ખોલેતો ધડિ એકમાં, થાય તરણુને તોલ. ૯

ઓપાધ.

નિર્ધન તેહ મળુરી કરે, ધનવંતો તે મુખમાં ફરે;
પદ્મણિ પ્રમદા^૩ ધનિને જોહ, નિર્ધનને શંખણિથી સ્નેહ.^૧

* એક પણ પ્રત ન હોવાથી જે યાદ હતું
તેમાંથી દોહન કરી દાખલ કર્યું છે. ૧. એન.
૨ વગર વાંકે. ૩ ધનવાન. ૪ ધર.

ધનિને રહેવા મેડી માળ, રખડે નિર્ધનિયાના બાળ;
 તામ્રપાત્ર નિર્મળ જળ ભરી, ચાકર મૂકે ચોખ્ખુ કરી. ૨
 મર્દન કરિ ધનવંતો ન્હાય, નિર્ધનને મન અચરજ થાય;
 ધનિ હીંચે હિંડોળા ખાટ, નિર્ધનને અનના ઉચાટ. ૩
 ધનિને ચઢવા ચારઠ બગી, સુંદર સિંચામો આઉગી;
 માગણુ નિર્ધન તેને મળે, સેવક મારી અળગા કરે. ૪
 પતંગ ધનિને પોઢણુ માંચ, પ્રેમે કષ્ટક તળાંસે પાય;
 ધનિનાં સગાં થશેજ અતેજ, નિર્ધનિયાનું થશે ન એક. ૫

સોરઠો.

લક્ષ્મીથી લલચાય, સાચા શત્રુ સહજમાં;
 લળિ લળિ લાગે પાય, લક્ષ્મી મોહની રૂપ છે. ૧

ચોપાઈ.

જન ધન વિણુ ઘેલું થઇ કરે, ગાંડું ગાંડું સઉકો કરે;
 કામનિ નુપણુ છાંડે નહિ ક્લેશ, માત પિતા મન રૂચે ન લેશ. ૧
 ભગિની બ્રાતા નિશ દિન લડે. જો બોલેતો ટિંપવા તડે;
 સર્વ કહે એ રળતો નથી, માંચો મુઠ્ઠી મરતો નથી. ૨
 શું ખાવાં એનાં હાડકાં, શાં સુખ મળિયે એનાં થકાં;
 વૃદ્ધ પ્રસુ બોલે મુખ વેણુ, દિલમાં તે લાગે દુખ દેણુ. ૩
 જરા થકી વીંટાયાં અમે, જશું હવે ખાશે શું તમે;
 જો મુરખા ઉઘાડી આંખ, તને દેખિને થઇએ ખાંખ. ૪
 જા નકટા નીકળ ધર બહાર, અહિંયાં તારો નથિ અધિકાર;
 નહિ દઇએ વાસણુ કે ધાન, અહીં નહી દઈએ જળ પાન. ૫
 અમે સગાં નથિ તારાં સ્વરૂપ, અમ આશા રાખિશ નહિ અદ્વ
 કહે કશે તારો ઉપયોગ, તારા અતે અમારા ભોગ. ૬
 પ્રસુ તણો એવો પરિતાપ, સાંભળતાં ઉપજે સંતાપ;
 ભગિની ભાષે જે મુખ બોલ, સાંભળતાં તેનો શું તોલ. ૭
 જો હોયે પીયર પીંપજો, તો તેની આશાતો બજો;

(૯૮)

પિંપળો ઉગ્યો ભાષ છતાં, જે પામું નહિં લુગડાં લતાં. ૮
સાસરિમાં મેણાં દે સર્વ, ખીજ વહુઓ રાખે ગર્વ;
કરડાકીમાં કાઢે વેણુ, દિલમાં તે લાગે દુખ દેણુ. ૯
સઉ મુજ બંધુ કહે આવશે, લુગડાં લતાં નવાં લાવશે;
શુણનાં મુજને ઉપજે જાળ, એવું મૈયર ઈશ્વર બાળ. ૧૦

દાહરો.

દીન થઇ દુર્બલ વદે, ધરણી ધુસ્સે કેમ;
સૂતો સીંહ જગાડીયો, અબળા બાજે એમ. ૧
પિટયા આંધળો શું થયો, શું વાળું તુજ મુખ;
પીટયા તુજને પરણીને, અતિશય સહું અસુખ. ૨
સાદી ચુડી સિસવની, હમેશ મારે હાથ;
મારા જેવી xમાંડીથી, બલિ ખીચારી અનાથ. ૩
રડતાં માગે રોટલો, એ પણ મારાં બાળ;
આવ્યો મારે તું છતાં, અગનોતેરો કાળ. ૪
સહુ નરને ફટ ફટ કરે, બામા બણી સઉ કાય;
પાધડિ કેરું કાય નહિ, ધાધરિતુ સઉ હોય. ૫

સોરઠો

સજા એથી વ્યવહાર, પૈશાની આ પૃથ્વિ છે,
દેખી લક્ષ્મી યાર, મહા મુનીનાં મન ચળે. ૧

દાહરા.

ખુની કરેછે ખુન એ, પૈશા કેરી પ્રીત;
ચોરી કરે છે ચોર જન, લોભ લક્ષ્મિ વિપરીત. ૧
શું માટીનું માનવી, શું માટીનું મુલ,
લક્ષ્મી નામ ઠરાવિયું, નહિં કંઈ જે એ તુલ્ય. ૨
જ્ઞાન દ્રષ્ટિએ ગોતતાં, હૃદયે ઉપજે હાસ્ય;
મનમોહન કહે દાંમડા, સદા તને સાચાશ. ૩
એથી રાગ રંકછે, એથી વકીલ રોક;

મારું તારું એ થકી, છે સહ એની હેઠ. ૪
 માટિ^x વધારે માટિની⁺ કારમી કીમત આપ;
 ને તેમાં છે કાંઈ નહિ, એ મોટો પરિતાપ.

દોહરા.

બાપા બાપા સહી કરે, હજારમાં હા હોય,
 બાપા કેરો બોલ તે, શકે ન ફેરવિ કોઈ. ૧
 ધમકાવે ધનવાન તે, ગરીબ સાંખે ગાળ;
 વગ ચાલે ધનવાનની, નિર્ધનીયો ભવ બાળ. ૨
 ધપ્પો દે ધનવાનતો, ભારે જાણે ભાગ્ય;
 છુંડી ભાંડે ગાળ જો, તે તો પુણ્ય અથાગ. ૩
 ગણાય ગાંડા આપથી, વિપરિત વદિને વેણ;
 ગાંડો અહસ્થ જો વદે, મન માને સુખ દેણ. ૪
 અહસ્થ ગાંડો હોય તો, સર્વે ગણે સુખજ;
 બોળા રાજ સહ બણે, વિગતે કરે વખાણ. ૫
 વણ બોલાવ્યા બહુ બકે, ઘણાક ઘોઘા ખાય;
 અહસ્થ કરે ઘેર જઈ, સ્વાન સમાને ધાય. ૬
 અદપ ન આપે આપ પણ, તેનું આંખે તેજ;
 દિવસે તારા જો કહે, સહુ કહે હાજી છેજ. ૭

સવૈયા.

સાદ્ર અસલતું સલ બને, બને સલ અસલ અહોનિશ આપે;
 ન્યાય અન્યાય, અન્યાયનો ન્યાય, સુટેકિ વિવેકિ તે વેણ ઉથાપે,
 ગામ તમામ ગુલામનિ માદ્રક, ચર્યું સદા પરિપુરણ આંખે;
 તે મનમોહન મુખ કહે શુણ, મા મુજ લક્ષ્મિજિ તુજ પ્રતાપે. ૧

ચાખખા.

દામડા, જખરું તારું જોર, દામડા તું ચિતડાનો ચોર.—ટેક.
 સલ તળવછ તું સતિયાતું, લાગી તજે છે લાગ;

^x માટીનાં માણસો ધાતુ રૂપી માટીની કિંમત વધારેછે.
⁺ માણસ.

લાયક લોકો લાંચ ખરીદે, તારો મોહ અથાગરે; દામડા. ૧
 દેહ દમન કરવાને પ્રાણી, તુજ માટે તર્કયાર; ૨
 બહાલાં કરો વિયોગ વેઠે, સૂખ દુખ બેસમારરે; દામડા. ૨
 નીતિ અનીતિ કશું નવ ન્યાણે, થઈ પ્રભુના ચોર; ૩
 રથું રથું રજની દિન જાંબે, ફરે હરાયું ઢોરરે; દામડા. ૩
 ગણતિ વિનાના ગુણ અવગુણ છે, સર્વ કરે તુજ સેવ; ૪
 પ્રાણ થકી પણ પ્રિય ગણે છે, તું દેવાધી દેવરે; દામડા. ૪
 બહાલાં માંહિ વિષ વસાવે, વેરી વશ થઈ જાય; ૫
 નિર નેવનાં ચડે મોભપર, ઉઝટો તારો ન્યાયરે; દામડા. ૫
 જે કારજ બનવાની આશા, આ ભવમાં પણ વ્યર્થ; ૬
 મોહન કહે સાખાશ તનેછે, સમર્થ સાધન અર્થરે; દામડા. ૬

દોહરા.

લક્ષ્મી લાધે હર્ષ નહિ, નહિ લાધે નહિ શોક; ૧
 લાધે તો શુભ કામમાં, ખરચો થોકે થોક. ૨
 તે મેળવવાને કરો, ધટતા ચાર ઉપાય; ૩
 મત્સર નહિ મળતાં ધરો, નમ્ર રહો મન માંચ; ૪
 સરખી માણસ જાતિ છે, સરખાં પ્રાણી માત્ર; ૫
 મોડું કે છોડું નથી, ખરી કરી છે ખાત્ર. ૬
 ધન્યરમે ભાં ન્યાય તો, સજીતો સરખો થાય; ૭
 મોડું કે છોડું નહીં, ગણતી વિશે ગણાય. ૮
 માગશર સુદિની પૂર્ણિમી, ઓગણિ અઠાવીશ; ૯
 પુસ્તક પૂર્ણ શુણી વદો, જ્ય જ્ય શ્રીજગદીશ. ૧૦

સવૈયો.

માત કહે મુજ પુત્ર સુપુત્ર, કહે ભગિનિ ? ભડ બાઇ અમારો,
 તાત કહે મુજ કુળ દિપાવન, પ્યારિ કહે મુજ પ્રાણથી પ્યારો;
 બેલપ બાંધવ મારી કહે, સહુ સૃષ્ટિ કહે નિપજ્યો નર સારો;
 તે મન મોહન મુખ કહે, મુજ લક્ષ્મિજી માત પ્રતાપ તમારો ૧

(૧૦૨)

સોરઠો

ઉછળી ચાલ્યાં એજ, એવાં જે લક્ષ્મીજી તે;
રાંચો કેમ રહેજ, બહેતો પ્રવાહ ગંગનો. ૧

૫૬ રાગ ધોળ

જુઓ જુઓ લક્ષ્મી આ દેશની, પરદેશમાં જાયરે. ટેક.
પરદેશમાં જાય પાધરી, પાછાં ક્યાંથી પધારે;
ઉડો ઉડો જોદ્ધા આ દેશના, જંગો જંગો ચલારે. જુ. ૧
રૂઠીને ચાલ્યાં રીસામણે, રાજ માતા રૂપાળાં;
દયા દિસે દિલથી તણ, નથી માનવા વાળાં; જુઓ. ૨
વિષ્ણુ^૧ જન વિદેશના, શોડયા સ્વદેશ રસ્તે;
જપે ખમા ખમા જીભથી, હીંટે મુખડે હસ્તે; જુઓ. ૩
દેશાભિમાન દિસે જહાં, ત્યાંથી તેને તેડાવો;
કેશ ઝહીને કુસંપના, હદ બાહાર હઠાવો, જુઓ. ૪
તજો આળસની ઉપાસના, બહેમ વેગજો ઠાઠો;
મોકુદ્દર^૨ રખાવો માતને, જોવાં પરદેશી ઝાડો; જુઓ. ૫
સારદા^૩ તેડો મનામણે. માને મનાવી લાવે;
કહાવો સંદેશો રૂપિ સંપને, વચે પડિ મુમજાવે; જુઓ ૬
ઉઘમને આજ નોતરો, કળા^૪ વિવિધા બેની;
પ્રાવાસરામ^૫ પંડીત છે, અદ્ધી આખર જેની; જુઓ ૭
અક્ષા^૬ શેષ^૭ જમહેશ સહ, ઉઠિ ઉઠિ મજે આવી;
વિનવીને કરો વિનતિ, માને વાજો મનાવી; જુઓ. ૮
માને તો માનો પાડ છે, નહિ તો સાથ સિદ્ધાવો;
મનમોહન કોક દિવસ તો, કરવા ચાલશે દાવો. જુઓ. ૯

દોહરો.

પુટે ફરતા પેખીને, મા પણ કરશે મ્હેર;
ધણા હરખને હેતથી, ક્ષેત્રી લાવો ઘેર. ૧

૧ બુદ્ધિશાળી. ૨ મતલબ કે વિદ્યા બળો. ૩ કળાહી
૪ નર ૪ મુસાફરી ૫ આજ્ઞા. ૬ વસ્ત્ર શુદ્ધ ૭ ક્ષત્રી

(૧૦૩)

ચોપાઈ.

વાહા ખુદરત તારી ગલિહારિ, સહમાં તેં કીંમત શિવકારિ;
જેમાં તેં નાખી જેટલી, તે કીંમત પામે તેટલી. ૧
ઘોળી, પીળી, કાળી, લાલ, સમ ધાતુઓ રચી રસાળ;
આદિ ભૂત પાંચે ભૂતમાં, એ સહજે એકજ અંગમાં. ૨
સંચાથી જુદાં સમજાય, ખુદરત તારી ખુણિ કહેવાય;
પર્વત રસોળિ પૃથ્વીતણી, અંગ વિશે સ્તન આદિકધણી. ૩
પેખો વિધ વિધના જે પ્હાણુ, જનની એની પૃથ્વી જાણુ;
સોનું રૂપું એ રિત સર્વ, ચાની તેનો ગણે ન ગર્વ. ૪
મૂરખ તેમાં પામી મોહ, દેહતણે આદરશે દ્રોહ,
પતંગિયા રૂપે થઈ પડે, દેહ દમે જ્યમ દીપક વડે. ૫.
અહોનિશ અદકું મળવા મ્હાય, વિશ્વંભરની વિસ્મૃતિ થાય;
ધાતુભાજે મનસોભાય, લોભે ત્યારે લક્ષણુ જાય;
ભૂતભાગ જાણે નહિ જિન્ન, થાય વિષયમાં ત્યારે લીન. ૬
લક્ષ્મી લગતા જાણી માટ, ઠીક રચું અહિં તેનાં ઠાક;
છતના ચાળા સહકો કરે, સહ વિવેક વિરલા વાવરે. ૭

કુંડળિયો.

જે વાટેથી ધન જડે, તે વાટે થઈ જાય;
હરામ પૈસો પાધરી, વાટે નહિ વપરાય;
વાટે નહિ વપરાય, હરામમાં પૈસો હકનો;
શ્રીહરથાય ન શાહ, લઈ પૈશો અણહકનો;
મનમોહન જન મહાન, થાય થઈ હક માટેથી;
તે વાટે થઈ જાય, જડે ધન જે વાટેથી. ૧
વસુ^૧ વિનાનો નર પસુ, ધનિનો સાજો થાય;
થાય ન બનેવિ રાંકનો, કરતાં કોટિ ઉપાય;
કરતાં કોટિ ઉપાય, કશો ઉપકાર ન માને;
રૂડે રમકડે રમે, પડ્યાં શિશુ^૨ શ્રીપતિ^૩ પાને,
મન મોહન જન એયિ, ધાય લુચ્ચો કે દાનો;

ધનિનો સાજો થાય, પસૂ નર વસૂ વિનાનો. ૨
 માંખો મધપુડે મળે, મધ ખાવાને માટ;
 મધ ખુટે માંખો પળે, ખડુધા ખારે વાટ.
 ખડુધા ખારે વાટ, જાય ઉડિ ભરૂં કરતી;
 મધપુડાની પછી, લહે સંભાળ ન વળતી;
 મનમોહન માંખિયો, ખુટે મધ લારે ઉડે;
 મધ ખાવાને માટ, મળે માંખો મધપુડે. ૩

લોભ વિશે.

પદ ૧ લું.

વનમાં લુહી પડીરે, પેલો ક્યાં ગયો કાનુડો. એ રાગ.
 ભવમાં તે ભમેરે, જેને લોભ અતિશય લાગ્યો;
 લોભે કાપે જહૂપતિ, ને ભાર ભૂતળે ભાગ્યો. ભવ૦ ૧
 નહિ કરવાનાં કારજ સધળાં, જે છે અપજશ વાળાં;
 લાચક નરને લોભ કરાવે, તે કરતાં આશિયાળા. ભવ૦ ૨
 સગાં વિરોધી સંપ તળવે, પ્રિય મિત્રોથી પ્યાર;
 લોક તણી લજ્જા મુંકાવે, લોભ એજ બાચાર. ભવ૦ ૩
 આણુ ઉલંઘન પુરપતિ^૧ કેરી, એજ કરાવે આપ;
 વડો ઉતાપો લોભ તણો છે, પૂર્ણ કરાવે પાપ. ભવ૦ ૪
 ધન, વિદ્યા, અધિકાર અનૂપમ, દેવાંશી સમ દેહ;
 પણ જ્યાં એને લોભ પ્રગટિયો, તરણા તુલ્યે તેહ. ભવ૦ ૫
 વાટે ધાટે થાય વગોણું^૨, કીંમત કોય ન જાણે;
 લોભી લોભી લોક ઉચારે, વળતી કોણુ વખાણે. ભવ૦ ૬
 ખળ્યો કહે એનો પૈરો સહ, પ્રેમે જે પૂજાય^૩;
 પણ તે લોભીને કપળે રહી, અધટિત ગાળો ખાય. ભવ૦ ૭
 મધમાંખે મધ બેળું કીધું, ન દે દાન નવ ખાય;

૧ રાગ. ૨ નિંદા. ૩ ધનતેરશને દહાડે લક્ષ્મિ
 ધોવાનો ચાલ છે તે.

(૧૦૫)

મધમાંખેને ઉડાડિ અંતે, કોઈ જરૂર લધ જાય. બવ૦ ૭
રળી રળી જર બેળું કીધું, ભોગવ્યું નહિં બલિ ખાતે;
ચોર, ઠગારાને કાં રાજી, નેટ લહે નિરાતે. બવ૦ ૮
આવ્યા તેવા અંતે જતું, પરમારથ ન કરાયો;
મનમોહન તું સાચી મુડી, કેટલિ કહે કમાયો; બવ. ૯

૫૬ ૨ જી

કંજુસ તે કહુરે, કમાઇ ભોગ્યવાનું કાચું,
શાણુ સજન સહુ કહે જે, ડાટો એનું ડાચું; કંજુસ ટેક
ભમી ભમી ભોમાં ભંડારે, મોટી લક્ષ્મી માય;
જીવતાં જેવો જમ થઇ બેસે, મુએ સર્પ ત્યાં થાય; કં ૧
તાતી તેલ કઢા ધીખાવી, જન પછિ રેડી જાય;
પ્રાણુ સાગિને પરાય થાય પછિ, પરિપુરણુ પસતાય; કં ૨
પાય પિયે ન પેહેરે પોતે, પુરણુ બાળે પેટ;
પાછ પાઈ કરિ પ્રાપ્ત કરે ધન, નિશ્ચળ જાણે નેટ; કં ૩

૫૬ ૩ જી

ઉદાર વિશે.

નાના હોય તથાપિ તે, જગમાં ઉદાર જન બહુ જીવો;
જગમાં તેને જનો કહીએ, કુળ અજવાળણુ દીવો; ન્હાના. ૧
કદપ વૃક્ષ ઉદાર કહીએ, પારસ ગણિયે પેહેલો;
અમર જાણિયે એ અવતારી, ગુણુ હીણો કુ ઘેલો; ન્હાના. ૨
ખારા દરિયા ખુબ પડયાછે, વિશાળ ભરિયા વારી;
પાન કર્યા કેરીજ પ્રતિષ્ઠા, કાં નરને કાં નારી; ન્હાના. ૩
નહાનો પણ મીઠો મેરામણુ, બહુ એની બલિહારી;
વિધ વિધ બાતી વિશ્વ વખાણે, સઉ જાણે સંસારી; ન્હા. ૪
વડ વૃક્ષ નીચું ને જડું, શીતળ જેની છાયા;
તે તજી તાડ તજે વશિ વાસો, કહો સુખ કોણુ કમાયા, ન્હા. ૫
મોત આવે તો સરવે મરજો, અવર લાખ બેચાર;
પણુ ઉદારને હે પરમેશ્વર, અમર રાખ આ ઠાર; ન્હાના. ૬

(૧૦૬)

લાખેનો પાલન લેખારો, પશુ, પક્ષી નરનાર;
ઉન્હિ આંચ એને નવ આવો, વધો વંશ પરિવાર; ન્હાના. ૬
કાં ઉદાર કાં અવની બેતો, કામધેનુ કહેવાય;
જેટલિવાર દોવાનું કરિયે, તેટલિવાર દોવાય ન્હાના. ૭
ધર દીવો ને કુળનો દીવો, એવા દિવા અનેક;
શૂળી સકળનો સુર્ય કહું તો, એ ^૧અવનીમાં એક; ન્હાના. ૮
ભારે ભારે ભંડારોમાં, ભુતળ ભડકા લાગો;
અખેપાત્ર ^૨ ઉદારની કોઠી, મનમોહન મુખ માગો. ન્હાના. ૯

સ્વદેશ સુધારા ઝંગ.

દાહરો.

સ્વદેશ સધળો સુધારતાં, વધે લાલેમ બહુ વીર;
માટે પ્રકરણુ તે કહું, ધરો ધ્યાન જન ધીર.

સંઘ કરવા વિશે

રાગ ધોળ.

માંમેર મોઘા મુલનું. એ રાગ.

શુભો મારા દાતા દેશી બાંધવા, ચપાણિ એકે ન તાળી પડાય;
સંપો સહુ સ્નેહથી.

મોટાં કામ ઉપાડો મળી મળી, ગુણુ દેશે વિદેશે ગવાય. સં૦૧
એકેક કાંકરે પાળ બંધાય છે, દીપેદીપે સરોજ ભરાય, સં૦
હુ બાઉ તાસાથી વિદ્યાભણાયછે, કોશ કોશથી પંથ કપાય. સં૦૨
સાદા સાંઠા મળે જ્યારે સૈકડો, ભોર ત્યારે બને ભલી ભાત; સં૦
એકેક ઇંટે ચમ્પાગાર ચણાયછે, જાંપી તેમાં રહે જન જન સં૦૩
ગજ કાતર શિવણુ દોરા સોયથી, ખાસાં ચોળી અંગરખાં શીવાય; સં૦
જળ માટીને અગ્નિ ઉદય થતાં, કરી જુગને રસોષ જમાય. સં૦૪

૧ પૃથ્વી ૨ જેમાંથી વસ્તુ ખુટે નહીં તે. x હાથ. # ધર.

(૧૦૭)

શાહિ ખડિયો કાગળ અને કલમથી, લેખ લાખ પ્રકારે લખાય; સં૦
સેના સેનાપતીને રાજ્ય મળી, બહુ રાજ્ય ભુતળમાં સ્થપાય. સં૦ ૫
દાણે દાણે અનાજ વવાય છે, લાખો લાયક થઈ તે લણાય; સં૦
એક લાકડાનો એક ટુકડો, બારો બહુ તેવા બણતાં બણાય. સં૦ ૬
તેમ અકેક પાછ ઉધરાવિયે, અખજ સખ્યા વધી થાય એમ; સં૦
માનો શિક્ષા જે મોહનલાલની, કહો સુધરે સ્વદેશ ન કેમ. સં૦ ૭

સંપ વિશે .

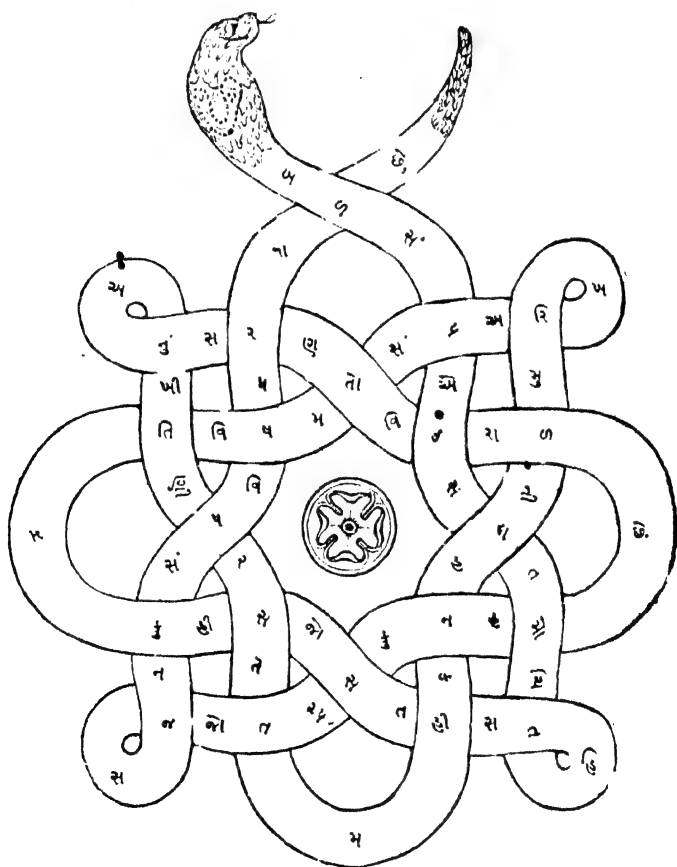
દાહરા

કુસંપને કંકાસથી, પ્રાણી બહુ પીઠાય;
જન શૌ નિશ્ચય જાણજો, સંપ થકી સુખ થાય. ૧
શોભા પામે સંપથી, બાંધવ મળી બધાય;
માટે સંપ સદા સજો, સંપ થકી સુખ થાય. ૨.
સંપ તણા સદગુણ ધણા, ગુણિજન નિત્યે ગાય;
રાજ્ય રધવત રાંકને; સંપ થકી સુખ થાય. ૩
મુરખ મન ધનને ચહે, સંપ ન ચિત્ત ચઢાય;
સજ્જન તે સમજે સહુ, સંપ થકી સુખ થાય. ૪
સંપ વિના શ્રીમંત પણુ, દુઃખીયા બહુ દેખાય;
સંપ સજોજો નિર્ધની, સંપ થકી સુખ થાય. ૫
સંપ સિધાવે જ્યાં થકી, જર તે સાથે જાય;
સંપ સજો જર જમશે, સંપ થકી સુખ થાય. ૬
સંપ વિનાના શ્વાન તે, ગણતાં તુછ ગણાય;
તે જોઈને જાણજો, સંપ થકી સુખ થાય. ૭
સંપ કરે મધ માખીયો, તે સુખી દિસે સદાય;
એ ઉપર અનુભવ કરો, સંપ થકી સુખ થાય. ૮
પ્રભુની પાસે માગીયે, પ્રભુમી તેને પાય;
સંપ સદાયે આપજો, સંપ થકી સુખ થાય. ૯
માનો મોહનલાલની, જે મન શીખ મનાય;
જર જન સહુ જાણજો, સંપ થકી સુખ થાય. ૧૦

દાહરેલ.

હરિગીત છંદ.

બળ સંપ એક સદા તમો, ચિત હિત સહીત સજો સહી;
કુમતિ વિષમ તો સંપ અરિ ખરિ મુળની દાહન કહી;
મત તે સરપણી તીખીનું અનુસરણ તો વિકરાળ છે
મોહન કુસમ્પ તજો ઈસ જન કુસંપ વિષધર વ્યાજછે.

(૧૦૯)

સુરતના શૃંગસ્થો વિશે

ગરબી.

અલખેલીરે અખે માત. એ રાગ.

છે સૂરતિયો સાખાશ, નામ અમર કીધાં?
કરિ કીરતિ અધિક પ્રકાશ, શુભ કારજ સિદ્ધાં. ટેક
રણમાં શુરા ધનમાં પૂરા, સઉથિ પ્રથમ સુધરેલરે;
શુભ કામે તત્પર રહી સધજે, પોતે કાઢે પહેલ; નામ૦ ૧
પંથ વિકટ વિલાયત કરે, ખેડ્યો મહિપતરામરે;
રૂપરામના સુત રહેરા, સૂરતમાં વિશ્રામ. નામ૦ ૨
કવી નર્મદાશંકરે કીધો, સરસ સુધારા રાહરે;
એપણુ સૂરતના વતની છે, અતિ ઝાઝા ઉત્સાહ; નામ૦ ૩
બદ્ધ મંતર દુર્ગાશંકર, ખુલ્લુ કરિ દેખાડયું;
નાનાબાઇ હરિદાસે, હાઇ કોરટનું કામ ઉપાડયું. નામ૦ ૪
મુંકુદરાય તથા જગજીવનદાસે, ડમકો દીધોરે;
ગોરા લોકોનો અધિકાર, સુલાયક થઇને લીધો; નામ૦ ૫
દક્ષતરદાર સિરસ્તેદારો, કોઇ સણુંદી વકીલરે;
વિદ્યાવંત સુવિચારવાળાં, દિસે જેનાં દીલ. નામ૦ ૬
દર જીલ્લે દર એક કચેરી, નહિ સુરતી શિવાયરે;
તારા મંડળ માંદિ શશિ સમ, સુરતીથી શોભાય. નામ૦ ૭
ફંડ નિરજાત કન્યાશાળા, ઔષધશાળા આદિરે;
પરમારથમાં પૈસો ખરચી, કરી અધિક આખાદિ. નામ૦ ૮
દિવસે દિવસે દોલત વધજો. થાજો ઝાક ઝમાલરે;
શાણા સુરતી સહુ સુખ પામો, કહેછે મોહનલાલ. નામ૦ ૯
સવૈયો.

સૂરતશે'ર સુવર્ણની મૂરત સૂરતની હતી સૂરત સારી;
જેપર મોહીત માનવિનાં મન તેપર કોપ ક્યો ત્રિપુરારી;
આવક જવક માલ થતો બહુ પાવકથી થઇ ખુબ ખુવારી;
લેશ રહ્યું અવશેષ તથાપિ હમેશ દિસે સૂખીયાં નરનારી. ૧

(૧૧૦)

કુલણુજને શીખામણુ

ગરબી.

(અલબેલીરે અંબેમાત એ રાગ).

કુલણુજ ન કરો પૂલ ભારે ભભકાની,
ભાસે છે એતો ભુત્ર લાયક ઠપકાની. ટેક.
વાંસ તથા વળિયો મંગાવો, કાગળ રંગ ભેરંગરે;
મોટા મોટા મંડપ ધલાવો, વાજાં લાવો જંગી. ભારે ૦ ૧
સોનેરી રૂપેરી છાપાં, લાવીને ચોટાડોરે;
તાપ્તુત જેવો રચો માંડવો, ઘેર લગનનો દલાડો. ભારે ૦ ૨
ખહુ ભારે પાધડિયો ખાંધો, અખળા શિર છઠાંણીરે;
વરરાજ વરવાને ચાલ્યા, વહુ ચાલ્યાં જ્યમ પાણી. ભારે ૦ ૩
જરકશિયા જામા મંગાવો, ધાધરા જેવો ઘેરરે;
કશખાળી મોજડિયો પેહરો. ચાલો ઉમંગ ભેર. ભારે ૦ ૪
એકોરે નોખત બેસારો, પડધમ લછ પીટાવોરે;
પદસામાં અંગારો પ્રગટો, આતસખાજી અણાવો. ભારે ૦ ૫
પુનાની પાતર તેડાવો, પગરણના આદરમારે;
નાહાનાં મોહોટાં નખરાં શીખે, ધરડાં વઢે ધરમાં. ભારે ૦ ૬
સોના રૂપાના દાગીના, પહેરો માગી લાવીરે;
હીરા મોતીના દાગીના, ખહાર થકી મંગાવી. ભારે ૦ ૭
મજે નહીં તો કરો શિપારસ, જેને નામે આપેરે;
ભરિ ભાડાં ઘોડા મંગાવો, વિશ્વ વિસે જશ વ્યાપે. ભારે ૦ ૮
જણુ ઝાઝા વરઘોડે લાવો, જમણુ કરો ખહુ સારારે;
સાકર કેરાં ખુરાં વાવરો, જણુ રીઝે જમનારાં. ભારે ૦ ૯
નાણું કરજે કાઢી વાવયાં, ખહુ પછિ થયા બેલાલરે;
સમજો તો સારી શીખામણુ, દેછે મોહનલાલ. ભારે ૦ ૧૦

(૧૧૧)

બાળલગ્ન નિરોધક ગરબાવળીમાંથી

કજોડાંવાળી સ્ત્રીનો વિલાપ.

દાહરો.

પગે કળેડે પાંગળાં, ઠૂંઠો કળેડ હાથ;
કળેડ આંખે કાંણીયો, નિંધ કળેડે નાથ.

ગરબી.

ઓધવજી સંદેસો કહેજો શ્યામને. એરાગ—

મા મુજને કયમ દિધિરે જોઈ કળેડલું,

ગાય દિકરી જ્યાં દોરે ત્યાં દોરાયજો;

વાળ્યાં પાકાં વેર પિતા મુજ પાપિએ,

રજની દિન તે રડતાં વીતી જાયજો. માં ૧

ઉછેરી નાંખી ઉછળતી આગ્યમાં,

ઘોળી ન પાયું ગરથુલીમાં ઝેરજો;

ભોગવતું દુખ લખ્યુરે મારા ભાગ્યમાં,

માત પિતાએ મન આણિ ન મહેરજો. માં ૨

નહાનેરી નણુદરિ બાળે બોલડે,

સાસદ્રિયામાં સાસુડિનું સાલજો;

આડોશી પાડોશી રડયાં અભાગિયાં,

મળે નહીં પરણ્યામાં પૂરે માલજો. માં ૩

જે નારિને માને નહિં નિજ નાવલો,

તે નારિને એજે ગયો અવતારજો;

છતે ધણી રંડાપો વેઠે રોકડો,

વાયે લીધી જાય બિચારિ નારજો. માં ૪

રેયામાં રળવાની શક્તિ ના મળે,

ખાવાને ધરમાં નહિં ખોરિ જારજો;

વસ્ત્ર વિના વિધ વિધ પ્રકાર વખાપડે,

બૂમો પાડે બાળક વિણ આહારજો. માં ૫

જે આવે તે આવે મને દયાવતાં,
 ગરિબ ગરિબ મને કહે આખું ગામજો;
 બિચારિ કહિ મુજને બાજે બોલડે,
 ખીજો નહિ બેલી કોઇ વીણ રામજો. માં ૬
 સ્વતંત્ર સૂખ તે સ્વપ્ને હું દેખું નહિ,
 દહન દહન થાય દિલ દેખી મહા દુખજો;
 અંતરની વાતો તે કયાં જઇ કીજીએ,
 પેટ તણી જવાળો તે પ્રગટે મુખજો. માં ૭
 ભાઈ તણી ઓશિયાળી થઇ ભમતી ભમું,
 ભોળાઈનું છે ધરમાં ભારે જોરજો;
 દરાંણી જોડાંણી તે દહાડી દમે;
 દેર જોડો ધરમાં જળરો દારજો, માં ૮
 સગાં સંબંધી સંતાને સરવે મળી,
 પેટ તણી તે પ્રજા રહી પીડાયજો;
 † સજિ જેવું સાસરિયું સાલે મને,
 ઓશિયાળી અળખાના દિન ક્યમ જાયજો. માં ૯

ગરબી.

પરમેશ્વરીને પાયે પડી હો બહુચરી, કહું ફળિયુગના કર્મ, ઐરાગ
 આદે રમરૂં દેવી અંબીકા હો આધમા, લળિ લળિ લાગુ પાય;
 કર્મે મળ્યા કંથ કારમાહો આઈમા, નિશદિન રડતાં જાય. ૧
 પુત્રિનુ સૂખ નથી પેખતાં હો આધમા, સ્વારથિઆં માખાપ;
 વાળ્યાં પાકાં વેર હો આઈમા, પ્રગટયાં પુરવનાં પાપ. ૨
 સરખી સમાણી ટોળે મળી હો આઈમા, હસે માફ મુખ જોઇ;
 વાત કર્યાનો વિશ્રામ હો આધમા, આંસુ લુનાર નથિ કોઇ. ૩
 બણ્યા વીણો ભર્તાર હો આધમા, રજે ન રૂપ કે રંગ;
 અકળ હિણોને આળસુ હો આધમા, કરે નઠારો સંગ. ૪
 ભંગી અનેછે અપોચિયો હો આધમા. જાહેર રમે જુગાર;
 ચોરી ચાડી જારી કરે હો આધમા, દોંરાય નિત દરબાર. ૫
 નહીં ઇજત કે આજરૂં હો આધમા, કહું ન માને કણુ;

ધરમાં ધડિ જપે નહીં હો આધમા. વિપરિત કાઢે વેણું. ૬
 ટંટાખોર તેવો મળ્યો હો આધમા, તકાવે પરધન નાર;
 ખેસવા વારો ના મળ્યો હો આધમા, ચક્ષુ ભેગા કરિ ચાર. ૭
 વસ્ત્ર લોંચન* મારાં કરે હો આધમા, ધાટ ધરાણું લધ જાય.
 રૂધિર^૧ બધું અટવાઈ ગયું હો આધમા, સુજે ન એક ઉપાય. ૮
 અંકુષ નહિં એને કોઈનો હો આધમા, જેમ મહાજનિયો સાંઠ;
 જુએન મા, ખેન, દીકરી હો આધમા, બાખે મુખથી બાંડ. ૯
 રણવાની શક્તિ રજે નહીં હો આધમા, કુડાં ચડાવે આળ;
 જન સૌ જાણત જોઈને હો આધમા, જે પ્રગટી હોત જાળ. ૧૦
 જોને જોડ મળી નહીં હો આધમા, જીવતર તેનું વ્યર્થ;
 આ ભવ તો એજે ગયો હો આધમા, એકે ન સર્વો અર્થ. ૧૧

નહાના પતિવાળી સ્ત્રીનો વિલાપ.

ગરબી.

આવો આવો શિવશંકર ભોળા. એ રાગ.

કહો સખી કંથને શું કરીએ, લોકોની લાજે લાજ મરીયે.

કહો સખી૦ ટેક.

સાસુડી શોક્ય થઈ સાલે, ખોલે ખોલે નહાની નાણુંદ બાળે;

પડયાં પિયુ નાનકડા પાલે. કહો૦ ૧

રોઈ અમ પિયૂ રોટલી માગે, વિરહ બાણ તદ્દયામાં વાગે;

ઉભાં બળી જઈએ વગર આગ્યે. કહો૦ ૨

નહીં અમને શણગાર પર સ્નેહ, સુતાં બળે સોડ દિઠે દેહ;

શય્યા જાણે ધખધખતી એહ, કહો૦ ૩

કાણું ઘેણું કંથ રહ્યા ખોલે, ખોલાવું તો આવી ખેસે ખોળે;

મદન* કુંણાં કાળજડાં ઠાલે, કહો૦ ૪

કરે રડયા લોક મને કશવરે, મોટાં અમે કંથ નહાતું છોકરે;

સુજે નહિં જે હું હવે શું કરું. કહોં ૫
 એકે વાતે ખખર નથી એને, જાણે હોય એતો વિતી જેને;
 પડી હતો પાલવડે તેને. કહો. ૬
 જમે ખેસી દીયણિયાં ઢાળી, મુખે માને કહુ માલી^૨ માલી;
 સુએછે ત્યારે દુટીયાં વાળી; કહો. ૭
 મેલો મેલો ઉઘાડે ડોલે, રોતો રોતો આવે મુખે દીલે.
 હુંતો જોઉં ઉભી મોઢે વીલે^૩; કહોં ૮
 છતી કરે વાત છાની કહિએ, રડું જ્યારે થાય રૂંધણુ હઠિયે;
 દેખી કર કમં અમે દઢએ; કહોં ૯

૧૬૬ પતિવાળી સ્ત્રીનો વિલાપ.

ઢાહરા.

કંઠણુ થયા મોહન મથુરાં જઈ. કાગળ ન લખ્યો કટકારે. એ રાગ.
 કમં કળેડુ મારે ખહાર વગોણું, દુખ કોને જઈ કહિએરે, રેક.
 ઘણું દુખ ધરડા ધર ઘણીનું, ભર જોખન જાય એજેરે;
 થર થર થર થર ટાપા કંપે, વાઢ પડયા જેમ કુજેરે. કમં. ૧
 શ્વેત વસ્ત્રને શ્વેત શિરો રૂહ, શરીર અમ નવ રંગરે;
 નાકે લીંટ દીઠાં લડગડતાં, અમ મુખ નયનિ અનંગરે; કમં ૨
 કટાક્ષ અમહે કામણુગારાં, હોસો દેખે કાચુરે;
 અધરામૃત અમ મોહનિ મંતર. રડયો હલાવે ડાચુરે; કમં. ૩
 અમે મદોન્મત ને અલખેલાં, હીંડે લાકડી ઝાલીરે;
 અમે આંખમાં વાતો કરીએ, ભરથાર ન શકે બાળીરે. કમં ૪
 લાળ પડે બોલે ત્યાં મુખથી, મૃદુ મૃદુ અમે ઉચરીએરે;
 વળી ગયા કોડથી કંથડ, અમે મદમાતાં ફરીએરે; કમં ૫
 અમે રતિ રૂપને રંગ રાતાં, એ ખુખુરુ કરતોરે;
 થિર ન રહે અમ પગની પાની, એ અટકયોછે ફરતોરે; કમં ૬

૨ માડી માડી.

૩ શીકું.

૧ વાળ.

અમને સોહે સેજ રતઐઓ, ખુણે ખાટ ઢળાવેરે;
 મુઓ ડોસસો ડોળા તાણે, અમયાં આળ ચઢાવેરે; કર્મે. ૭
 લોક પિટયા મુજ હરણાં હેરે, નથી રહ્યાનો ઠામરે;
 છોડી તારો બાપ ધરે છે, કહે અમણ્યા આમરે; કર્મે. ૮
 ઘેર રહી ગપોડા હાંકે, ગધ ગતી ધરડાનીરે;
 સરખી સર્થયરમાં શરમાઇએ, ડોસાની નાદાનીરે; કર્મે. ૯
 અમ આબ્રણુ અતરથી મ્હેકે, છીકણી ડોસો સરડેરે;
 મુઆં રડયાં આડોશી પડોશી, જોઇમને મ્હો મરડેરે; કર્મે. ૧૦
 પ્રગટ પલંગ ચિતા ભડ ભડતી, મુળી સમ સાસરીયુંરે,
 છતે ધણી રંડાપો વેડું, કર્મે લખ્યું કલેવરીયુંરે; કર્મે. ૧૧
 અસ્થિ ત્વચા પર તરવા લાગ્યાં, દેખિ દહન થાય કામરે;
 મુઆં માબાપ મને પરણાવી, હશે ન નફે ઠામરે; કર્મે. ૧૨

બાળ પતિવાળી તથા વૃદ્ધ પતિ, વાળી સ્ત્રીનો સંવાદ.

ગરબી.

સાંભળરે તું સજની મારી, રજની ક્યાં રમીઆવીજી. એ રાગ.
 કહો સખી અમ કંથડ-છોટા, મોટા ક્યારે થાશેજીરે;
 બળ્યા દહાડા આ દુખડાંના, તે ક્યારે વહિજીશે; સાંભળ સજનીજીરે
 દુખના દહાડા વહિ કાલ જીશે, જીવન મોટા થાશેજીરે;
 પણ મારા ડોસાને જોતું, એ દુખ કેમ કરિ જીશે; સાંભળ. ૨
 સુણો સખી અમ સાસુ કહે છે, તું પજવજ મુજ બાળજીરે;
 નણદી કહે ગયો ગાંજી મારો ભાઇ, ભાળી તને ચંડાળ. સાંભળ. ૩
 સાસુ તમારી ગત કાલ થાશે, રહેશે નણદ જખ મારીજીરે;
 બાળ સવારે થશે મુંછાળો, આણુ વરતશે તારી; સાંભળ. ૪
 પણ મારા પરણ્યાને માથે, કેશ ગયા મટિ કાળાજીરે;
 જોવન અમારું શી રીત જીશે, હજી અવસ્થા બાળા; સાંભળ. ૫

(૧૧૬)

કંઈક મારા કાલા ઘેઝા, સમજે નહિં કંઈ પેરછરે;
પોતીયાં પાખી રમવા પધારે, રડતા આવે ઘેર; સાબળ. ૬
કાલે ઘેલે અખંડ સૌભાગ્ય, કાલ સમજણુ; થાશેછરે;
અમ ધરડાની ગતી ગઈ તે, વજ્રવોણો થઈ નાસે. સાબળ. ૭

જહાની હિમરમાં પરણી સીને વિલાપ, ગરબી.

અત્રમેસીરે અંબે માત, જોવાને જઈએ. એ રાગ.
સખી સાંભળ ઉચર આજ, દુઃખની વાતલડી:
છે બાળલગ્ન રીવાજ, જનની ધાતલડી. ટેક.
ખાંધ ખરે ખરિ છે દુખડાની, બાળલગ્નનો ચાલરે;
પ્રજા બિચારી સુખમાં પડશે, ઝડકાવશે તે હાલ. દુઃખની ૦ ૧
મા બાપે મુજને પરણાવી, અજાની હું આવરે;
મા મારી વેરણુ થઈલાગી, દુશ્મન નિકળ્યો બાપ. દુઃખની ૦ ૨
જન્મ ધર્યો ને જીમ આવિ લાં, મારી કરી સગાધરે;
પાંચ વરસની પરણાવી પણુ, ક્યો વિચાર ન કાંઈ. દુઃખની ૦ ૩
રમવું જમવું ભમવું ભમવું, સાસરિમાં જા આવરે;
જંજળી થઈ જોખમ વહોર્યું, મા જાણે લે લાવ. દુઃખની ૦ ૪
નિશાળમાં હું નિત્યે જાતી, લાગ્યા હસવા લોકરે;
બણી ગણી ચીતરેખા થઈ, રળશે નાણાં રોક. દુઃખની ૦ ૫
હાથે હિસાબ કિતાબ કરશે, વાંચી એપડે નામરે;
નામાં લેખાં એના પિયુને, કરવાતું શું કામ. દુઃખની ૦ ૬
પરણાવી ખુબ પૈશો ખરચ્યો, જશ મળવાને જેમરે;
પરધરની વસ્તિ વિચારી, અભણી રાખી એમ. દુઃખની ૦ ૭
ભણવામાં એક પાછ ન ખરચી, સસરે કહાવી પેરરે;
સ્ત્રીજાતિને નથી છાજતું, ભણવું મારે ઘેર. દુઃખની ૦ ૮
મા જાણે નિશાળ તજે તો, કરે મુંજ ધર કામરે;

૩ એ ચાલને હાંકી કઢાવશો.

(૧૧૭)

એવામાં તો અણું આવ્યું, તબ્યું આપનું ગામ. દુઃખની ૦ ૯
સવાસરિયાં થયા સંતાનો, ટંટાને તોફાનરે;
ખાળલગ્ન કરવાથી બેની, થાય જીવનું જનન. દુઃખની ૧૦

— ❀ —

નાનીવયમાં છોકરાંવાળી સ્ત્રીનો વિલાપ

ગરબી.

દેશી લોકો દુઃખ સરવ ટાળોરે આપણા દેશનાં. એરાગ
સુણુ સાહેલી, બબ્બું જીવન જે ખાળ લગ્ન આપે ક્યું. ટેક.
નહાની વયમાં થઈ વિસ્તારી, સારો દિવસ રજની સારી;
તે છણુછણુ છાતિ બળે મારી, સુણુ સાહેલી ૦ ૧
હું ગદ્ય પરણિને સાસરિયે, પિયુ કહે ભણતાં શરમાઈ મરિયે;
જેથી પિયુ નથિ ભણિયો જરિયે. સુણુ સાહેલી ૦ ૨
એમ નિશાળ એણે લાગ કરિ, રહિ અભણુ કરી દુકાન ખરી.
દિન એક ન બેઠાં અમે ઠરી; સુણુ સાહેલી ૦ ૩
પડિ ફિકરપ્રજ્ઞ પરણાવ્યાની, નહિ આશા પાઈ પિયુ લાવ્યાની
આવી વેળા ભીખ મગાવ્યાની. સુણુ સાહેલી ૦ ૪
સસરો મુજ સ્વામીને કહે છે, મને રળવાની ચિંતા રહેછે,
તું રળિને શું લાવી દેછે. સુણુ સાહેલી ૦ ૫
જા કર ધંધો દુકાન રહી, ભણવા ગણવાનું બને નહીં;
સડ હસે સગાં સંબંધિ સહી, સુણુ સાહેલી ૦ ૬
કહે જેઠ ભણ્યા એ બહુ ભારે, રળતાં ખપતાં શીખે ડ્યારે;
નથિ પાલવતું એતું મારે. સુણુ સાહેલી ૦ ૭
સાસુ કહે આવી દેર વહુ, જો બહાર ગામ મુત ફરે બહુ.
તો મુજને ચુંટી ખાય સહુ. સુણુ સાહેલી ૦ ૮
નરનારી અભણ્યાં એમ રહ્યાં, ના ખાળલગ્ન દુખ જાય કહ્યાં;
ભણવતાં તે વર્ષો જાય વહ્યાં. સુણુ સાહેલી ૦ ૯

— ❀ —

હીણુકમાઢી પુરૂશની સ્ત્રીને વિલાપ

ગરબી.

સમી સાંઝના ચોર છુપાણારે, લઈ આમણિઆ. એ રાગ	
કષ સરખી સખી મળી ટોળે હો, સાંભળો સાહેલીયાં	
ગાય ફરતી રસિક ગિત બોલે હો,	સાંભળો ૦ ૧
જેનો હીણુકમાઢ હોય પરણ્યો હો,	સાંભળો ૦
તેનો કલેશ ન જાય કેમે વરણ્યો હો.	સાંભળો ૦ ૩
કહે સાસુ વહુજી નથિ દગતાં હો,	સાંભળો ૦
તેન માંઠી નથિ કાંઈ રળતા હો,	સાંભળો ૦ ૩
એની ભૂડણુ વેલ ખાનારી હો,	સાંભળો ૦
તેમાં અમ ધરડાંની ખુવારી હો,	સાંભળો ૦ ૪
સારા પુત્ર તેતો મારા સાંખે હો,	સાંભળો ૦
સારી વહુશે મિઠુ મુખ બાખે હો,	સાંભળો ૦ ૫
મારી પૂલે પુલી એક છોડિ હો,	સાંભળો ૦
કદી પામે નહી એકે કાડી હો,	સાંભળો ૦ ૬
દેર જેઠ તો ડહાપણુ કુટે હો,	સાંભળો ૦
લાડવાયાં નજુદ લડિ ઉઠે હો,	સાંભળો ૦ ૭
દેરાણીને જેઠાણીનું જોડું હો,	સાંભળો ૦
પતિ પરણ્યો નમાલો તે ઓડું હો,	સાંભળો ૦ ૮
બાઘ બોઝાધની ઓશિઆળી હો,	સાંભળો ૦
આખી આલમ દબાવે ખાલી હો,	સાંભળો ૦ ૯
પ્રજા *વાવરવી પરદાયે હો,	સાંભળો ૦
તે મોટી પીડા મારે માથે હો,	સાંભળો ૦ ૧૦
અન્ન વસ્ત્રની આપદા એવી હો,	સાંભળો ૦
નથી કમં ગતિ કહેવા જેવી હો,	સાંભળો ૦ ૧૧
જે જન એવાને કન્યા દેશે હો,	સાંભળો ૦
તેતો પુત્રિના નીસાસા લેશે હો,	સાંભળો ૦ ૧૨

(૧૧૯)

રળતો ખપતો વર જોવા વીશે માને

દીકરીએ કરેલી સુચના.

ગરબી.

અચકો મચકો કરેલી, એ રાગ—

મા રળતો ખપતો વર જોજે. ટેક.

મા કહેજે મારા બાપાને, દધ માઈ નામ ગમેતો મા; રળતો.
હોય બણ્યો ગણ્યો રળતો ખપતો, બહુ લાડ લડાવે એતોમા, ૧
જેને રળવાનીના હોય આશા, પાછ એક તણી ધરનાને મા; રળતો.
હોય તેહ તરખલાંથી હળવો, મન ધરનાંનાં કેમ માને મા; રળતો. ૨
હોય પોંચ નહી પઈ રળવાની, તેનું ધર શી રીત ચાહેમા; રળતો.
મઝિયારામાં કુટાઈ મરે, સૌ પશુવત આહાર ચાહેમા; રળતો. ૩
લાં દાસી તુલ્ય રહેવું પડે, બોલાય ન સ્વરે ઉપડતે મા; રળતો.
સાસુ સસરો સંતાપે બહુ, વીતે રજની દિન વઢતેમા, રળતો. ૪
નાની નણુદી મહેણાં મારે, દેરાણિ જેઠાણી દાઝે મા; રળતો.
ને કરે દાંતિઆં જેઠ દિયર, લલના જેઠી તે લાજે મા; રળતો. ૫
સક પહેરે એઠે ખાય પિએ, જે મન ઇચ્છે તે મળશે મા; રળતો.
તે નજર ન દેખે નરનારી, જેનો પતિ કાંઈ ન રળશે મા. રળતો. ૬
તે વસ્ત્ર વિના વલખા મારે, તો સંતતિને શું આપે મા; રળતો.
જેઈ સુખી પરાયં બાળકને. શોસાવું તે સંતાપે મા. રળતો. ૭
તે ભોળા બાઈની એાશીઆળી, દાખેલી દુનિયાં કેરી મા; રળતો.
વાવરવી સંતતિ વિત્ત વિના, ને ધરમાં બીડ ગણેરી મા. રળતો. ૮
જો એવાને પાને પડીયાં, તો ધોક પડ્યો જનમારો મા; રળતો.
મુજ આતરડિ આશિપ દેશે, થશે વૈકુંઠ વાસો તારો મા. રળતો. ૯

(૧૨૦)

અભણુ નાડા વિશે.

ગરબી.

પ્રથમ પાવંતીના પુત્રને પાયે નમુંરે લોલ; એ રાગ
આવી અજવાળી શી રાત ચંદ્ર ચોકમાંરે લોલ;
બળ્યો બાળલગ્ન ચાલ પેઠો લોકમાંરે લોલ;
થયાં નરનારી હરાન અભિમાનમાંરે લોલ;
કહ્યું ધારે નહીં કાન કો જહાનમાંરે લોલ;
બાળ લગ્ને બાળ્યાં મૂળ જીવતિ જાતનાંરે લોલ,
રાખ્યાં અભણુને અગ્નિ વહેમી વાતનાંરે લોલ;
નહાતું મોટું માંડુ થામ દુચકા કરેરે લોલ,
બાધા આખડીનું જોર મુખે ઉચરેરે લોલ;
દેવી દેવને દે લાંચ જાણી સાચીયાંરે લોલ;
જોશી ડોશી જાદુગર જગતમાં ચાંચીયાંરે લોલ;
માને શુકન મુત સલ કર્તા વીસરીરે લોલ;
માને નશિયની મોટાઈ ઉઘમ પરહરીરે લોલ;
માને તૂત કરી ભૂતને ધુણી પડેરે લોલ;
રાજી ભુવા જોગી જોતી સાધુ રશેવડેરે લોલ;
ખુશી ઘાટ ધરાણે થાય નાણું નાખિએરે લોલ,
કરે નાત વરા માથે દેવું રાખિએરે લોલ,
કિમિઓ મારણુ મોહનમંત્ર વશિકરણુમાંરે લોલ,
ચોરી ચાડી જરી જીઠ ચરણુ ચરણુમાંરે લોલ,
રહે અભણુને અગ્નિ બાળાપણુ વરેરે લોલ,
પીયર મા કરાવે કામ સાસુ સાસરેરે લોલ,
બોળી ભામનીની જાત અસર સોખતેરે લોલ,
યદ બલકની ખરાખી માડી મોખતેરે લોલ.

× ચાંચીયા લુટારા કરતા હતા એવા ૧ સંન્યાશી
૨ સેવડા ગોરજ જૈનના.

(૧૨૧)

બાળવયમાં પરણેલ સ્ત્રી વિશે.

ગરબી.

મા આરાસુરની વાવેળે, મા કૃપા કરી અંબાવેળે. એરાગ
જે બાળાપણમાં પરણીજે, તેની કરણી જય ન વરણીજે;
તે રહે અભણ ને વેહેમીજે, દિલ દુર્ગુણ પરતે પ્રેમીજે;
બહુ વેર ઝેર મન રાખેજે, ધરપાથી છુંડું બાખેજે,
કુ રસ્તે પઈસે ખરચેજે, વળી વાત પરાધ ચરચેજે.
જેથી ડોશી લે નાણું જો, ખાય ન પોતે ભરિ બાણુંજો;
માથા સાટે એક કાઠી જો, પર ઊંપકારે નવ છોડીજો.
વિદ્યાનો લાભ ન જાણેજો, વળિ વહેમી ચાલ વખાણેજો.
પુન્ય જાણે બાળ લગનમાં જો, એવાં વહેમી જન મનમાંજો,
તે ગણે ધરાણામાં સુખજો. દેખે ન કરજ કરતાં દુખજો.
લુલાં અંધાં નવ પામેજો, દે દાન કુઠાંગે કામેજો.
જર જય અલેજો એનુંજો, તે કહું કરે નહિ ફેનુંજો;
શુભ્યું તે માને સાચુંજો, દીકું દ્રષ્ટે કહે કાચુંજો;
રહે કુટુંબમાંહિ કુસંપેજો, ધડિ જીવ વાળિ નવ જપિજો;
તે નીતિને ન નિહાળેજો, એવી અખળા આ કાળેજો.
નિજ પ્રજા નીવડે કેવીજો, નિત્ય સોખત જેને એવીજો.
કરે નાતવરા યશ લેવાજો, ધરમાં ન મળે અનદેવ્યાજો.
માઠી સંગત ફળ માઠાંજો, સદગુણ તેનામાં ક્યાંથાજો.

— નીં. —

બાળલગ્નથી સામાન્ય ગુંકશાન

ગરબી.

વાત્રા તમારી જોઈને રહિછું વાટરે, વાત્રાજી. એ રાગ.
કહું બાળલગ્નથી સામાન્ય ગુંકશાનરે, સાહેલી.
છે મોટું કારણ જય ઋષ્ટયો ભગવાન, સાંભળ સાહેલી.
શરણ પડ્યાં સંહારે તેવું તેહરે, સાહેલી.

× કારણ કે માઆપને જય નથી એજ કારણછે.

વળિ વિશ્વાસઘાતી દુખ સહે મહાદેહ,	સાંભળ.
પ્રજા બિચારી વશ વરતે માખાપરે,	સાહેલી.
કરી બાળલગ્ન લે માંધે મોટું પાપ,	સાંભળ.
કદી થાય કળ્લોડું અરસ પરસ રીબાગરે,	સાહેલી.
કે કદી નાની વયમાં વિસ્તારી થાય,	સાંભળ.
જો સ્વભાવ મળતો સજોડતો નવ હોયરે.	સાહેલી.
તો માત પિતાને રૂદન કરીને રોય,	સાંભળ.
વળિ વૈદ વડા નામાંકિત જે વખણાયરે,	સાહેલી.
તે બાળલગનની બહુ પાડેછે નાય,	સાંભળ.
જો નહાના નહાનડિયાં ને પ્રસવે બાળરે,	સાહેલી.
તો પ્રજા બુદ્ધિ દિણુ નિવડે બવિખ્યાકાળ;	સાંભળ.
સૌ શાસ્ત્ર વિરૂધ્ધતો બાળ લગન છે સાફરે,	સાહેલી.
તો ઇશ્વર આગળ એનો શો ઇન્સાફ,	સાંભળ.
જે જરી ચોરી જુઠા અધર્મ વવરજ્યોરે,	સાહેલી.
તે કરનારાં માખાપ મુએલાં મરજો.	સાંભળ.

૧

ગરબો.

મને રસ્તા વચે રોકીરે, છેલ છખીલા છોગાળા. એ રાગ	
રૂડિ સરદપુનમની રજનીરે, રંગ રશીલી સાહેલી.	
મળિ સરખી સમાણી સજનીરે,	રંગ રશીલી.
બહુ બાળ લગન છે ખુરાંરે,	રંગ રશીલી.
દુખ એક ન રહે અધુરાંરે,	રંગ રશીલી.
હતિ બાળ અવસ્થા જ્યારેરે,	રંગ રશીલી.
નર નારી પરણ્યાં ત્યારેરે,	રંગ રશીલી.
જે રહે અબણુ અજાનરે,	રંગ રશીલી.
તેનાં શુ' બણે સંતાનરે,	રંગ રશીલી.
નહોય પુરી અકલ જ્યાં પામ્યાંરે,	રંગ રશીલી.
વળિ નહોય પુરાં વિશ્રામ્યાંરે;	રંગ રશીલી.
ત્યાં સિમંત આવે વહેલુ'રે,	રંગ રશીલી.
ત્યાં મુઆ જીવ્યાનું વહેલુ'રે,	રંગ રશીલી.

(૧૨૩)

તે પ્રજા કૌચત હિણુ પ્રગટેરે,	રંગ રશીલી.
તે મુવા વિના પણુ ન મટેરે,	રંગ રશીલી.
હાય કાચિ આકલ કહેવાતાંરે,	રંગ રશીલી.
તે પ્રજા પછાડે જ્યાં સારે,	રંગ રશીલી.
ફળ ખીજ પ્રમાણે ફળશેરે,	રંગ રશીલી.
સુખ માત પિતા શુ' મળશેરે,	રંગ રશીલી.
જો એક બિજની તરશેરે,	રંગ રશીલી.
પરણેતો પાર ઉતરશેરે,	રંગ રશીલી.

ગરબી.

બહુ બહુ દુષ્ણ બાળ લગન સહિયર કેમ સહિએ;
 વીતે તે થકી વિધાન, તે કોને કહિએ,
 શુભ ફળ નવ નિકળે છેક, સહિયર ક્યમ સહિએ;
 આવે અડચણો અનેક, તે કોને કહિએ.
 તે બેના મળે ન જીવ, સહિયર;
 દુઃખાથી કાપે દેવ, તે કોને કહિએ.
 અન્યો અન્ય રાખે વેર, સહિયર;
 ધડિ કનિઓ ન સુકે ઘેર, તે કોને કહિએ.
 છે કંચન કામનું સર્વ, સહિયર;
 નર નાર ન પામે *ધર્મ, તે કોને કહિએ.
 બે અક્ષીનેજ ગમે ન, સહિયર;
 તે ભોજન જીભ જમ્મેન, તે કોને કહિએ.
 જિવ ફાંફાં મારે ફોક, સહિયર;
 લાખો સમ્મજાવે લોક, તે કોને કહિએ.
 તજિ ધમ અધર્મે જાય, સહિયર;
 તજિ નીતિ અનીતિ થાય, તે કોને કહિએ.
 વળે નાણાંનું નખોદ, સહિયર;
 વહાલામાં થાય વિરોધ, તે કોને કહિએ.

(૧૨૪)

બરખી.

સખી પડવેના પડિયા પંથ, નાથજી નાબ્યારે. એ રાગ.
 નહિં નીતિ ધર્મને બુદ્ધિ. રહે બે દાણારે;
 જ્યાં બાળ લગનના ચાલ, છે બંધાણારે.
 હોય નાની વયનો નાવ, નારી નહાનીરે;
 ત્યાં માત પિતા લે લગ્ન, લાવો માનીરે.
 દંપતી વખાણે કર્મ, પડે જો સુખમારે;
 દે માત પિતાને દોષ, પડે જો દુખમારે.
 હોય અબુધ અને અગ્નિ. નહાની વયમારે;
 પરસ્પરમાં થાય લડાઇ, બાળે બયમારે.
 સમજે નહિ સારા સાર, નર કે નારીરે;
 પુરિ પ્રગટ ન સમજે પેર, મારી તારીરે.
 નજરે દીકું નહોય સત્ય, કાનનું કાચુરે;
 તે લોક ભરાવે જેમ, માને સાચુરે.
 મોં આવે ખાંપણ ખોડ, કળોકું થાશેરે;
 તો આખી ઉમર બેય, દુખે રીબાસેરે.
 સાચી પૂછે કોઇ પેર, બહાનાં કાઢેરે;
 સંસારિ સુખ જાહેર, છાના માણેરે,

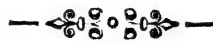
૫૬.

જંજળી જીવડે, મુક્તિની જીગતી ન જાણી. એ રાગ
 હો શાણા સજ્જનો, કદિએ કળોકું ન જોશો;
 જો જોશો તો કોક દિવસ પણ, ખરી આખર ખોશોરે; હો શાણા.
 સુતા થકી છોટી વયનો વર, જોઇ વિવા જો કરશે;
 તો જોયનની વખતે તેના, ખરા નિસાસા ધરશેરે. હો શાણા ૧
 વરકન્યાનો જો નહિ આવે, મિજનજ મલતે મલતો;
 તો તે જોડાનો જનમારો, સુખમાં નથી નિકળતોરે. હો શાણા ૨
 નાની વયમાં જો વર કેરું, આવે આયુશ અંત;

રા. વકીય કેશવલાલ મોતીલાલ કૃત કળોકા દુખ દ-
 શક નાટકમાંથી,

(૧૨૫)

તો તે પુત્રીને લીધે છે, તમને કષ્ટ અનંતરે. હો શાશ્વત ૩
 જો પ્યારી પુત્રી પરણાવી, વૃદ્ધ પુરૂષની સાથે;
 તો તો પ્યાર ધરી પધરાવી, ભર્યા કુવામાં હાથેરે. હો શાશ્વત ૪
 કુમળાં પુલ કરમાતાં લાગે, કહો કેટલી વાર;
 કરમાયાંની કેવી આશા, તે ખરતાં શી વારરે. હો શાશ્વત ૫
 મિયાં કપરને જોગ બને ત્યાં, બિચ્છી બને ઘર જોગ;
 બિચ્છી બિચારી જોગબન વખતે, કહે કર્મના ભોગરે. હો શાશ્વત ૬
 વર વિદ્વાન અને સદ્ગુણી, કામની મહા કઠોર;
 એ બેનો મળતો ક્યમ આવે, મિત્રજ કોઈ ઠોર. હો શાશ્વત ૭
 તેમજ શ્યામા સદ્ગુણવાળી, વર વ્યસનીને ચોર;
 એ બે કેરા જન્ય અસુખમાં, ઉદાશિ આઠે પહોરરે. હો શાશ્વત ૮
 નામ કજોડાતું જ્યાં કહિએ, વિશેષ ત્યાં વ્યભિચાર;
 અસલ્ય આદિ પાપ ધણાંનાં, પુંજ તણો નહિં પારરે. હો શાશ્વત ૯
 જે માખાપ કજોડું કરશે, સુત કે સુતા વરાવી;
 લોકિક લોકોત્તરમાં બેસે, કદી ન સુખમાં આવીરે. હો શાશ્વત ૧૦
 એક રાયની કુંવરી સાથે, ગામડિયો લેઈ સાંધ્યો;
 રમઝમ કરતી રંભા બાળી, કહે આપજી આધોરે. હો શાશ્વત ૧૧
 મળતે મળતી જોડ મળે તો, નિશદીન સુખમાં મહાલે;
 સ્વદેશ ઉન્નિ માટ કથ્યું છે, કવિ સુત મોહનલાલરે. હો શાશ્વત ૧૨

ઈચ્છાવર પસંદ કરી તેથી પ્રીતી

કરવા વીશે

(એક કુમારિકા પોતાની સખીને કહેછે)

લાવણી.

મેં સખી દિઠો છે આજ પ્રીતીની પ્રીતી,

કોઈ સજન^૧ મળે તો કરું, સાચિ હું પ્રીતિ. ૨૬

૧ સજન—સાજના આ શબ્દો કુલટા અને લક્ષંગા વ્યભિચારીયોને લખાડી આવી લાવણીયોને હલકી ગણાવેછે પણ તેઓ તો દુર્જનોછે. ખરો અર્થ સારા માણસ થાયછે.

(૧૨૬)

જ્યમ પતંગ ફેરી દોર, *કિશોરા હાથે;
 ત્યમ બાંધુ મારો જીવ, જીવની સાથે;
 જ્યમ નચ્યો નાચે નાગ, મોરલી નાદે;
 વશ વરતું તેવી રીત, સજનથી જ્યાદે;
 હું નિરખીશ તેની નિત્ય, નેહથી નીતિ. કોષ ૧
 જ્યમ સિતા અને શ્રીરામ, કૃષ્ણ રમણિજી;
 જ્યમ કહુ રતિને કામ, ઉષા અનિરધજી;
 જ્યમ દમયંતિ નળરાય, સજોડાં પાંચે;
 તે પેખી પરસ્પર પ્રેમ, -હૃદયમાં રાચે;
 હું તેવી બાંધુ પ્રીતિ, અથથિ તે ધતિ. કોષ ૨
 નહિ સજ્જન શિર શિગડાં, કશી નિશાની;
 સદગુણ ભરી સાજના, હોય દિલજની;
 પ્રીતિમાં એવા લીન, કહ્યા નવ જાણે;
 અત્રિ^૨ મન પ્રીતિ પાશમાં, આત્રિ બંધાએ;
 હું તેવી બાંધુ પ્રીતિ, શંભારે ક્ષિતિ^૩. કોષ ૩
 સજ્જન હૃદયનો હાર, નથનિનું મોતી;
 ધન દોલત સજ્જન પાસ, નથી હું જોતી;
 દુખમાં તે આગળ હેય, સુખમાં પુકે;
 હું અહર^૧નીશા દેખતી, સજ્જનને દીઠે;
 મુંડી મેં માયાપની, ભાષની ભીતી; કોષ ૪
 સજ્જનની સોખત થકી, ભૂખ સહ ભાગે;
 સજ્જન વિયોગે વપૂ, પ્રાણને ત્યાગે;
 સજ્જન આયુનો દોર, અરે ઓ ખેની;
 છે જીવનનો આધાર, પ્રીતડી જેની;
 મન મોહન સજ્જન મળે, જગતને જીતી; કોષ ૫
 દાહરો.

ઉત્તરો માશુક આશકિ, એનો ન કરો અર્થ;

* છોકરા. ૨ ભમરો. ૩ પૃથ્વી. ૧ રાત દિવસ.

(૧૨૭)

એતો નિજ અધાગના, વિપરિત અર્થ રવિમર્થ.

પુરૂષે અને સ્ત્રીએ ઇચ્છાવર પસંદ કરતાં એ-

કની ખુદરતી પ્રેમનો જીવસો બીજ તરફ

ઉસ્કેરાય પણ જો તે બીજનો પ્રેમનો

જીવસો તેના ઉપર ન હોય તો ખુ-

દરત ઉત્પન્ન થયેલ જીવસાથી

તેણે ઠગાઇ ન જવા વિષે.

(એવી પ્રિતી એક અંગી કહેવાય છે.)

રાગ પદ હોરી.

પ્રીતિ કરની નહિ એક અંગી;

એક ચાહત ૩ અન્ય ન ચાહત, સોસળ પ્રીતિ હૈ નંગી; પ્રિતિ ૦
મીનકુ મોહ પ્રગટ ભયો મનમે, નિકકે મન નહિ બાયો;

તન તલકૂત મિન નિર કહત જળ, વ્યર્થ સોજિય યુમાયો; પ્રિ ૦ ૧
દીપકસંગ પતંગકી પ્રિતિ, જ્યોતસે જન પ્રજાયો;

મિલબો પતંગકો દીપકસેયહ, કાહુન કારજ સાયો; પ્રિતી. ૨
ચાતક ચાહત મેઘ મલારન, મેઘ ન ચાતક ચ્હાયો;

આયો ૧ અશ્રુ નિજદો અખિયનમે, મેઘ મલાર ન આયો પ્રિ ૦ ૩
મનમોહન જર જાઓ એકંગી, પ્રીતિનો પ્રેમ નિપાયો;

જુગલ જ્યુહિ સિતારામકી ૨ પ્રીતિ, સત્ય કહે જશ ગાયો; પ્રિ ૦ ૪

૨ વ્યર્થ—આશના—જેમાં તમામ જાતની આશાઓ સમાયલી છે તે અને માશિક એવા કીંમતી નામો વિષયો નહારી કુલટા અને વ્યભિચારણી સ્ત્રીને લગાડે છે, પણ તે ફેકટ છે, ખરી આશના માશુક એ સ્વક્રિયાજ છે.

૧ આંસુ. ૨ રાધાકૃષ્ણની પ્રીતિ મતલબ દિર્ઘ દ્રષ્ટિએ જેતાં નીતિ વિરૂધ્ધ હતી માટે સીતા અને રામની પ્રીતિનો દાખલો દીધો છે.

(૧૨૮)

એક પુરૂષે કોઈ કુમારિકાને પોતા સાથે લગ્ન
કરવાની કરેલ માગણી પ્રેમ દર્શાવણી કેતકી
અને ભમરાની અન્યોક્તિ

૫૬

વાંસવડી વાગીને હુતો જાગી. એ રાગ

ખાંતીલી કેતકી તું રહેજે ખટકે;

ભમર ભોગી તુજ સહ્યં વન વન ભટકે; ખાંતીલી૦ ૧
ફરેછે વન વન જંગલ જોતો, રહેછે તુજ સાથે નિશદિન રોતો;
વાટેને ઘાટે હિંડે છે વગોતો. ખાંતીલી૦ ૧

સૂગંધી પુર્વમાં રહિ પસરાઈ. દિસેછે તેટલી પશ્ચિમ માંડી;
નથી ખાલી ઉત્તર દક્ષિણ કાંઈ. ખાંતીલી૦ ૨

ઝુકીછે ફરતી અનુપમ ઝાડી, ગરજના, ધણિ અને યાવછે ઘાડી,
આતો જો, ભમરો છે ભારે અનાડી. ખાંતીલી૦ ૩

જાઈ જુઈ, ચંબેલિને તે નિહાજે, ખાંતી ધરી ભમરો ભમિભમી ભાજે;
નિસાસો નાખી અને પૂંઠ વાજે, ખાંતીલી૦ ૪

ધયોછે, સેલીન પ્યારમાં તારા, કુદરતિ એને અવરતોછે ખારાં;
એના તુજ વિણુછે પ્રાણ જનારા. ખાંતીલી૦ ૫

સ્વપ્નમાં, જાગના તારી કરેછે, આંખોએ અધારી આંધી ફરેછે,
ડરાવ્યો, ક્યાં કોઈનો તે ડરેછે. ખાંતીલી૦ ૬

કરેછે, કેતકી કેતકી મુખ, તજ્યાંછે નિંદ્રા તૃષ્ણા અને લુપ્ત;
સહેછે દેહમાં દારણુ દુઃખ. ખાંતીલી૦ ૭

જુએછે, રોપના રોપ તપાશી, રહેછે પાનનાં પાન વિકાશી;
હુડી તું બીતર એનેહું બાશી. ખાંતીલી૦ ૮

નથી જો ખેસતો પળવાર ખાઈ, મરેછે મનમાં ને મનમાં મુઝાઈ;
મુંજરવ કરતો હીંડે આગમાંઈ. ખાંતીલી૦ ૯

અતીચ્છા, એનેછે અંતરે પૂરિ, નથી જો હામ હઠયામાં અધુરી
મેઠી છે જાણુ દશા ખેની ખુરી, ખાંતીલી૦ ૧૦

નહિં એ શત વર્ષ છોડશે કેડો. તજી માન ખાઈ મર્યાદાથી તેડો;
છેવટ તો, ઝાહેર ઝાલશે છેડો. ખાંતીલી૦ ૧૧

(૧૨૯)

પ્રગટ એ, પાંખતો ઢાળશે સારે, મળિશ તું મનની માનીએનેબ્યારે
કહું શું મનમોહન મોઢે મારે. ખાંતીલી ૦ ૧૨

પતિવ્રતા સ્ત્રીએ કરેલી પતિની સ્તુતિ

ભુજંગી છંદ.

અહો નાથ હું હાથ જોડી પ્રણામું,
અહોનીશ હું શીશ નેહેથિ નામું;
તને જોઈ જોઈ રહું તાજિ તાજિ,
પ્રભુ ૩૫ મારા વહાલા પિયાજી ૧
નહીં જાણતી હું પિયા પ્રેમ તારો,
ગણી આપની તેં ગ્રહો પાણિ મારો;
કહી કહેવરાવી મને વાહવાજી, પ્રભુ ૩૫. ૨
સગામાં સગી તેં મને જાણિ કીધી,
મને તેં ગણી હેતુમાં હેતુ લીધી;
કહી ખ્યારિ ખ્યારિ મુખે બોલતાજી, પ્રભુ ૩૫. ૩
કહો કો હતો માતને તાત મારાં
હતો કો પિતા મ્હાત કહોજી તમારાં.
કહો કોણ સખંધ શેની તમાજી, પ્રભુ ૩૫. ૪
કરીને મળુરી પરાધીન પોતે,
સહી માન નિર્માન સંકષ્ટ સોતે,
મને રાખિ રૂડી રિતે રાજિરાજી, પ્રભુ ૩૫. ૫
બલાં બોજતો આપિયાં મુખ જાવ્યાં,
રડાં વચ્ચે દૈ લાડ લાખો લડાવ્યાં;
મુખે મેં કહું તે કયું હાજિ હાજી, પ્રભુ ૩૫. ૬
કરી જન્મના સ્વપ્નમાં ચિત્ત મારી
વળી મારિ તેં વંશ વેલી વધારી;
ઉમંગે કરી આપ ઉછેરતાજી, પ્રભુ ૩૫. ૭
રહું રંગમાં ત્યાં સુધી રંગમાં તું,

મને દુઃખિ દેખી દુખીતો સદા તું;
 સદા હાજરો તું મને સાજિ તાજી, પ્રભુ ૩૫. ૮
 જીદારો ન રાખ્યો કશી ચુક કીધી,
 ક્ષમાયિ ગણી રાંકડી માદ્રિ દીધી;
 સુ શિક્ષા દઇ રોજ સુધારતાજી, પ્રભુ ૩૫. ૯
 અંહો નીશ સાથે મને લેઈ ચાલ્યા,
 વળી તેં ગણી પ્રાણુ પ્યારી વહાલા,
 નથી તુલ્ય તું કો યશ કે યયાજી. પ્રભુ ૩૫. ૧૦
 તજી માતને તાત સંબંધ કાચો,
 સગામાં સગો તો પતિ તુજ સાચો;
 ન જીવું ગુણો તુજ જીવે બ્રહ્માજી. પ્રભુ ૩૫. ૧૧
 છતાં તું મને જો પ્રભુ લે પ્રાંભાળી;
 પુરી હું ઠર ભામની ભાગ્યશાળી;
 ભવોમાં કરું ભેટલા પ્રાર્થનાજી. પ્રભુ ૩૫. ૧૨

દાહરો.

માત પ્રિતા સ્ત્રી, સંતતી ભાઇ ભાંડુ ભલિ ભાત;
 હજિ મળિને હેતે વસે, રહે -હૃદય રળિયાત. ૧
 નિતિવાન નિર્મળ સહુ, સદા કરે સંતોષ;
 હસતાં વીલે હરધડી, રંચ મજે નહિં રોષ. ૨
 દેખે દિવાળી દેવ પણ, વર્ષ વિષે એક વાર
 સદન દિવાળી ત્યાં સદા, જ્યાં આનંદ અપાર, ૩

દીવાળી વીરો

ગરબી

મોહનજીએ મોકલ્યુરે મોસાળુ, એ રાગ.
 દિવસ આજ દિખ્યોરે દિવાળિ,

મલો આનંદ ઉપજે છે ભાળી.	દિવસ.
ધન્ય આજ ધડિ ધન્ય દહાડો,	
ધન્ય રજની દિવસ મસવાડો.	દિવસ ૦ ૧
ચાલો ચાલો સખી સહુ સાથે	
ગરબી ગાઇએ તાળી પાડી હાથે.	દિવસ ૦ ૨
રૂડી ચંદની ચોકે બંધાવો,	
હાંડી તખ્તા ઝુમર લટકાવો.	દિવસ ૦ ૩
રૂડા ઉમદા ગાલીચા આણાવો,	
રૂડાં પાથરણાં પથરાવો.	દિવસ ૦ ૪
વાળે દુંદભિ ગાંધર્વ ગાય,	
કરે નૃત્ય આવી અપ્સરાય.	દિવસ ૦ ૫
ફૂતે ફૂતેની વાણી ફેલાઈ,	
ગયો અંજે ઉમંગ ઉમરાઈ.	દિવસ ૦ ૬
રૂડા જીતના વાવટા ફરકે,	
જોઈ હેતુનાં કાળજાં હરખે.	દિવસ ૦ ૭
રોમાંચિત્ત તનુ સહુ થાય,	
આજ આનંદ અધિક્ષા જણાય.	દિવસ ૦ ૮
અમર વૃષ્ટિ કરે પુષ્પ ફેરી;	
થાય ભુંગળ નાદ ત્યાં ભેરી.	દિવસ ૦ ૯
થાય નોખત નાદના ડંકા,	
મુંછેઈ મરડે વડા વીર વંકા.	દિવસ ૦ ૧૦
મોટા સાજન સાથ તેડાવો,	
ટોડે ટોડે તોરણિયાં બંધાવો.	દિવસ ૦ ૧૧
સરદારોને શિરપાવ આપો,	
બંધીવાનના બંધન કાપો.	દિવસ ૦ ૧૨
કવિ ભાટ ચારણ કરો બેળા;	
કરો કારીગરના મોટા મેળા.	દિવસ ૦ ૧૩
લખો લાખે સમાચાર લેખાં;	

રૂડી ઊધડી કર્મની રેખાં.	દિવસ૦
જમો જમણુ જમે જેમ જાન,	
પ્રેમે વેચિયે ફાફળ પાન.	દિવસ૦
કરો આતસપાજીનો ગંજ,	
સળે પાજી ગંજફા સેતરંજ.	દિવસ૦ ૧૬
કરે નાટિક નાટક ચોક,	
લાખે લેખાં જેવા મળે લોક.	દિવસ૦ ૧૭
રૂડાં ચીતરે ચિત્ર ચીતારા,	
જોવા આવે ગંગન તણા તારા.	દિવસ૦ ૧૮
મોટા સુરવર મુનિવર તેડો,	
પાર ઉતરે જેને તેજ બેડો.	દિવસ૦ ૧૯
કરો બહાર બંદુક તોપ કેરા,	
દિસે પ્રકૃલિત લોકના ચેરા.	દિવસ૦ ૨૦
રૂડા ઉમદા પોષાક આણાવો,	
મોઘા મોતીના હાર મંગાવો.	દિવસ૦ ૨૧
હાથી ઘોડાને બગીચો હજારો,	
સારાં સારાં વાહન શણગારો.	દિવસ૦ ૨૨
પાગ બગીચા ને બેઠક વાડી;	
તેમાં ખાસી પૂલી પુલવાડી.	દિવસ૦ ૨૩
મોટાં મહેલ જરખાંને મેડી,	
તેમાં બેસો કુટખીને તેડી.	દિવસ. ૨૪
બરો મીઝલશ મોટી સૌ બાઈ;	
જાણે વિવાથી અદકી વડાઈ.	દિવસ૦ ૨૫
મોટા મેજને કોચ ખુશિયો;	
તેતો આવી અંતર મારે વશિયો.	દિવસ૦ ૨૬
કરો ખુશબોમાં ગરદાવ સહુ;	
બક્ષો ગોટા ગુલાબના બહુ.	દિવસ૦ ૨૭
લક્ષી લળી સહુને પાય લાગો;	

હળીમળી પ્રભુ પાસે માગો.	દિવસ૦ ૨૮
ગયું વર્ષ વિત્યું નિર્વિધને;	
એવું આવતું આપજે અમને.	દિવસ૦ ૨૯
મળ્યા મિત્રને પાછા મેળવજે;	
રક્ષા રજની દિવસ સઉની કરજે.	દિવસ૦ ૩૦
મેંહિ માગ્યા તે મેઘ વરસજો;	
આખી આલમ આખાદીમાં વસજો.	દિવસ૦ ૩૧
રિધસિધ સદનમાં જામી;	
રિજે મનમોહન તણો સ્વામી.	દિવસ૦ ૩૨

દ્વિતીયા દુઃખ દર્શક અંગ.

૫૬.

આનાની પત રાખ, પ્રભુ તારા આનાની પત રાખ. એ રાગ.
 સર્જન થઇ સાવધાન, સમજો સર્જન થઇ સાવધાન;
 મેળવો મહાસુખ દુખ દરિયામાં, ગ્રહણ કરી રૂઢુ જ્ઞાન. સમજો
 ગંગા પારવતિ શીવની શક્તિ, સતી ન કોઈ તે સમાન,
 તેઓમાં પણ દ્રેષ થતો હતો, શિવે સેવ્યું સમશાન. સ૦ ૧
 એકજ મ્યાનમાં બે તરવારો, જાણે અયોગ્ય જઠાન;
 એકડે એક અને બગડેબે, ગુરૂ પ્રથમ આપે જ્ઞાન. સ૦ ૨
 વેર ને ઝેર, કુસંપ, ઇત્યાદિક, નેટ દુર્ગુણનું નિધાન;
 જાઝાં મળે તેમ જાઝુ પ્રગટ થઇ, નિશદિન કરે તુકશાન. સ૦ ૩
 કેકઢને કૌશલાના દુઃખથી, દશરથના ગયા પ્રાણ;
 રૂકમણીને સલભામાના દુઃખથી, હરિ થયા હેરાન. સ૦ ૪
 એક સતી હોય તેતો પતિને, પૂજે પ્રભુના પ્રમાણ;
 આઝી વહુઓની સાસુની તો થાય, ઉકરડે મોકાણ. સ૦ ૫
 રાંડી રૂએ અને માંડી રૂએ, રૂએ છાંડીએ સર્વ સમાન;
 સાત ધણીવાળી મેં ન ઉઘાડે, હરદમ થાય હેરાન. સમજો.
 નથીરે નથી એમાં સ્વાદ કરો, નથી મોટાઇ કે એમાં માન;
 વ્હાલામાં વ્હાલો જીવજે તેનું, જોતાં જોતાં થા જ્યાન. સમજો. ૭

સોઝ્યના દુઃખ વિષે સોઝ્યનો વિલાપ.

રાગ વણ્ણારાતો.

અરેરે ઓ બહાલી માવડી, સોઝ્ય જોઈરે;
 મારો ક્યાં ગયો યુજરગ આપ, લગન લ્યો ન કોઈરે;
 ક્યાં ગઈ શાણી સાહેલિયો, સોઝ્ય જોઈરે;
 આવી પડી આપત્તિ અમાપ; લગન લ્યો ન કોઈરે ૧
 મોર ગયો ક્યાં તે વૃષ્ણતનો, સોઝ્ય જોઈરે
 હતો તે દિન કેવો ઉમંગ. લગન લ્યો ન કોઈરે.
 ગીત મંગળ ગવાતાં હતાં, સોઝ્ય જોઈરે;
 થતાં સ્મરણુ તે સળગેછે અંગ, લગન લ્યો ન કોઈરે. ૨
 મંડપ કેવો માંડયો હતો, સોઝ્ય જોઈરે;
 જથા જોગ્ય કરિ જમણુવાર. લગન લ્યો ન કોઈરે.
 સગાં સખાંધી તેડ્યાં હતાં, સોઝ્ય જોઈરે
 ઉચ્ચ આનંદ સઉને અપાર; લગન લ્યો ન કોઈરે ૩.
 વારી^૧ સાટે ધૃત વાવધાં, સોઝ્ય જોઈરે.
 નાણું જેમ નદી તણું નીર. લગન લ્યો ન કોઈરે.
 આ સમે સ્મરણુ તે થાય છે, સોઝ્ય જોઈરે.
 તેમ દેખું ન દુઃખ નીધિ તીર; લગન લ્યો ન કોઈરે. ૪
 ઓ મારી વહાલી માવડી, સોઝ્ય જોઈરે. •
 માથે મેલી ચાલી હતી મોડ; લગન લ્યો ન કોઈરે.
 જમાત્ર ગઈ હતી પોંખવા, સોઝ્ય જોઈરે.
 કેવા લારે અંતર હશે કોડ; લગન લ્યો ન કોઈરે. ૫
 પગ હશે ધોયા જમાત્રના. સોઝ્ય જોઈરે.
 જ્યારે ઓ મારા પ્યારા પિતાય; લગન લ્યો ન કોઈરે.
 લારે તમને શો આનંદ હશે, સોઝ્ય જોઈરે.
 હશી લારે હશે વિધાતાય; લગન લ્યો ન કોઈરે, ૬
 હું જ્યારે હસતીતી નાથને, સોઝ્ય જોઈરે;

લ્યારે હસતાં હશે મારાં કર્મ; લગ્ન લ્યો ન કોઈરે;
 આ સર્મે મારું કોઈ નથી. સોઝ્ય જોઈરે;
 મારાં સોંધાં થયાં હાડ ચર્મ; લગ્ન લ્યો ન કોઈરે, ૭
 પાપી પિજાએ મને પરહરી, સોઝ્ય જોઈરે;
 વેરી થઇ વાળ્યાં પૂવનાં વેર; લગ્ન લ્યો ન કોઈરે;
 શોઝ્યે વાળ્યાં વેર સામટાં; સોઝ્ય જોઈરે;
 મને જીવતું તે લાગે ઝેર; લગ્ન લ્યો ન કોઈરે; ૮
 ઘેર જઈને લાં હું શું કર, સોઝ્ય જોઈરે;
 મારું વાલી વારસ નહી કોઈ, લગ્ન લ્યો ન કોઈરે.
 ત્રાગ નથી જે તોડિયે, સોઝ્ય જોઈરે;
 મરતું રીઆઇને રોઇ રોઇ. લગ્ન લ્યો ન કોઈરે. ૯
 હસા તેની મારે શિર નથી. સોઝ્ય જોઈરે;
 મારે શીર નહી તેનું પાપ; લગ્ન લ્યો ન કોઈરે;
 દે સોઝ્ય ઉપર દીકરી, સોઝ્ય જોઈરે;
 ભોગવે તે ભુંડાં માખાપ; લગ્ન લ્યો ન કોઈરે, ૧૦
 નિશાશા તે પુત્રી તણા, સોઝ્ય જોઈરે;
 તેને લાગશે અપરમપાર લગ્ન લ્યો ન કોઈરે;
 સોઝ્ય ઉપર દેશી દીકરી, સોઝ્ય જોઈરે;
 તેને પુછશે જગ કરતાર; લગ્ન લ્યો ન કોઈરે. ૧૧
 કશ ચુંટી માયાં કુટિયાં, સોઝ્ય જોઈરે;
 રવિ ચાલતો અટક્યો વ્યોમ; લગ્ન લ્યો ન જોઈરે;
 પક્ષીની આંખે પાણી પડ્યાં, સોઝ્ય જોઈરે;
 ખડાં થઇ ગયાં જન્મ તન રોમ; લગ્ન લ્યો ન કોઈરે ૧૨
 દૈત્ય ન શમ્યા દેખી દુઃખ એ, સોઝ્ય જોઈરે;
 માનવીની લાં શી મગદુર. લગ્ન લ્યો ન કોઈરે;
 વિલાપ શુણી જોડતા નીરનાં સોઝ્ય જોઈરે;
 પળમાં ચાલતાં અટક્યાં પૂર; લગ્ન લ્યો ન કોઈરે. ૧૩
 ચરતી ગાયોએ ચારો તજ્યો; સોઝ્ય જોઈરે;
 વનિતા તણો શુણિને વિલાપ, લગ્ન લ્યો ન કોઈરે;

બયાનક કશ્ણા રસ જે થયા, સોઝ્ય જોધરે;
 દિલ દોસ્તો દરે દરિઆફ; લગ્ન લ્યો ન કોધરે. ૧૪
 કહે જન્મતાં મુઘ હોતતો, સોઝ્ય જોધરે;
 મને આટલુ દુઃખ ન થાત; લગ્ન લ્યો ન કોધરે.
 શ્રીરામ કહિ પડિ પદ્મણી, સોઝ્ય જોધરે;
 અખળાએ કરી આત્મધાત; લગ્ન લ્યો ન કોધરે. ૧૫

દોહરો

ચિતા થકી ચહુ લક્ષધા; સોક તણા સંતાપ;
 સોક ઉપર જે દે સુતા; મહા પાપી માયાપ. ૧૬

ઐરમાન મા વિષ,

નારાય હંદ.

જરા ન સુખ સાંપડે સદૈવ જા્ય શોકમાં,
 કુડાં ચઢાવિ આળને કરે ફજેત લોકમાં;
 પિતા કને કથા કરે અથાક ઝેર આણિને,
 વદો વધુ ન વાઝ્ય માત ઐરમાન જાણિને. ૧
 કદાપિ લોક લાજથી બહુ ખુશીયિ બોલશે,
 તથાપિ તેવિ વાંછના કદાપિ ક્રોધ વાંછશે;
 સદાહ રાખવી સદા પરાધ મા પિછાણિને,
 વદો વધુ ન વાઝ્ય માત ઐરમાન જાણિને. ૨
 છિડાર પડેજ છીંકતાં ચિતે સદા ચિડાસ તે,
 ખરાં મળે ચઢાવનાર તો વધુ ખિન્નય તે;
 પછી પિતા કને કહે વિશેષ એ વખાણિને,
 વદો વધુ ન વાઝ્ય માત ઐરમાન જાણિને. ૩

૧ અમદાવાદમાં ઘેલાભાઇ વકીલ હતા તેમનાં પ્રથમ નાં સ્ત્રીને હું મારી કહેતો તે સ્વભાવનાં એવાં ભલાં હતાં કે પોતાની સોઝ્ય કાશીઆઇનાં છોકરાંને પોતે પોતાનાં જ આંધી અધીક ગણતી. પણ એવા દાખલા જવલેજ ને વામાં આવેછે. ૨ આ દુખથી કંટાળીને અમદાવાદમાં તળીયાની પોળની એક શ્રાવકની દીકરી આરજ થઈ હતી ને તે વાત મારા પિતાએ બુદ્ધિપ્રકાશમાં લખી હતી.

કદાપિ કોધ જો કરે લડેજ સાથ બાળની,
 અથાગ કુર થાય જેવી ઝાળ હોય કાળની;
 પિતાન વાત માનશે પ્રજાતણી પ્રમાણિને,
 વદો વધુ ન વાક્ય માત ઓરમાન જાણિને. ૪
 કદાપિ કે પ્રકારના પ્રસાદ લાવિ પીરશ્યા,
 તથાપિ તેહને ઉરે અધીક હોય ઈરષ્યા;
 નકાજ નિર્જાતી હશે અધીક આંખ તાણિને,
 વદો વધુ ન વાક્ય માત ઓરમાન જાણિને. ૫

એક પતિવ્રત વિષે.

દાહરો.

સંસારે સુખ પામવા, ઇચ્છો જો નિજ ઉર;
 એકજ પતિવ્રત ધરો, દુઃખાઓ કરિ દૂર.

સંવેચો.

એકજ પતિ પતિ પણ એક, પરસ્પર પ્રેમ રહો ખુશ પામી;
 બિન ન ધર્મ નહિં બિન કર્મ, મળે બિન શર્મ ન સ્વામિનિ સ્વામી;
 જોડ દ્રષ્ટાંત ન ખોળિ જડે, અચિતે ન મળે કશિ વાતની ખામી;
 અંતર એક નહીં તિલ અંતરરે, એક સ્મરે ગળિ અંતર જામી.

દાહરો.

પ્રેમ પ્રથમ વરણ્યો પરમ, મધ્યમ સુણજો મિત્ર;
 પતિ પત્નિનો પ્રેમ એ, પૂરણ કહું પવિત્ર.

અનુર સ્ત્રીનાં લક્ષણ.

ભુજંગી છંદ.

પતિથીજ પ્રીતિ કદીનાજ છોડે, પતિથી રમે કામની પૂર્ણ કોડે;
 સજે વસ્ત્ર સારાં બજે દેવ ભાવે, કહું મોહને ડાઘ દારા કહાવે. ૧
 પતિને ગણે પ્રેમદા પૂર્ણ પ્યારો, ગણે જીવને એક વેળા જનારો;
 પતિને પુરા પ્રેમનું પાણિ પાને, કહું મોહને ૨
 રહે સાસરે પાય નારી ટકાવી, હશે નાથના દિલમાં તેહ ભાવી;
 પુરી પ્રીતિનું ણીજ તે નાર વાને, કહું મોહને ૩

તજે ટેવ કુડી રૂડી ચાલ ચાલી, ગણે કંથ ગોરી કદી હોય કાળી;
 તજી આપનું દાર ના અન્ય જાવે, કહું મોહને ૦ ૪
 ગણિ સ્વામિને દેવ શેવા કરેજે, તરી પાર તે ઉતરે છે સહેજે;
 પતિ ખેર તે ના કરે બક્ષ ભાવે, કહું મોહને ૦ ૫

શિક્ષા.

ગુણો જનકી માતને તાત છોડી, પતિ સંગ પ્રોઠી પુરી પ્રીતિ જોડી.
 મહા વંનગાં રાય સાથે સિધાવી, તમે નાથને તેમ લેજો રિઝાવી. ૧
 વળી વૈદ્રભી રાજ્ય છોડી પિતાનું, વિસારી ઉરેથી મહા હેત માનું;
 પતિ સંગ ચાલી પુરો પ્યાર લાવી, તમે નાથને ૦ ૨
 ગિજી દ્રોપદી સંચરી નાથ સાથે, ખમ્યાં નાથ જોડે મહા કૃપ સાથે
 સતી દોણુ એના સમી અન્ય થાવી, તમે નાથને ૦ ૩

સ્રી પુરૂષના પ્રેમ વિશે.

(સારસાં પ્રત્યે અન્યોક્તિ.)

૫૬.

વાંસલડી વાગીને હુંતો જાગી. એ રાગ.

સારસડાં પ્રેમ તો જોયો મેં તમમાં,

નથી એ વર્ણવા શક્તિ અમમાં, સારસડાં. ટેક.

અવાચક પ્રાણી અનાથ છો પોતે, મરણુ કદી એકતણું થાય જોતે;

તજો પ્રાણુ જે પછી એક રહો તે, સારસડાં ૦ ૧

અકલતો પ્રભુ એછે પ્રેરણા પેરી, નથી ગતિ જ્ઞાન કે વિજ્ઞાન કરી;

તથાપી છે પ્રેમની ફાંસી ધણેરી, સારસડાં ૦ ૨

પંખીની પંક્તિ થકી નથી ખંધાર, શિકારી શત ફરે કરવા શિકાર;

મરણુનો ભય માપે લાખ પ્રકાર, સારસડાં ૦ ૩

દિસોછો જોડે સજોડેથી ફરતાં, ધજાએ પરસ્પરની અનુસરતાં;

અત્યુત્તમ, લાજોછો માનવી કરતાં; સારસડાં ૦ ૪

(૧૩૯)

દિશે જે નર જાય તે દિશે નારી, વળે જ્યાં નારી સાં પુરૂષ પછાડી;
પુરી છે પ્રેમની તમમાં કટારી, સારસડાં ૫
ચારો તો વનમાં કરો ચેતી ચેતી, બહુ તો ખીક આવે મન રહેતી;
ચાંચો તોય સ્નેહે દિસે લેતી દેતી, સારસડાં ૬
પડે જો એક વિખૂટું ખીજાથી, ખસે તે તિલબર દૂર ન સાંધી;
ખીજું તો ન્હોય જિવતું ગયું જ્યાંથી, સારસડાં ૭
શિકારી એનો શિકાર ન કરશો, ક્યો તે શૈરવ નર્કમાં પડશો;
સજોડું એવું સુખી જો સંહરશો, સારસડાં ૮
ભલામણુ એટલી હું દષ્ટિ બાઈ, સજોડે માણો જુગોજુગ માંસ;
હઈયે મન મોહન કહે હરખાઈ, સારસડાં ૯

મોહની સ્વરૂપ.

દાહરો.

નીતીથી નિજ નારીને, જુએ મોહની રૂપ;
તોતે પર બહુ રાજી રહે, કાટિ ભુવનનો ભુપ.

એક વિયોગી પુરૂષે પોતાની પ્રિય સ્ત્રી પાછળ
ખતાવેલો પ્યાર વિલાપમાં પોતાની સ્ત્રી તરફ
પુરૂષે કેવી મમતા રાખવી તે દરશાવા
દાખલ કર્યો છે.

લાવણી.

વાહ ! વાહ ! પ્યાઢિ રંગીલી, લહેરિ શોખિલી, બહાલભરિ વા ! વા !
મને મરતો બચાવા આવ, પ્રેમ રસ પાવા. ટેક.
પણ શું આ, આશું ચરરર, થાય તન ચરરર, કમકમાટી.
ચઇ તપી અધિક જો મારિ ચડકતી દાતી;
પ્યારી પ્રગટયો રતિરાય. કલો નવ જાય; આવિ તું જોને;
એક પલક કલપર સમ જાય કહું દુખ કોને;

મુજ રૂધિર અરે અટવાય, જાઉ ક્યાં દોડી;
 મુજ નહદય બળીને થાય, ધિપતી રાખોડી;
 બહુ ભડકા તેના બળે, કાળજી કાંપે;
 સ્નેહાલીંગન દેધ કોણ, ઉરશું ચાંપે;
 તુજ ગાથા કેરા કેશ, શેષની ફેણા;
 રે રોક્યાં નથિ રહેતાં, માહરાં નેણાં;
 જાણેરે ઉરચો હોય રખે, મને તે મુખે વ્દાળ વિપધારી;
 ઇક્ષ્મી ઉતારન અવર, તું વિશુ નથિ ખ્યારી; વાહ ! વાહ ! ૧
 તુજ ચાક અને ગોદુણો, કાળજી તણો ધાવ મારે છે;
 સેથે પુર્યું શિંદુર, ખુબ ખીલે છે;
 વળિ મદન અતર કુલેલ, મ્હેકિ રહેલ, આછિ તનસાડી;
 તે જોઇ કરતિ નથિ કલું, આંખરે મારી;
 છે બાળ વિશાળ તુજ તણું, ચોખ્યું ચોઢણું, દામણી લગકે
 ટિલકીનો તેવો તાલ, ચંદ્ર જ્યમ ચળકે;
 છે ભ્રમરો બાણુ કમાન, તે બાણુવળિની,
 આંજોલ અણિયાળી, આંખ, કાળિ પુતળિની;
 છે નાશિક ^૧કિરની ચાંચ; જડાઉ મહિંવાળી;
 છે કનક કરણકુલ કાન, મુખની ભાલી;
 મુખ સરદ પુનમનો ચંદ, હોઠ પરવાળાં;
 છે દંતુ દાડમ કળી, કંઠ કોકીલા;
 છે મૂઢૂ હારથ, સતન ભાસ, ખીલતાં કમળ;
 કે અમર લોકના આત્ર ^૨, તણાંએ ફળ, વાહ ! વાહ ! ૨
 કે શીખર મંદિર કામ, કે શાળીઆમ કે કીમના ^૩ગીદુ;
 મુખ ઝરતાં અમ્રત વેણુ, સુધાના ખીંદુ;
 કાળી અતલસની ચોળિ, કરે કલ્પોલ, મોરને મેના;
 જાણે વન જોખન ખિલ્યું નવ જોખના;
 વળિ તેપર ચંદનહાર, તુશીનો ખહાર. જુમણાં ઝળકે;
 ખુબ કનક તણી કંઠિયો ઉરપર લળકે;

તે જોઈ સતાવે ઝમાર, મને રે હેલી;
 તુજ હાથ હાથિની સુંઠ, કમળ હાથેળી;
 બાંહ બાળુબંધ, બેરખી, ધુધરિ, વાંકડાં,
 મણિ બંધે ચંદન ચુડી, છંદ સાંકળાં;
 છે સુવર્ણમય વિંટીયો, દશે આંગળિયે;
 ગંડરથળજપર લટ છુંડી, શ્રંગાર શિરમણિએ;
 નહિ નહિ નખ હીરાકણી, બણી નાગણી, રોમા વળિ રૂડી;
 મુખ નાભિ કમળમાં મુકિ, પીતિ રસ ઉડી; વાહ! વાહ! ૩
 છે કટી કેશરી લંક, કદળિના રથંબ, દોય જંધાછે;
 છે પેટ કમળતું પાન, રમણ્ય રંભા છે;
 શુભ કોમળ તારૂં શરીર. કામ મંદીર; મોહના રાણી,
 રસ શ્રંગારની મૂરતી, રૂપ નિધાની;
 તે હુંધિ જોવાતી નથી, કહુ શું કથી, દેખતો દીઠે;
 આણુદિઠે આંધજો બીંત, બસું તુજ પુઠે,
 છે ચરણાભુષણ સજ્યાં, ઝમકતાં ઝંઝર;
 કડકાં કાંખી, ખીંછુવા, ધાધરે ધુધર;
 જ્યમ મદોન્મત હાથણી, કનકની વેલી;
 અપ્સરા છંદ્ર ધર તણી, ગણુતિ કાણુહેલી,
 છે વ્યતુરાં તારી ચાલ, હંસને હરવે;
 જોળન મદ ઘેલી ગોરી, હિંડતી ગરવે;
 જ્યમ ચંદ્ર અને ચકોર, ચતુર ચિત ચોર, દયા દિલ લાવી;
 જગમીન કમળ રવિ તેમ, પ્યાર મળ આવી; વાહ! વાહ! ૪
 મને તારૂં અહોનિશ રટણ, આઠ પ્હોર અટણ, જ્ય નિર્ગમન;
 માઆપ ભાઈ ભાંડરૂં, મને નથિ ગમતાં;
 તે વાતે તારા સંમ, બોલ નવ કેમ, ચેન નથિ પડતું;
 આ સ્વપ્ન હશે કે સત્ય; ખરું જો કહેતું;
 માટે હે પ્યારી ચાલ, નિર્ગમ કાળ, કરજીતું જ્યમ જ્યમ;
 મને વિરહ વ્યાધિ વેદના, કરે છે લમ લમ;

(૧૪૨)

મારે ધન માલ કે કશું, ધામ નવ જોયે;
હું મારા જિવનો ઝોર, નથીજ સગોઝે;
મારે ખપ તારો એક, રહે તું અમ્મર;
હું માણું તારી સાથ, માહરી ઉમર;
તારું જ્યાં પડશે થુંક, માહરું લોહી;
મારું શિશ આપીશ પ્રથમ; માગશે કોઈ,
છશ્વર રાખે આખાદ, સૂઆશિર્વાદ, રંગ રશ્મીલી,
હું મનને મોહન પ્યારિ, છપ્પીલિ અલખેલી; વાહ ! વાહ ! ૫

— ❀ —

૫ તી વિરહ વિશે.

દોહરો.

દુઃખ એજ દુનિયાં કહું, સાગર એ સંસાર;
ધિવિધ ભાતિશું વણવું, પામે શેષ ન પાર. ૧
સોરઠો.

જર, જશ કેરાં જાણુ, વપુ વ્યાધીને વિરહ દુખ;
પાંચમું કષ્ટ પ્રમાણુ, પેટ અને પરિવારનું.

— ❀ —

વિરહ દુખ.

એક સ્ત્રીએ પોતાની સખીને કહેલી

કર્મની કાણી.

હોરી.

સખિયો શુભો કર્મની કાણી. ૮૬૬.
કંથ સિધાવશે પંથ પ્રભાતે, આપે હતી હું અન્નણી;
વાત ઉચારી પ્રભાત સમે એ, એ ઠગથી હું ઠગાણી;
વળી એક લાજે લખણી, સખિયો. ૧
પિયુ જશે પરદેશ શુણીને, પાંચજુ આવિયાં પાણી;
સજ્જ કરેલ જ્યાં સામગ્રિ દીઠી, વદિ ન શકી કશી વાણી;

શયન ગ્રહમાં જઈ સંતાણી, સખિયો. ૨
 તોપણ કંઈ કંઈ દ્રષ્ટાંત દષ્ટએ, ડગે ડગી હું ઠગાણી;
 પંદર દિનમાં વળિશ કહે પ્રીતમ, વાત મેં સાચી પ્રમાણી;
 અંતર ગત મેં નહિ જાણી. સખિયો. ૩
 સાચી સમાધ અહીં પરણ્યાની, જુઠી બિજની જણાણી;
 તે પરણ્યો પરદેશ સિધાવ્યો, તણવત જાઉં તણાણી;
 રૂએ નહિ અત્ર કે પાણી, સખિયો, ૪
 મન મોહન ગદા વિરહની પીડા, જેવીને તેવી જણાણી;
 સંસાર એક સ્વામી વિના સૂનો, શાપમાં જાઉં સુકાણી;
 જાણે શુ જતરડામાં તાણી, સખિયો. ૫

પતિને લખેલો પત્ર

હોારી-

(૨)

કેમ કઠણ થયા પ્રાણ પ્યારા. ટેક.
 ફાગ રમે નર નાર અન્યો અન્ય, ફાગણના શા ઉધારા;
 એવે સમે કેમ કઠણ થયાછો, દેશના છોડી કિનારા;
 રહ્યાં કેમ મનડી તમારાં. કેમ. ૧
 નિત્ય રસોધ કરું મન માનતિ, બેશી રહું માટ તારા;
 સાસુ કહે કેમ વહુ છો ઉદાશી, ઉત્તર રો દહ પ્યારા;
 હવે આવજો સમ મારા, કેમ ૦ ૨
 ફાગણિયાં ક્રુષ પહુરી ફરે, એતો એવાં લાગે જે અંગારાં;
 મંદિર અંદર અંતર મારું, બડકે બજે ભભકારા.
 કહો કેમ વહાલા વિસાર્યાં. કેમ ૦ ૩
 વાંચી આ કાગળ જોલા પધારજો, પરદેશથી સ્વામી સાત;
 જાયછે એક ધડી જુગ જેવી, નહિ આવેજો પિયુ મા રા;
 નકી પ્રાણ મારા જનારા. કેમ ૦ ૪

(૧૪૪)

પત્ર વાંચી પતિએ જણાવેલો પ્રેમ.

રોળાવૃત.

અહો *કૃપાનાસિંધુ, કૃપા તેં જળરી કીધી;
 રાંક હાથ તેં રત્ન^x, તણી બક્ષીસજ દીધી,
 શું બચુંધું અરે, ખરે નિદ્રામાં સુતો;
 શું આ સ્વપ્નું હશે, દિવાનો શું નહિ હુંતો. ૧
 શું પ્યારીનો પત્ર પ્રેમ, રસ પૂરણુ ભરિયો;
 એતો શું નહિ હશે, સ્નેહ જળ ભરિયો દરિયો;
 આ શું અક્ષર હશે, હશે મોતીના દાણુ;
 પણ પ્રગટયો સદેહ, શકે ભાગી કે શાણુ. ૨
 સૌ કહે ક્ષાર સમુદ્ર, મહા આતો છે મીઠો;
 અરે અચંબો એજ દિલે જોતામાં દીઠો;
 વળિ વળિ કરે વિચાર, એક રસ્તો તો જાડિયો;
 ક્ષાર ખરો પણ મધુર; નારિ સ્પર્શે નિવડિયો. ૩
 પન્નણિ પ્રેમદા એહ, ૧૫ડ્યોશ્રમ જગત્રમ કરતાં;
 મીઠો થયો સમુદ્ર, મોતી પાક્યાં તે વળતાં;
 એતો સર્વે સત્ય, તથાપિ વહેમ રહેછે;
 સમુદ્ર શું વંચાય, કથન એ કાણુ કહેછે. ૪
 કાંક કપટ એ માંહિ, ચતુરાં ચરિત્ર કીધુ;
 કાગળ નિધિનો કરી, ચિત્ત મારું હરિ લીધું;
 અરે સુમૃગ લોચની, જંત્ર મંતરમાં પૂરી;
 ભુલ્યો તનમન ભાન, બહુ વિધિ થઈ ગતિ પુરી. ૫

વિયોગ લાગવા પ્રેમના આધેશમાં
 પતિએ કરેલી પ્રાર્થના.

૫૬

વનચર વિરા વધામણી. એ રાગ
 અરેરે આ કરતર કોપ શો? કૃપા તજિ લાગ્યો કરવા;

* પ્રભુ. x સ્ત્રીરત્ન. ૧ પરસેવો.

(૧૪૫)

આપ પોતે પ્રજાપાળ થઈ, લાગ્યો પ્રજા સંહરવા; અરેરે
કીડીને કણુ, હારો હાથીને, પુરે પરમ દયાળું;
ઐશ્વર્યતામાં ઉભો રહી, કૃપા કરછ કૃપાળું; અરેરે૦ ૧
પશુ, પક્ષિ, માનવ આદિ જે, ઘણી જાતના પ્રાણી;
આડ પ્રહર તારે આશરે, હોય રંક કે રાણી. અરેરે૦ ૨
સખળ નખળ તારે શરણુછે. તેની પીડ લે જાણી;
છોડને છેલ દેવો નાધટે, શાણા સારંગ પાણી. અરેરે ૩
પૂત કપુત કદી નીપજે, પણુ માતૃ પિતા એ;
તેમ થવું ઘટવું નથી; કહું શાસ્ત્ર અધ્યાયે; અરેરે૦ ૪
માત કહું તોય તુજહું; તાત કહું તોય તુંહું;
ક્ષમા રાખી કર માફ તું, તારો બાળક હુંહું. અરેરે૦ ૫
તારું અજાણ્યું કશું નથી, તુંહું અંતરજામી;
યોગ્ય લાગે તેજ કર હવે, તને કહું શિરનામી. અરેરે૦ ૬

— ❀ ❀ ❀ —

વ્યામિચ્યાર નિષેધક ગરવાવળી.

મંગળા અરણુ

ગરબી.

ઘોલકામાં ધર્મશી પુલતો, મેઘા ડંબર ગાળે. એ રાગ.
આદે સ્મર માતા સરસ્વતિ, લાગું ગણપતિ પાય;
ભક્તાધીનછો ભગવતિ, સદા કરજે સહાય. ૧
પોંગલ પંથ જાણું નહિં, રૂડા જાણું ન રાગ;
રસનાએ માજી વાસો રહી, આપો જ્ઞાન અથાગ. ૨
બ્રહ્માએ આપ પ્રતાપથી; ચાર વેદ બનાવ્યા;
વ્યાસે અઢાર પૂરાણને, સ્મૃતિ સુત્ર રચાવ્યાં. ૩
લાજ શરમ માજી આપને; કહેવા માત્ર તો હુંહું;
જેવિ મતી આપશો મને, તેમ તેવું લખુહું. ૪
ગિરજાનંદન ગણુ નાથક, સિદ્ધિ બુદ્ધીના સ્વામિ;
દેવ સદા સુખ દાયક, છોજી મુષક ગામી. ૫

(૧૪૬)

વિધન હરણુ કરણુ કરો; આલ્યો શરણુ તમારે;
 ફાવે તેની ફરશી ધરો, ચડો દાસની વારે. ૬
 મનમોહન કરે વિનતિ, શુણો ગણપતિ દેવા;
 લાજ શરમ તમને અતી, મારે નહિ લેવા દેવા. ૭

—ૐ—

મોહ જાળ વિષ.

ગરબી

જુઓ જુઓ આ જાળયો જોઈહો સાંભજો સાહેલી;
 તેમાં જીસા નથી જન કોઈ હો સાંભજો સાહેલી ૧
 મોહ ફંદમાં જોહ ફસાણુ હો સાંભજો સાહેલી;
 તેમાં કોણુ રાંકને કોણુ રાણુ હો સાંભજો સાહેલી. ૨
 પડયા જઈને છપનમે પાને હો સાંભજો સાહેલી;
 પામ્યા નિકળવા ન નિદાને હો સાંભજો સાહેલી. ૩
 વય આખી ગઈ એમ વ્યર્થ હો સાંભજો સાહેલી;
 એમાં આખર સર્વો નહિ અર્થ હો સાંભજો સાહેલી. ૪
 એતો જાળછે અંધારી અતીશે હો સાંભજો સાહેલી;
 એમાં દહાડોકે રાત નહિ દીસે હો સાંભજો સાહેલી. ૫
 કોણુ સગાં સનેહિ બેન બેટી હો સાંભજો સાહેલી;
 જોને આરોગવિ ચીજ એટી હો સાંભજો સાહેલી. ૬
 છેક વાત રહે નહિ છાની હો સાંભજો સાહેલી;
 મનમોહનની શીખ લ્યો માની હો સાંભજો સાહેલી. ૭

—ૐ—

કામદેવતા જોરે વિષ.

ગરબી.

મધવા મ્હોસે પિયો ન જાય. એ રાગ.
 કામદેવ કોઈથી જીત્યો ન જાય;
 જીત્યો ન જાય કે ઝાલ્યો ન જાય; કામદેવ ટેક
 બ્રહ્મા; શેષ, મહેશ, સનકાદિક;

(૧૪૭)

નળ પાંડવ ત્યાં કોણુ ગણાય.	કામદેવ૦ ૧
નારદ, સારદ, વ્યાસ મુની કોણુ;	
ગણુ નાયક જ્યાં ગોથાં ખાય.	કામદેવ૦ ૨
અંદ્ર સુરજ ને બહરપતિ સઉ;	
અહલયા તારા કરે તોખાય;	કામદેવ૦ ૩
મદ્રાદિક પણુ હારી છુટયા;	
રંચ ન જીત્યો રાવણુ રાય;	કામદેવ૦ ૪
મનમોહન મહાદેવ ન જીત્યા;	
ખીજની તો શી ગતિ થાય;	કામદેવ૦ ૫

ભિતસાહના દહાડામાં ઓલિચારીની સ્રીની દીલગીરી વિષે.

ગરબી.

ઓધવજી સદેશો કહેજો સ્થામને;
 એ ટાણે દુખિ લલના લંપટ લાલની ટેક.
 કાર્તિક શુદ્ધ પાંચમે પ્રમદા ટળવળે,
 મા મારિ શુણુ દીકરિનો પોકારજો;
 અનકુટને બિતસંવરે અતિ રળિમણા;
 નાવલિયો જઈને માણુ પરનારજો. એ ટાણે૦ ૧
 દેવ દીવાળી સુદ અગિઆરશ ઓપતિ;
 દુંદભી વાજે દેવ તણુ દરબારજો;
 દશન કરવા દોડે કોડે દંપતી;
 હું એકલિ અબળા ન મળે આધારજો. એ ટાણે. ૨
 ઉતરાયન સૂરજ ઉત્તરમાં આદરે;
 પરમ શીતનો મહિનો આવ્યો પોષજો;
 મહા સુદ પાંચમ કહિએ વસંત પંચમી;
 કરમ કરે ત્યાં દહએ કેને દોષજો. એ ટાણે૦ ૩
 દ્વાગણુ મહિને હોળી આવી ફાલતી;

(૧૪૮)

ધ્રુવ પડવે તે ધ્રુવ પડયો અવતારજો;
 ફાગ શુભી કલ્લેજી ફાટી જાય છે,
 રસિયા સંગ રમે રંગીલી નારજો. એ ટાણે ૪
 દીવાસો વદિ અમાંસ માસ અપાડનો,
 વળતિ આવ્યો શ્રાવણિયો સરદારજો;
 નાગ પંચમી રાંધણુછડ રણિઆમણી;
 *શિળ સાતમનો મહિમા અપરંખપારજો. એ ટાણે ૫
 નર ખીજ અહટેથી આવે ચાલતા,
 હસતાં રમતાં બાળક સામાં ધાયજો;
 એવારે દિવસના મુજને ઓરતા,
 પરણ્યો મારો પરધેર રમવા જાયજો. એ ટાણે ૬
 બજેવ આવી રંડા મુજને બાળતી;
 વળી પચુશણુ પૃથ્વીમાં પ્રખ્યાતજો;
 આશો શુદ્ધ દશમ દશરા નવરાતરી;
 માણુકઠારી અંદનિ કેરી રાતજો. એ ટાણે ૭
 બણી ઠણી સ્યામા સિધાવે સાસરે,
 શણુગરાઇ સઉ ગોરી ગરબા ગાયજો;
 લેરખડી પતિ સાંમું જોઇ લટકાં કરે,
 ભડભડ લાગે ભાળી બીતર લાણજો. એ ટાણે ૮
 ધનતેરશ, કાળી ચાદશ, દીપાવળી,
 સદાય મારે રંડાપાનો શોકજો;
 મનમોહન હીંચે હીંડાળે દંપતી,
 રમે જમેને સુખ માણે સઉ લોકજો. એ ટાણે ૯

૦૫લીઆરીની સ્ત્રીના વીલાય

ગરખી

મા આરાસૂરની વાવે જો. એ રાગ.

મા કયા જનમના પાપે જો, મા દીધી મારેબાપેજો;

* કેટલીક નાતોમાં શ્રાવણુ શુદ્ધમાં શીતળ શાતમ થાય છે.

(૧૪૯)

મા વેરણુ થઇ તું લાગીજો, મા ભવની પીડા જાગીજો. ૧
 મા મુજને તેં શિદ જાઇજો, મા ગળથુથી શિદ પાઇજો;
 મા શિદ ન હજાહજ દીધાંજો, મા મોટાં શીદને કીધાંજો. ૨
 મા બળતી ચહેમાં ધાલીજો, મા અભાગિઆને આલીજો;
 મા પીપળીયો વર રૂડોજો, મા પરસ્ત્રી લ'પટ ભુ'ડોજો. ૩
 મા દીક્ષ દયા નવ આણેજો, મા મારે મોટાં આણેજો;
 મા નિર્લજ નરતે નરતોજો, મા પરસ્ત્રીમાં રહે ફરતોજો. ૪
 મા કરે કટાક્ષે કીડાજો, મા પ્રગટે મુજને પીડાજો;
 મા પ્રભ ઊપર નહિ પ્રીતીજો, મા ભ્રાત તણી નહિ ભીતીજો;
 મા કુળ મર્યાદા મેલીજો, મા બહુ કરે બદ્દેલીજો;
 મા ગાજે રાત રઝળતાંજો, મા બાળ રહે ટળવળતાંજો.
 મા જા્ય ગાડી લઇ ફરવાજો, મા બાળક માંડે રડવાજો;
 મા ત્યાં ઉડાવે મેવાજો, મા ધરમાં નહિ અન્નદેવ્યાજો. ૭
 મા અંચળ ચોદેશ જોતોજો, મા વાટે ફરે વગોતોજો;
 મા ઉંચે સ્વાસે આવેજો, મા અમથાં આળ ચડાવેજો- ૮
 મા જા્ય ન મારી રેણીજો, મા કંથની જા્ય ન કુણીજો;
 મા એકઠી આંખો ચારેજો, મા થવા ન પામે ક્યારેજો.
 મા ખરે કહુ નહીં જોડુંજો, મા મહાભારત દુખ જોડુંજો; ૯
 મા કહેતાં તુજને લાગુજો, મનમોહન કહું શું જાગુજો. ૧૦

**શીયલરૂપી સડકે ચાલવા ઓખીચારી
 ની સ્ત્રીએ પોતાના પતિને આપેલી
 શીખામણ**

ગરબી

ખેલતાં કાંકણી ઝળકી હો રસિયા. એ રાગ.
 ચાલતાં ચાલતાં ચાલો હો સાલ્યા ટેક.
 લીલી ઘોડીને પીળા ચાખડો હો સાલ્યા;
 પાતળિઓ અસ્વાર; ચાલતાં

(૧૫૦)

કેડે કટારી છે વાંકડી હો સાલ્યા,
તમ સરખો ભતાર. ચાલતાં ૦ ૧
સ્વર્ગનો પંથ છે શોભતો હો સાલ્યા,
સડક સુ શીયલ વેલ; ચાલતાં ૦
વાધ નથી કે વર ત્યાં નથી હો સાલ્યા;
નથી વિકટ છે સહેલ. ચાલતાં ૦ ૨
ઝાડી નથી કે નથી જંગલ હો સાલ્યા;
કાંટા કુંટી નથી કાંચ; ચાલતાં ૦
ચોર ચખાર કશું ત્યાં નથી ઓ સાલ્યા;
સીંહ અજસંગ જાય. ચાલતાં ૦ ૩
શત્રુ નથી સામા ઉભલા હો સાલ્યા;
નથિ તાળાંનો તાલ; ચાલતાં ૦
જાણુ પિછાન નથી જોઇતું હો સાલ્યા;
પાછ ન લે પ્રતિપાળ. ચાલતાં ૦ ૪
મારગ પડી ચક્ષુ મીચજો હો સાલ્યા;
પધારો શિયળ પંથ. ચાલતાં ૦
મનમોહન કહે માનની હો સાલ્યા;
કેતું કમાઓછો કંથ. ચાલતાં ૦ ૫

—ૐ—

ભટકેલ સ્ત્રીના ભરતાર વિષે.

ગરબી.

જીવે માણીગર ખંદસો. એ રાગ.

ભટકેલ જેની ભારજ, હારે તેને ભારે છે લાલ;
ભીતરમાં ભડકા બળે, હારે તેતો બેયા ન જાય. બ ૦ ૧
દીસે મુખ તેતું દયામણુરે, આડે પોહાર ઉદાસ;
ઉપર દિસે આનંદ પણુ, હારે તેને હૃદયે હુતાસ. બ ૦ ૨
એક કોડીની નહિ આખરે, નિંદે નર નાર સહુ;
વિશ્વ વિશે ચાલે ચારતા, હારે કહે ઢિંકણાની વહુ. બ ૦ ૩

(૧૫૧)

છઈયાં છોકર વાલાં નહીંરે, નહીં પિયું પર પ્યાર;
માત પિતા પર માયા નહીં, હારે નહીં વ્હાલાં ધરપ્યાર.

બટકેલ. ૪

સુતો વેચે તે સ્વામિનેરે, પર નરથી જે ખાય;
નારી તેવીનો નાવલો, હારે મનમાં મરવાને રહાય. ૭૦૫
કાં તો રાંક ને કાં રાજવીરે, જેવું જંગલનું ઢોર;
મન મોહન તેવી સ્ત્રી મજે; હારે તેતો દૈવનો ચોર. ૭૦૬

— ❦ ❦ ❦ —

શીયળ વેલ વિષ.

ગરબી.

છેલ છખીલા છોગાળા. એ રાગ.

ઓ સૂરત સેહેરના સોનીરે, છેલ છખીલા સોનીડા;
વિરા વિનવીને કહું જોનીરે, છેલ છખીલા સોનીડા. ૧
મારાં કચરે કાચાં સોનાંરે, છેલ છખીલા સોનીડા;
માઝ્યાં આપું મુલ મ્હોનાંરે, છેલ છખીલા સોનીડા. ૨
મારી સાસુએ મંગાવ્યાંરે, છેલ છખીલા સોનીડા;
મારા સસરાએ આણ્યાંરે, છેલ છખીલા સોનીડા. ૩
મારા જેઠે જોખી લીધારે, છેલ છખીલા સોનીડા.
મુલ પરણે મારે દીધારે, છેલ છખીલા સોનીડા. ૪
ઘાટ નવલો તું ધડી લાવેરે, છેલ છખીલા સોનીડા;
મારી નાણુદીને મન ભાવેરે, છેલ છખીલા સોનીડા. ૫
મારો છે દીયર છરવીંગોરે, છેલ છખીલા સોનીડા;
તું આંકડો ધડજે ધીંગોરે, છેલ છખીલા સોનીડા. ૬
દેરાણી દેખી દાઝેરે, છેલ છખીલા સોનીડા;
જોઈ જોઈ જોઠાણી લાજેરે, છેલ છખીલા સોનીડા. ૭
એ શીયળ વેલ ધડ સારીરે, છેલ છખીલા સોનીડા;
તારી ધડતર પર જાઉ વારીરે, છેલ છખીલા સોનીડા. ૮
જડતરમાં જશ લે પુરોરે, છેલ છખીલા સોનીડા;
ધડ ઘાટ ન રહે અધુરોરે, છેલ છખીલા સોનીડા. ૯

(૧૫૨)

મા દીકરી વચે આલેલી ચાવટ દીકરી પોતાની રાખીને કહેછે તે વીશે ગરબી.

“હાંહાંરે જુમનાંની તીરે” એ રાગ

આવો સઠંચર ભક્ષે આવીયાં, રૂડી ગરબીઓ ગાવા; હાંહાંરે૦
આનંદ ધન ઉભરાવિયાં, બડી ધુમ મચાવા; હાંહાંરે૦૧
આજ કહું અમે માવડી; મને લુગડાં હયોને; હાંહાંરે૦
ઉત્તર આપ્યો એ ઘડી, ગમે તેમ કરોને. હાંહાંરે૦૨
મેં કહું કડકો નાડાછડી, મને નાથ ન આપે; હાંહાંરે૦
માતા કહે વાત મુંકો પડી, રળી પહેરજો આપે; હાંહાંરે૦૩
કહે અમે જ્યારે ન્હાનાં હતાં, તેવું શું જ્ઞાન તમને. હાંહાંરે૪
પૂછો તમારા બાપને, લેતા લુગડાં અમને. હાંહાંરે૦૦
નામ દઈ માખાપનું, તેની ઇજ્જત રાખી. હાંહાંરે૦
જ્યમ લમ કરિ પહેરી લુગડાં, ગાળી ઉમર આખી. હાંહાંરે૦૫
કામ સોંપે સાસુ સાસરે, પિયર કામછે માનુ. હાંહાંરે૦
ઘંઘો મજુરી ન આવડે, લાવું જર ક્યાંથી છાનું હાંહાંરે૦૬
મનમોહન પછી શું કરે; મને કાંઈ ન સૂજે; હાંહાંરે;
શબ્દ શુણી મારી માતના, પગ થરથર મુજે. હાંહાંરે૦ ૭

લક્ષ્મી પુરૂષ વીશે

ગરબી

હારછો હારછો હારછોરે તમે હરી હાંધ્યાના હારછો.
જાયછે જાયછે જાયછે રે જુઓ પેલો લક્ષ્મી જાયછે;
રહયો હુરે હુરે થાયછેરે; જુઓ ટેક.
એમ કહી આંગળિયો ચીધે, વાટે ઘાટે વગોવાયછેરે. જુઓ૦૧

x ઉંચા કુળના વર પોતાની સ્ત્રીને લુગડાં તો શું પ-
ણ માથામાં ધાલવા ધુપેલ તથા માથે ધાલવાના દોરા
પણ આપતો નથી. પણ સ્ત્રીને તેનાં માખાપો પુર પાડે
છે તે વાસ્તે આ ગરબી રચીછે.

બોલ્યા ચાલ્યાની શુદ્ધી રહીનથી. ખાંતેખડસણું^૧ પાયછેરે જી૦૨
 આંગણે આલ્યો કોઇ ન ધરૂછે, લેખામાં તે ન લેખાયછેરે, જી૦૩
 તરણુ ખરો પણ તૂણુથી હલકો, વાયે લીધો વહેવાયછેરે. જી૦૪
 જણનારીની કુખ લભવી, પરિયા પાપે બરાયછેરે. જી૦૫
 જીવતર જગમાં જીવી ન જાણ્યું, એળે ગયું ગણાયછેરે. જી૦૬
 નામ બીચારા બાપનું બોળ્યું, ઉઠ્યો અંગારિયો કહેવાયછેરે જી૦૭

ગરબી

અમે અમારે ઘેર જઈએરે ભાઈ રામ રામ છે. એ રાગ.
 એવા આદમિને ધિકારજીરે, કહો ધિક ધિક છે,
 એક વાર તણા સોવારજીરે, કહો ધિક ધિક છે. ૧
 ફોકટ જીવતર ફિટકારજીરે, કહો ધિક ધિક છે;
 કહે ફટફટ શૌ નરનારજીરે, કહો ધિક ધિક છે. ૨
 કરી હડહડ રવાન સમાનજીરે, કહો ધિક ધિક છે,
 ભક્ષા ભક્ષનું નહિ ભાનજીરે, કહો ધિક ધિક છે. ૩
 એવા નફટ નરને જોઈજીરે, કહો ધિક ધિક છે;
 થુંકો થુંથું કહિ સહ કોઈજીરે, કહો ધિક ધિક છે. ૪
 એની પરણી રહે પત જોઈજીરે, કહો ધિક ધિક છે;
 સંગ ન કરે સજ્જન કોઈજીરે, કહો ધિક ધિક છે. ૫
 ચાલે એ થકિ તરી તમામજીરે, કહો ધિક ધિક છે;
 લાજે લેતાં એતું નામજીરે, કહો ધિક ધિક છે. ૬
 મોહન મેલી જેણે લાજજીરે, કહો ધિક ધિક છે;
 તેને નહાતું સરખું રાજજીરે, કહો ધિક ધિક છે. ૭

વ્યભિચારી વીરો

ગરબી

મા પાવે તે ગઢથી ઉતર્યાં, મહા કાળીરે. એ રાગ.
 કહુ દોષ વડા વ્યભિચારના, વ્યભિચારીરે,
 હર્ષયે ધરિ તુજપર હેત, ન કરો જાનીરે;
 જે અસલ થયા તુજહારના, વ્યભિચારીરે;

- તે ધાયછે આજ કુજેત, ન કરો જરીરે; ૧
 લજ્યાતો મુંકી વેગળી; વ્યભિચારીરે.
 નહિ શરમ તણે સણગાર, ન કરો જરીરે;
 નરનારી નીદે સજી મળી, વ્યભિચારીરે;
 નહિ અલપ રહ્યા ધત્યાર, ન કરો જરીરે. ૨
 જે કાંઈ જગોએ સંચરે, વ્યભિચારીરે;
 કદિ સ્હેજ સ્વભાવે આપ, ન કરો જરીરે;
 સહ તર્ક વિતર્ક વૃદ્ધ કરે, વ્યભિચારીરે,
 છે જેની હળવી છાપ, ન કરો જરીરે. ૩
 વેવાર તુટે સહ વાતનો, વ્યભિચારીરે;
 કશું સાંપે નહિ કો કાજ, ન કરો જરીરે;
 જયકાર ઘટે પિતૃ માતનો, વ્યભિચારીરે;
 સાંપે નહિ ગરિય નિવાજ, ન કરો જરીરે. ૪
 જે સમજે તો સમજવિયે, વ્યભિચારીરે;
 જાય અસર જે કાંઈ ન કરો જરીરે;
 સુણિ મનમોહન વાણી મન લાવીએ, વ્યભિચારીરે;
 મોટું સુખ છે એ માંધ, ન કરો જરીરે. ૫

મહારાવ ગામકવાડનો ગરબો

- માતું પાવાની પટરાણી, કાળી કાળકારે લોલ, એ રાગ
 વ્હાણાં કરનહાર વ્યભિચાર, શુણો કહું વાતડીરે લોલ;
 જેને એ લત લાગી લગાર, મુંઆ તે તરફડીરે લોલ. ૧
 વળતી કોણ રાજ કોણ રાંક, સુખી નહિ કોં થયારે લોલ;
 મોટાં મેડી મંદિર માલ, ઘડીભરમાં ગયારે લોલ. ૨
 દાખું તેનું આ દ્રષ્ટાંત, સ્નેહે સાંભળારે લોલ;
 માગે તો મન કરી બ્રાંત, કુપથે નવ પળારે લોલ. ૩
 ગરવી ગુણવંતિ ગુજરાત, દિસે રળીઆમણીરે લોલ;
 જેવી લીલી નાગર વેલ, સદા સોહામણીરે લોલ; ૪

(૧૫૫)

મોટા કહીએ બાવન મહાલ, નહીં પીડા કશીરે લોલ;
 જલેછે બાવન ગુજરાત. પ્રભુને મન વશીરે લોલ. ૫
 શ્રીશુભ સિધપૂર જેવાં ક્ષેત્ર, વળી દ્વારામતિરે લોલ;
 એવાં અનેક બીજાં ક્ષેત્ર, લખે લેખું નથીરે લોલ; ૬
 સુણિયલ રાજ ગાયકવાડ, ધરમની મૂરતીરે લોલ;
 શિયાળરાવ, સુત ખંડેરાવ, પરમ ગુર્જરપતિરે લોલ. ૭
 પાવન ગૌઆહલણુ પ્રતિપાળ, પુરે પુન્યાર્થીરે લોલ;
 ઉપમા લાયક અન્ય બુપાળ, બીજો જગમાં નથીરે લોલ. ૮
 રાજ વળતી મહારાવ, બિરાજ્યા ગાદિયેરે લોલ;
 વ્યસની મિત્રો મળ્યા વિશેષ, કરી પછિ મદદ કિએરે લોલ. ૯
 લેવો પડ્યો વાસ એકાંત, જઈ મદ્રાસમાંરે લોલ;
 બહાલા છે આ તાજ વાત, જુઓ ઇતિહાસમાંરે લોલ. ૧૦
 મોટા મેડી મંદિર મહાલ, ગુમાવ્યા હાથથીરે લોલ;
 જંપી ખેડા નહિ દીન કોઇ, બિરાજ્યા બ્યારથીરે લોલ. ૧૧
 એછે એવું અધમ વ્યસન, ન છાજે પા ધડીરે લોલ;
 શિક્ષા શુભ દે મનમોહન, ધરો મન આ ધડિરે લોલ. ૧૨

પરાઈ પ્રીતિ વીશે

ગરબી

અલખેલીરે અંખે માત જોવાને જઈએ.
 છે પતંગ પ્રીતિ પરાઈ, કોઈ ન લક્ષ્યાશો;
 કાં બાઈ અંખે કાં ભાઈ, લેશ ન લોભાશો. ૧
 પતંગ રંગ તણી જ્યમ રહેછે, ચટકી દહાડા ચારરે;
 અવસ્ય જાણો એજ તરેહનો, પરનાં સાથે પ્યાર. કોઈનં ૧
 લેનારાને નહિ લેનારા, પરતાયા જેમ પહેલરે;
 દીલ્હીના લક્કડના લાડું, આછે એવો ખેલ. કોઈ નં ૨
 કાંચે સૂતર ૧ સેજ ભરંજે, છાંટયાં અતર કુલેલરે;

નહિ પોઢયો તેપણુ મસ્તાયો, પસતાયો પોઢેલ. કોઇનં ૩
 ઈંદ્ર જાગ્રને મોહનવેલી, નજરખંદિના ખેલરે;
 શુદ્ધાં તરફે સાચાં બાસે, પકડે જે પહોચેલ. કોઇનં ૪
 તે વણુવના કવિયો કીધા, પ્રભુએ થોકા થોકરે,
 મનમોહનના મુખની વાતો, સમજે શાણા લોક. કોઇનં ૫

— ❀ —

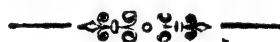
કરમજ અને કસુંબાની લડાઈ.

ગરબી.

વાલા તમારી જોઈને રહિછું, વાટરે વાલાજી. એ રાગ.
 કરમજ વહુ કહે કથન ધરો મુજ કાનરે, કસુંબાજી;
 આ અંતરમાં શું આણોછો અભિમાન, કાચા કસુંબાજી. ૧
 છે ચાર દિવસની ફક્ત તમારી ચટકીરે, કસુંબાજી.
 આ કુલો ગમે તેમ પણ તે જાશે ફટકી, કાચા કસુંબાજી. ૨
 કહે કસુંબો કામનિ શુભજો કેહેણરે, કરમજ વહુ;
 આ જોણુ નચવિ શું વેણુ વદે દુખદેણુ, કુડાં કરમજવહુ. ૩
 ગુણુ તમારા ગોરી નથી અજાણ્યારે, કરમજવહુ;
 એ ચટકિએ વશ ચઉદ લોક કરિ જાણ્યા, કુડાં કરમજવહુ. ૪
 ફટકો કે નહિ ફટકો ફાવે તેમરે, કરમજવહુ;
 આ આખી આલમ અમને ઈચ્છે ક્ષેમ, કુડાં કરમજવહુ. ૫
 ખેમ ઇચ્છે પણ કાચા સર્વ કહેછેરે, કસુંબાજી;
 આ મુજ અખજાનો પાકો રંગ રેહેછે, કાચા કસુંબાજી. ૬
 નેણુ નચાવી ત્રિભુવન તામે કીધારે, કસુંબાજી;
 આ ચટકીએ તો વીખ હલાહલ પીધાં, કાચા કસુંબાજી. ૭
 ફટકો કે નહિ ફટકો તે શું ફાળ્યુંરે, કસુંબાજી;
 આ ઉત્તરું એથી માથે લાંછન આળ્યું, કાચા કસુંબાજી. ૮
 લાંછન આળ્યું શિર તમારે લોહ્યુંરે, કરમજવહુ;
 આ પ્રમદા જાતી પણ પોતાનું ખોયું, કુડાં કરમજવહુ. ૯
 પાકો રંગ રહ્યો તેમાં શું પામ્યારે, કરમજવહુ;
 આ કાચો રંગ જગત બાધામાં જામ્યા, કુડાં કરમજવહુ ૧૦

(૧૫૭)

છે બાળ જીવાનો સર્વ અમારા એકીરે કરમજ વહુ;
 આ કાચે રંગે રહ્યા અમે રંગ રેલી. કુલ કરમજ વહુ૦૧૧
 રંગ રેલિ કહેવાણા જાતે રશિયારે કશુ બાળ;
 આતમ વિશ્વાસે રહી હાથ પછિ પસિયા, કાચા કસુંબાળ૦૧૨
 કાચે રંગે જામ્યા ત્યાં શું જોરરે, કશુંબાળ૦
 આ સોંધે ભાડે સિધપુર હારા દોર, કાચા કસુંબાળ૦ ૧૩
 પણ ખોયું પણ મોંઘાં તમથી મૂલ્યરે, કસુંબાળ,
 આ કહેતિ નથી સાંભળતાં પ્રગટે શૂળ, કાચા કસુંબાળ૦૧૪
 ઉપરનો જે રંગ દિસેછે રાતોરે, કસુંબાળ;
 આ તેજ તમારો દમડીથી વેચાતો; કાચા કસુંબાળ૦ ૧૫
 અંતરનો જામલકો મારો રંગરે, કસુંબાળ;
 આ સદાય સમજો પિયુજ મજે પ્રસંગ. કાચા કસુંબાળ૦૧૬
 કર્યા કસુંબા વળતી વાધે વેરરે, કસુંબાળ;
 આ અંતરને ઉમલકે લીલા લહેર. કાચા કસુંબાળ. ૧૭
 મરદ ખરા પણ તમ માંહી શો માલરે, કસુંબાળ;
 આ ચૂપ રહ્યા સુણિ કસુંબો મોહનલાલ. કાચા કસુંબાળ૦૧૮

વ્યભિચારીના ચરીવાર વિશે

ગરબી

દેવ ડાકોર માંહી બિરાજોરે રણુછોડ રંગીલા. એ રાગ.
 વ્યભિચાર કહે સાંભળ વાતરે, વીરા વ્યભિચારી;
 કહું મારાં પિતા અને માતરે, વીરા વ્યભિચારી. ૧
 લાલચ જનીતા લેખાયરે, વીરા વ્યભિચારી;
 પિતા લોભ મારો પેખાયરે, વીરા વ્યભિચારી. ૧
 ચોરી મારી ચતુરછે બેનરે, વીરા વ્યભિચારી;
 ધડી એક પણ અળગી રહેનરે, વીરા વ્યભિચારી. ૩
 છે કુડના કુંડમાં વાસરે, વીરા વ્યભિચારી;
 છે જુઠ મારો અબ્યાસરે, વીરા વ્યભિચારી. ૪

કહું દાદો મારો છે કામરે, વીરા વ્યભિચારી;
 જોણે જીત્યું આ જગત તમામરે, વીરા વ્યભિચારી. ૫
 મારું એકાંત વાસ છે ગામરે, વીરા વ્યભિચારી;
 મારા બાધનું કુસંપ છે નામરે, વીરા વ્યભિચારી. ૬
 મારી અર્ધાગના અનીતિરે, વીરા વ્યભિચારી;
 મારે દારીદ્ર સંગ છે પ્રીતિરે, વીરા વ્યભિચારી. ૭
 છે દુઃખ મારા દેદારરે, વીરા વ્યભિચારી;
 મોહ જાળ છે મુજ હથિયારરે, વીરા વ્યભિચારી. ૮
 વીવા, કારજ વળી જમણુવારરે, વીરા વ્યભિચારી;
 સંધ, યાત્રા, નવાણુ નિરધારરે, વીરા વ્યભિચારી. ૯
 થાય ઇલાદિમાં મારો જોગરે. વીરા વ્યભિચારી;
 મેળા લાખો મળે જ્યાં લોકરે, વીરા વ્યભિચારી. ૧૦
 શીર સિંચાણા કોધને કાળરે, વીરા વ્યભિચારી;
 જાય કદી ન પેટની ફાળરે, વીરા વ્યભિચારી. ૧૧
 મને નિદ્રાનું છે નહિ નામરે, વીરા વ્યભિચારી;
 મન મોહન કહે આઠે જામરે; વીરા વ્યભિચારી. ૧૨

વ્યભિચારની કીમત વિશે.

ગરબી

કુંગરા દુર થકી રળીઆમણારે. એ રાગ.
 કીમત કહું અમારી કારમીરે,
 સમજે શાણા સમજી લોક હોલાલ; કીમત૦
 ભોળા મુઆ ઝવેરિ ભમી ભમીરે,
 કીમત કરનારો નર કોક હોલાલ. કીમત૦ ટેક
 શ્રવણે સુણતાં અધીર જાપજેરે;
 મુલતો અમુલ્ય લાગે મન હોલાલ. કીમત૦
 દ્રષ્ટિએ દીકે તો નહિ નીપજેરે;
 મીટામીટ મળે લખધન હોલાલ. કીમત૦ ૧

(૧૫૯)

વાતો કરતાં વસુ તેથી ઘટેરે,
 લેખાં લાખ થકી હજાર હોલાલ; કીંમત૦
 સ્પર્શે માન મર્યાદા બે મટેરે;
 રૂપિએ રહે ન પાઈ બેચાર હોલાલ; કીંમત૦ ૨
 અંતે મૂલ ન ઉપજે મૂળગુરે;
 વાથી હલકું વજન વિશેષ હોલાલ. કીંમત૦
 મારે મન હું ચાલું ડગું મગુરે;
 મન મોહનને તો મન એશ હોલાલ. કીંમત૦ ૩

જાર કરમથી દાશ વિશે

ગરબી

રાગ નંદલાલના મહિનાનો.

જાર કરમ મોઝાર, જોતાં દોષ છે મોટો;
 નિશ્ચે તજો નરનાર, પિંડછે જળ પરપોટો. જો. ટેક
 અગણિત ભગ થયાં ઇંદ્રને અંગે,
 આવી છલ્યો મહારાજ અનંગે;
 સતિ અહલ્યાને પ્રસંગે. જોતાં૦ ૧
 ચંદ્ર હતો મહા ચિત્તનો ડાહ્યા;
 ક્ષય રોગથી પોતે અંગે ખવાયો;
 ફાકટ મોહે ફસાયો; જોતાં૦ ૨
 મોહનિ રૂપ મહા દુખકારી,
 ત્રાહિરે ત્રાહિ કહે ત્રિપુરારી,
 હામ ખસ્યા ગયા હારી. જોતાં૦ ૩
 સાવ સોના તણી લાંકાં ગુમાવી,
 લાખો માણસની ડોળી રઝળાવી;
 રાવણુ નવ શક્યો ફાવીરે. જોતા૦ ૪
 મન મોહન મહા મુનિવર થાક્યા,
 સંકટ ના પડિયા શિર શાકા;
 આકડે આત્ર ન પાક્યાં. જોતાં૦ ૫

(૧૬૦)

વ્યલિચારના પાપ વિશે

ગરબી

પ્રથમ પાર્વતીના પુત્રને પાપે નમુરે લોલ. એ રાગ
સારી શિક્ષા મારિ નરને નારિ સાંભળોરે લોલ;
લેવો ન પડે પૂનર્જન્મ પ્રભુને મળોરે લોલ. ૧
હંચી અક્ષિકા આ ભવે કરી જે ફરેરે લોલ;
જરર થઇ પછી જન્માંધ અહિં અવતરેરે લોલ. ૨
અવશે શોખ ધરિ વાત ભુંડી સાંભળીરે લોલ;
પૂનર્જન્મના બધીર થઇ આવ્યા વળીરે લોલ. ૩
જેછે જીભના વિલાસી ભુંડું ભાખતારે લોલ;
પુનર્લવમાં ન મળે જીભ જીઓ છે છતારે લોલ. ૪
કીધાં રકરે ભુંડાં કૃત્ય પગે ચાલિનેરે લોલ;
ખચિત હાથે પગે ખોટ જીઓ ન્યાળિનેરે લોલ. ૫
કીધો વશ ન જેણે કામ કૃત્ય ભુંડાં કર્યોરે લોલ;
અંતે વ્યંડળ થઈ આ ઠામ વળતી અવતરારે લોલ. ૬
જેણે ખડિત કીધી જોડ જરી લોભમાંરે લોલ,
પ્રગટ્યો વાયુ પક્ષધાત તેના પીંડમાંરે લોલ. ૭
કુમળાં મન જેણે કંપાવ્યાં કૃત્ય એવું કરીરે લોલ;
તેની જન્મ કંપ વાયુ પ્રકૃતિ કરીરે લોલ. ૮
જેણે અભક્ષ આહાર કર્યો આ ભવેરે લોલ,
કાયા તેની મનમોહન કાઢણી કવેરે લોલ. ૯

— ❧ ❧ ❧ ❧ ❧ —

છેવટની ગરબી

રાગ ચોપાઇ

કેવલ બ્રહ્મ એ જીતે કામ, ફરી ન આવે કદિ આ ઠામ;
કલ્પ વૃક્ષ સમ વાચા ફળે, અવિચળ પદ્ધતી તે નવ ચળે.
વ્રત શીયલના પાળણુહાર, પરમ દયાથી ઊતરે પાર;

× હાથે

(૧૬૧)

નર નારી સાંભળજે સહુ. છેવટ હું તમ સાર કહુ. ૨
 નર નિજનારી પર ધરિ નેહ, છકમાં કદી ન આપે છેહ;
 પરણી પર જે રાખે પ્યાર, તે જમ બળે ઘસ મોઝાર; ૩
 પતિવ્રતાનો પાળે ધર્મ, કરે સદા પરમારથ કર્મ
 ભગવત સમ જાણે ભર્તાર; સતિ સાવિત્રીનો અવતાર. ૪
 પરનારીને ઇચ્છે જેહ, ખર યોની અવતરશે તેહ;
 નર ઝાઝાથી જેને નેહ, સ્વાન યોનિથી ધરશે દેહ. ૫
 નિદાન તેથી નરને નાર, તજે નહીં શિયલ તિલ ભાર;
 પરચ્છી કે પરનરતું મુખ, સ્વપ્ને જેઈ જે પામ્યા સુખ. ૬
 વશિયા રૌરવમાં જમ વાસ, સુકૃત સધળાં પામ્યાં નાશ.
 પૂર્વજ મુજ પારાશર કહે, જુઓ સ્મૃતિ જે સંસય રહે. ૭
 આ પુસ્તક કે ગરબી એક, જે સાંભળશે ધરી વિવેક;
 વળી નહિ કરશે વ્યભિચાર, જશે નાશી તો પાપ હજાર. ૮
 પણ સાંભળ્યું નહિ સાંભળ્યું કરે, તે તેણું કળ તેને ઠરે;
 રિઝો ભલે કે રાખો રીશ, આપે મનમોહન આશીશ. • ૯

(૧૬૨)

પ્રકરણ ૬ ઠું.

નીતી બાધ

સોરઠો

સજવા કહું સદગુણ, દુર્ગુણ તજવા દિલથી;
નર નારી નિપૂણ, શીખે નિતિ પ્રકરણથી. ૧

રાજનીતિ^૧ અંગ

ઢાહરો

રાજ નીતિથી રાજવી, રૂડું ચત્રાવે રાજ્ય;
રાજ પ્રજા સુખી રહે, કોય ન કહે અકાજ્ય. ૨

કવિત

રાજ્યનો જે જીવતે તો રાજગાદિ તણો રાય
રાજ્ય તણું અંગ તેતો જે ડાહ્યો દિવાન છે,
ચતુરંગી સેના પાપ હથિઆર હાથ જાણો
પ્રજા છે તે જાણો રૂડાં રાજ્યનાં સંતાન છે;
મહેતા મુસદ્દિ કારભારી સરકારના નો.
શરીરના અવયવ સમ સુખ દાન છે;
રાજ અધિરાજ શુણો કહે મનમોહન તે,
માથા સાથે ધર્મ માને ધરમ રાજાન છે; ૧
પ્રજાનો છે પિતા તેતો પુરપતિ પિછાણીએ,
વિચારી વિચારી તેની કને લાડ કરીએ;
જનિતા જરૂર ડાહ્યો દિવાન છે રાજ્ય કેરો,
ફાવે તેમ આનંદથી તેના કને ફરિયે;
નોકર નફર નિસખત સરકારના તે,
પેટના છે કિડા એવું આપણે ઉચરિયે;

૧ હાલના જમાનાને અનુસરતી કરી છે.

કહે મન મોહન અધિરાજનો ધર્મ એછે,
 સંતતિ સમાન પ્રજા જાણે તોજ ઠરીયે. ૨
 બહારના ઝુતુમારની નોંધણી તરત થાય;
 આંહીના ઝુતુમાર નોંધી રાખે જોઈ જાળવી;
 ફેહજુરના હુકમને ક્ષેષ ન વિલંબ થાય,
 ડાગ પાડે પત્ર ફાડે, સહી તેણે વાળવી;
 ત્રિજે દિને બાકી કામ રાખે તે દંડાય દામે;
 મુજતવી કામોની કોઈ મુદત ઠરાવવી;
 આજ આવી અર્જ તેની તેવે ટાણે વિધિ થાય;
 સર્વ પક્ષકારીઓને શેરા મૂક્યા બાળવી. ૩
 નગર ચરચા જોવા નિર્જાણના વાસ જોવા;
 સુખી દુખી પ્રજા ઘોળે દહાડે સંભવીત છે,
 પોતાના પ્રધાનોતું કે પોત પેખવા પોતાનું,
 રાંકને અદશ્ય થઈ પૂછવું એ રીતછે;
 ધર્મ ને અધર્મ જોવા પહેલી રાતે પૈશાવાળા,
 ચોરને ચખાર મધ્ય રાતના કુત્સિત છે,
 રાજ અધિરાજ શુણે કહે મનમોહન તે,
 દાન પુણ્ય જોવાં જ્યારે આદિત્ય ઉદિત છે. ૪
 સાંજને સવારે એમ સાચવવા સત્તાધિશો,
 નિસખત નોકરને મધ્યાહ્ને કચેરીમાં:
 રાત પડે રાણીયોને બાળકને બપોરના,
 પ્રજાને તો પડી રાતે સાંચરીને શેરીમાં;
 આજસ્યને ઉંધ, મોજમજ અજગાં કરીને;
 રોજ રોજ ફોજ લેવી રાત દિન ફેરીમાં;
 જોવા ઈનસાફ જે અપાય, તે અદશ્ય રહી,
 જેમ હોય બૂપ તે નગરી નવતેરીમાં. ૫

૩ તાલુકામાં તથા ૫૨ તાલુકામાં મોકલી જવાબ,
 મંગાવવાના તે. ૪ સદરમાં તપાસ થવાના તે.

૧ ઉપરી અથવા રાજ.

(૧૬૪)

દાહરે

કાંટો કહીએ કાયદો. સરસ પાંગરા સેનરે
ન્યાય અને મહેસુલ છે, ઉભય ત્રાંજવાં એન

કવિત

મહેસુલના અધિકારી તણો ધર્મ ધારી કહુ,
કરકસર કરીને ઉપજ વધારવી;
પ્રજના જે હક તે પુરે પુરા પ્રજને દેવા,
હકુમત હકથી સ્વભૂપની સુધારવી,
પ્રજને વેપારની વિશેષ આપાદી કરવી;
વળી તેમાં પોતા તણી લાયકી વિચારવી;
રાજા કે દિવાન તે સમે ન બીજો સમજવો,
રાજાને દિવાન તેતો ગાદી એજ ધારવી. ૧

દાહરે

મહેસુલના અધિકારીએ, રાખવિ એવી રીત;
મનમોહન તો મહિશની, પૂરણ વાધે પ્રીત. ૧

કવિત મનહર

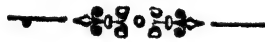
મહેસુલ ખાતામાં છે પક્ષકાર એજ મોટા,
પ્રજ અને પ્રજનાથ જોતામાં જણાય છે;
પ્રજના બ્યાજખી હક પાંગરા પ્રજના નામે;
પણાય નહીં તો આજ અપીલ કરાયછે;
પ્રજનાથના હક પુરે પુરા પળાવવાના,
મહેસુલના અધિકારી તણા હાથ માંયછે;
પ્રજમાંથી પૈશો હરી ન પળાવે અધિકારી,
પ્રજનાથ વતી કોણ દિલમાં દુખાય છે. ૧
કહેવાય કેવી કીસમનો કમજોદાર તે,
કાંટો અને કાયદો બે કીમત કરાવેછે;
કાંટા અને કાયદાની કેવીછે સફાઈ કીધી,
પાંગરાંને શૈન્ય પૂરે પુરું સમજાવેછે;

(૧૬૫)

ઝોછાં વધુ ત્રાજવાં બે કાંઠા અને કાયદાનાં,
ન્યાય અને મહેસૂલ બે બોજમાં બતાવેછે;
પક્ષકાર ન્યાયમાં નારાજ તે અપીલ કરે,
આખરીએ યોગ્ય પરિણામમાં તે આવેછે. ૨

દાહરા

મહેસૂલ મોટું ત્રાજવું, ડાહયો ગણે દિવાન;
નીમે નર નિલોબિને, વિશ્વાસુ વિદ્વાન. ૩
જૂદા જૂદા ધર્મના. પ્રજા જનો જે હોય;
રાજા શૈલી ઉપરે, સમાન વરતે તોય. ૪
નવા નવા કર નવ કરે, કરે ન કદી અન્યાય,
હોય શત્રુ કે મિત્ર પણ, સરખો ન્યાય સદાય. ૫
ઉપજ વિચારી રાજની, ધન ખરચે ધરિ નેમ;
કરજ વધારે નહી કદી, જન ફુલજી જૈમ. ૬
દેશ વિષે વિદ્યા વધે, વધે વળી વ્યાપાર,
ઊપાય એવા આદરે, અંતર થઇ ઊદાર. ૭
કરે પરીક્ષા જન તણી, સારો રાખે સંગ;
જેથી જન નિંદા કરે, ધરે ન એવા ઢંગ. ૮

નિરાશ્રીત શાળા વિશે

(ખાસ લીંબડીના માહારાણા જશવંતસીંહજીને સાર.)^૧

ઊપજાતી.

સુણો રહેરા જશવંતરાય,
આપો અમોને શુભ આપ ન્યાય,
આશેશરો અંતર ધારી લેજો,
દયા ધરીને જનમેંદ દેજો.

સંવત ૧૯૨૭ માં ધંધુકે જતાં તે નામદારને સંબળાવા
રચેલ પણ્ય મારે રજા પુરી થઇ રહેતાં તે જોગ બન્યો
નહિ.

(૧૬૬)

દોહરો

હે ડાહ્યા દીવાન તું, પૂરી કરજે પક્ષ;
પક્ષપાતના દોષ પર, લેશ ન આપિશ લક્ષ. ૧
મત દેજે મુજ લાભમાં, કહું ઊધાકું કેણુ,
ક્ષિતિ પતિ સાંભળતાં કહુ, છે દિવસ નધિ રેણુ. ૧
મહેતાજી નિશાળના, લાયક ખીજ લોક,
અગત્યનો આ કેશ છે, ફંદ ન જાણો ફેક. ૩
કવિ બવાનિ બાળ જે, મારોછું તું મિત્ર,
ઘન્ટર પ્રીટર આંઈ તું, પુરો થજે પવિત્ર, ૪
કમીસનર રેવન્યુના, રખે રાખતો રોષ,
વાવરવા કહું વાસતે, પુરપતિ કેરો કોષ. ૫
પોલિસ તણા કમીસનર, તારી છે તરવાર,
એવી કલમ અમારી છે, સજેલને શ્રીકાર.

ચોપાઈ

ઐશ્વર્યશાળા ઉત્તમ ચણી, લીધી આશીષ લોકો તણી,
સડક બાંધિને શોભા કરિ, ભલિ વિધ પુસ્તકશાળા ભરી. ૧
રાજદુર્ગ રચીયો શુભ ધણો, તમામ ભભકો પારિસ તણો,
નમુડીશલ રેવીન્યું કામ, હજુર કોરઠ સૂધરિ આમ. ૨
કન્યાશાળા અને નીશાળ, મોટો જેમાં દિસે માલ;
કસરતશાળા કોડે કરી, પ્રવક્ષણા પૃથ્વીની ફરી. ૩

દોહરો.

જશવંતા નૃપ આગળે, જશવંતા નર જેહ,
સર્વ ધર્મ સુધરાઈમાં, ગણિ નિરાશ્રીત ગેહ. ૧
ઉંધ અહાર મૈથુનમાં, સઉ પ્રાણી સમતુલ્ય;
માત્ર ધર્મ છે મનુષ્યમાં, મુખ્ય તદ્વાવત મૂળ. ૨
ધર્મ મનુષ્ય જે ના ધરે, હોય તેજ હેવાન;
દયા ધર્મનું મૂળછે, દયા નિરાશ્રિત સ્થાન. ૩

ચરણાકુળ છંદ

ગામે ગામ નિરાશ્રિતશાળા; મુખ્ય કરે તો મહાજનવાળા;

ખેડુ સમસ્ત ભાગ સમર્પે, અદ્ય મદદ અધિપતિ પણ અર્પે. ૧
 નોકર ચાકર જે દરબારી, એપણુ આપે રકમ ઉધારી;
 નભે નિરાશ્રિત તો નરનારી, સુખી થાય જન સહ સંસારી. ૨
 પણ દેશીનાં દિલ ક્યાં એવાં, સ્વાર્થ સહિત કરેછે સેવા,
 માટે અધિપતિ આપ વિચારી, કરો સુખી નિર્ભયનરનારી. ૩

દોહરા

કાંતો કાંઈ મહાજન કરે, કાંતો કરો તમેજ;
 નિરાશ્રીત શાળા કરો, અરજ અમારી એજ. ૧
 તેમાં તમ સ્વસ્થાનનાં, રાખી જુદાં નાય;
 પરતાલુકાનાં પછી, ખીજા વિષે રખાય. ૨
 એક બાપને દીકરા, હોય પાંચ કે સાત;
 પણ દેવા શ્રીપુજને, વસે ન મનમાં વાત. ૩
 તેમ તમારી જે પ્રજા, ધરે ન પરની આશ;
 એવું આપે આદરો, સહુ જન કહે સાળાશ. ૪
 વ્યંડળને વનિતા વરી, રાત દિવસ દુખિ થાય;
 સ્ત્રી રીથે શુરવીરની, એ આશ્ચર્ય ગણાય. ૫

સોરઠા

એમાં આવી રહેજ, જન પરતાલુકા તણાં;
 તો સૌ ધન્ય કહેજ, હુદારતામાં નહી મણા. ૧
 અચરજ 'મોટું' એહ, જન સૌ જાણે જગતમાં;
 ભીંખડી કડવી જેહ, મીઠી થૈ સૌ મનુષ્યને. ૨

સવૈયા એકત્રીસા.

મુંડ મુંડાવે ડાઠા રાખે કોપિત વાળે ધર્મ ન થાય;
 કાશી કે કેદાર જવાથી પાલીતાણે પાપ ન જાય;
 જતી અતિત સાધુ સંન્યાસી થાતાં ચતુર ભુજ નહિ ચ્હાય;
 સર્વ ધર્મનું દોહન મોહન પરમ દયાથી મોક્ષ પમાય. ૧
 પ્રભુ નથિ કહેતો તજે પ્રેમદા ચોળી ભભૂત હોજે ભૂત;
 ઘોડી વાડી મેડી મુંકી વસો અરણ્ય થઈ અબધૂત,
 કાયાને શિદ કષ્ટ પમાડો પરમાત્મા પરગટ છે માંય. સર્વ ૦ ૨

ભગવાં પ્રભુ આસાતજિ પહેરે ભેખ એજ કહે શ્રીભગવાન;
 પગે કરીને મીન પ્રહારે કરે હાથથી ગંગા સ્નાન;
 ઠગનો પણ પેદા કરનારો તે તમથી ક્યમ પ્રભુ ઠગાય; સર્વં ૩
 સિપાઇની નોકરિ કરતાં જે જમાદારિ જમ્મ શીખે સાર;
 જમાદારિ તો કો દિન જામે પામે પૂરપતીનો પ્યાર;
 સેનાપતીપણુ શીખિ પછીતે થાય વડો સેનાની માંય, સર્વં ૪
 પુરુષારથપણુ તેમ તજ્યું ને જમાદારિ જે પરોપકાર;
 દયા ધરિ કીધો નહિ કો દિન સજિ કોપીને તજ્યો સંસાર;
 શી રીતે પ્રભુ ધાય ખુશી એવા લંગોટા લખ અથડાય. સર્વં ૫

દાહરો.

માટે મારા મિત્ર સહ, દયા વિશે ઘો દીલ;
 નિરાશ્રીત નર નારીનો, વિરા હું છું વકીલ;

— ❀ ❀ ❀ —

સુધારા વિશય

દાહરો.

રૂડો સુધારો રાયજી, ચિતમાં થવા ચહાય;
 પ્રજા સમસ્ત સહાયથી, સઘ સુધારો થાય. ૧

સોરઠો.

સઘ સુધારો થાય, આખાદાની અતિ વધે;
 જ્યાં ત્યાં શાંતિ જણાય, રાજ સુખે રાજવિ કરે. ૨

ભુજંગી છંદ

સજવો સુધારો કુધારો કપાવો, સુધારા તણું ખીજ આદેશ વાવો;
 સુખી થાય સર્વે નરો તેમ નારી, વધે દેશતું માન જેજેવિઆરી ૧

ગરબી

હાલો હાલોકે એકવાર હાલો, ઉદેપૂર જઈએરે. એરાગ.
 ધારો ધારોને એકવાર ધારો, સુધારો ધારોરે;
 મારા વહાલા ઓ દિલમાં વિચારો. સુધારો ધારોરે.
 ધરો નીતિ ઉપર પુરી પ્રીતિ, સુધારો ધારોરે;

તળે તળે ઓ દશિયો અતીતિ, સુધારો ધારોરે;
 સકળ દેશમાં વિદ્યા વધારો; સુધારો ધારોરે;
 તેથી સકળ થશે જનમારો; સુધારો ધારોરે;
 થળે સજ્જ કરા સાથી, સુધારો ધારોરે;
 ડરો દુરજનથી વેગળાથી, સુધારો ધારોરે;
 હવે હામ હાથેથી ન હારો, સુધારો ધારોરે;
 બાંધો કમરકશી તરવારો, સુધારો ધારોરે;
 થળે પરદેશ કરા પ્રવાસી, સુધારો ધારોરે.
 બળો બાવે અખંડ અવિનાશી, સુધારો ધારોરે;
 ચોરી ચાડી તળે જુઠ જરી, સુધારો ધારોરે;
 માતા વિકટોરીઆની છે વારી, સુધારો ધારોરે;
 થળે સ્વદેશિ સજી એક સંપી, સુધારો ધારોરે;
 બેસો બાંધવ જગતમાં જાંપી, સુધારો ધારોરે;
 તળે વહેમ બરેલી વાતો, સુધારો ધારોરે,
 શુભ બોધ લહો વેચાતો, સુધારો ધારોરે;
 બાદ મંત્રને ભૂત જુઠ જણો, સુધારો ધારોરે;
 મોહનલાલનો મત ઉર આણો, સુધારો ધારોરે,

પ્રસ્તાવિક દાહરા

હળીએ મળીએ સર્વશું, સઉથી કરિયે હેત;
 પણ અંતરપટ રાખીએ, વચમાં એકજ વેંત. ૧
 એ વખતે મૂખ બોલિએ, લેવા અંતર્ગત;
 ઉત્તર દેવા અન્યથા, મનમોહન દલપત. ૨
 રહે ન કો જો વળગિને, દ્રાથી નહિ સંબંધ;
 ઉત્તર એવૈ આપિયે, મનમોહન નિર્બંધ. ૩
 ધધો તે ધરણી પતી, પ્રમદા ગૃહ પ્રધાન;
 અબ્યાગત અવલોકિયે, સંત સાધુ સંતાન. ૪
 એ વળ્વા તે પુરૂષના, વનિતાને વેપાર;
 ત્રણ વળ્વા તરણી તણા, વિત્ત, વરો, વહેવાર. ૫
 સ્નેહિ કુટુંબી સાગવાં, સગાં, જાણુ પીછાન;

જીવન દોરિ સાતમી, હસતાં ઉપજે હાથુ. ૬
 ગુર, ગોત્ર, સ્નેહી અને, વળિ જ્યાં નિજ વેહેવાર;
 મહા પાપી જન તેહમાં, કરે જેહ વ્યભિચાર; ૭
 કવિ કારીગર, પંથિજન, રામજણિ ને રાય;
 સભા વિશે શરમાયતો, મોહન નિષ્ફળ થાય; ૮
 હર્ષયું દેખિ હસે નહિ, નહિ નયણાંમાં નેહ;
 મોહન માહું ત્યાં જવું, કંચન વરસે મેહ. ૯
 માત પિતા સુત કે સુતા, હેતું હનર હોય:
 આપ મુઆ વિણુ અન્યથી, સ્વર્ગ ન પોચે કાય. ૧૦
 દયા સમાને દાન નથિ, તૂણુ મહા મેરાણુ; ૧
 નીતી સમાન ધર્મ નથિ, જે મનમોહન જાણુ. ૧૧

છપયછંદ.

વૈભવમાં મુંબાઇ, મરદx ગુજરાતી વેશે;
 ત્રિયા તણો પોશાક, કાકિઆવાડ વિશેશે;
 ભુમિ ચરોતરણી, સુરત શોભા ઉપરની;
 બાપા અમદાવાદ, નીતિ તો કછ નરવરની;
 નહિ રાખપરણતિ કુલરાજ્યમાં, વ્યસન અશન અન્નએકનું;
 અતિ પ્રીતિ પ્રજા રાજ વિષે, વાર નિધાન વિવેકનું ૧

— ❦ ❦ ❦ —

પુરૂષના નિતિ ધર્મ.

છપય.

બેન, બાઇ, ભોજાઇ, યોગ્ય હક તેને દધએ;
 નિજના જેવાં તેહ, પારકાં જાણી લઈએ;
 નહિ કરિયે વિખવાદ, જાસતી નાણું જાતાં;
 કોણુ પ્રિયાને પુત્ર, કોણુ પુત્રી, પિતૃ, માતા;
 જણુ જણુ આવ્યાં જણુ જણુ જશે, સ્વપન વતજ આપણુ છિયે;
 જે પેટ પડયાં તે પાળવાં, ફરજ બજાવી છૂટિએ. ૧

૧ સમુદ્ર. ૫ રાખ (નાયકા વીગરે) રાખવી તે.
 ૬ પક્ષપાત. x ગુજરાતી પુરૂષનો પહેરવેશ સારો.

(૧૭૧)

શું પહેરે શું ખાય, જાય ડ્યારે ને ક્યાં;
 છે કાનાથી રનેહ, કરે કૃત્ય શું શું ત્યાં ત્યાં;
 શું શીખે દિન પ્રતિ, યાદ એમાંનું શું છે;
 પ્રેમ સહિત પરિપૂર્ણ, પ્રભને રોજે પૂછે;
 મન મોહન સ્ત્રી ને સંતતી, તપાસવી દિન જામની;
 સમજ કરિયે જવ સફળ આ, રટના રટિયે રામની. ૨

સ્ત્રીને દુઃખ દેવા વિશે.

વૈદર્ભિ વનમાં વસવસે. એ રાગ.
 જીવતી ઉપર નહીં કાળિયે, કદી જીલમ લગાર;
 હાથ અહયો તે ન છોડિયે, જાણી નિર્મળ નાર. જીવતી ૦ ૧
 અગ્નિ ને ઈશ્વર શાક્ષીએ, જેનો ઝાલિયે હાથ;
 તેને કદિ તરછોડિએ, સાંખે શૃષ્ટિનો નાથ? જીવતી ૦ ૨
 અજમાવવા જોર આપનું, કરો સિંહ શિકાર;
 બકરી ઉપર તે બળ કશું, કિડિ કટકનો ભાર. જીવતી ૦ ૩
 રણતું એ કામની કાળકે, પ્રિય પુત્રને કાળ;
 ખરચ્યું વાવરિયું તે છે ખરું, આપનું જમિયા અનાજ. જી ૦ ૪
 પિયરથી લાવે ન પ્રેમદા, તન હાંકણ ચીર;
 રોષ ન તોય હૃદય ધરો, ધરો સંતોષ વીર. જીવતી ૦ ૫
 માર ન મારીએ કૂર થઈ, મુખે દધએ ન ગાળ;
 શિક્ષા આપી સમજાવિયે, જીમાં દધએ ન આળ. જીવતી ૦ ૬
 વિખુદી પડી માત, તાતથી, રહે હળીને હમેશ;
 દિલે તેને કેમ દુભિએ, લાજ તાજ લવલેશ. જીવતી ૦ ૭
 અર્ધાગનાનાં માતા પિતા, આપણું પણ એહ;
 ગાળ તેને કેમ દિલએ, જીઓ શાસ્ત્રમાં જેહ. જીવતી ૦ ૮
 મન મોહન મિત્ર માહરા, વાતનો છે વિશ્રામ;
 ઠરવાનું એજ ઠામ છે, તેને કેળવે આમ. જીવતી ૦ ૯

(૧૭૨)

ઉત્તમ કુળ વિશે.

છપય.

ઉત્તમ કુળ તો એજ, બહુ વિદ્યા વિસ્તારી;
ઉત્તમ કુળ તો એજ, સુતા પામે સુખભારી,
ઉત્તમ કુળ તો એજ, જ્ઞાન લોકોમાં જની;
ઉત્તમ કુળ તો એજ, તપાસવી કરણી તેની;
વળિ ઉત્તમ કુળ જગમાં કહું, દયા વધારે દેખિયે;
પર દુઃખ દેખિ ખમિ નવ શકે, લાયક કુળ તે લેખિયે. ૧

— ની ની —

સ્ત્રી નીતિ ધર્મ

જ્ઞાનભાગ્ય વંતીના છપય.

સ્વામી સાથે સ્નેહ, કરી સાસરિયે રહેવું;
સ્વામી સાથે સ્નેહ, કરી મધુરં સુખ કહેવું;
સ્વામી સાથે સ્નેહ, કરી પતિવ્રત તે પાળે;
સ્વામી સાથે સ્નેહ, કરે ઝહાપણુને ચાળે;
મોહન કહે સ્વામી રીઝશે, ગણશે પ્યારી પ્રાણુથી;
જો આ રીતે તે ચાલશે, તો એકે અવગુણુનથી. ૧

પિયરમાં વર્તવાની રીત.

વશી પિયરમાં વાસ, પાસ માતાની રહેવું;
કરે ભાવ બોળાઈ, કથન એવું સુખ કહેવું;
કહે પવિત્ર પડોશી, બાઈ બોલાવે આવે;
સખી કરવી સદગુણી, બેન બહુ પ્યાર બતાવે;
સઉથી હળિ મળિ હેતે કરી, વશિ થોડા દિન વાસરે;
મન મોહન ભાવ ભર્યાં પછિ, સંપિ સિધાવો સાસરે. ૧

સાસસમાં રહેવાની રીત.

ઉઠી પ્રભાતે આપ, વાસિદાં ઘરમાં કરીયે;
ગળિયે જળ ભલિભાત, માંજિ વાસણુ વાવરિયે;

(૧૭૩)

રસોષ કરિયે રૂડી, જમાડી સૌને જમિયે;
સાસુ કરે પાય, નેહ બર નિત્યે નમિયે;
મન મોહન પિયુના કામમાં, સાહાયતા કીજે સદા;
જંથી દીલમાં દુઃખ ઉપજે, કહીયે નહીં એવું કદા;

પતિ વશ કરવા વિશે.

ગરબી.

હારછો હારછો હારછોરે, તમે હરિ હૃદયાના હારછો. એ રાગ.
કામની કામની કામનીરે, કહું સ્યામા શિખામણુ કામની.
સદા સકળ સુખ ધામનીરે કહું સ્યામા શિખામણુ કામની. ટેક
સુખિયારીને સ્વતંત્ર શોભે, વશ ભર્તાર જે ભામનીરે; કહું. ૧
કઠણુ નથી સ્વામિ વશ કરવો, બેસરણુ નથી બદામનીરે; કહું. ૨
ગરજ નથી ગુણવંતીને એમાં, જત્ર કે મંત્ર તમામનીરે; કહું. ૩
ક્ષમા ખરીદવી કોંધી કનેથી, કસર કંજુસને દામનીરે; કહું. ૪
દાસી રહેવું થઇ ડાહ્યા પુરૂષની, કુલણુ કુલાવો દિન જામનીરે ક. ૫
સ્વામિની સાથ સદૈવ જઇ વસવું, રાખવી રીત સીતારામનીરે ક. ૬
જગમાં અલ્પ જીવનજી મોહન, સુખને દુખ સ્થીતી નામનીરે; ક. ૭

સાસરે જતાં સખિયે દિધેલી શિખામણુ

ગરબી ૨ જી.

(અંચકો મચકો કારેલી. એ રાગ.)

સંચરતાં સધયર સાસરિયે,
શુભ બોધ કરે સાહેલી બેન; વિનયયકી વર વશ કરજે.
આડું અવળું અવલોકિશમાં,
કૃત કરજે આલસ મેલી બેન; વિનય, ૧
મંતર જંતર જુઠા ગણજે,

(૧૭૪)

બહુ ફરિશ નહીં પર ફળિયે બેન; વિનય;
 જે કંથ કહે તે તું કરજે,
 રાતે કદિ નહીં રઝળિયે બેન; વિનય. ૨
 નિત સાસુ સસરાને નમજે;
 પટ ઝીણું તો તું તજજે બેન; વિનય૦
 મરિયાદા ધરજે માનવિની,
 ભાવેથી ઇશ્વર ભજજે બેન. વિનય૦ ૩
 અતિ પતિવ્રત પ્રેમે આચરજે,
 પતિ ગણજે પ્રાણુથિ પ્યારો બેન; વિનય૦
 નણદીથી નેહ ધણા કરજે,
 ધરજે તું રૂડો ધારો બેન. વિનય૦ ૪
 કદિ વેણુ ન વદિયે લાજ નજી,
 દિલમાં ઇશ્વરથી ડરિયે બેન; વિનય૦
 લોકો પાછળ અપજશ બોલે,
 કશુંએ એવું નહિં કરિયે બેન. વિનય૦ ૫
 તું સંપ સત્તાહથી સંચરજે,
 રિથર થઈ ઠરજે સાસરિયે બેન; વિનય૦
 નિજ માત પિતાને સહિયરની,
 જ્યમ લાજ વધે તેમ કરિયે બેન. વિનય૦ ૬
 તું લોભ મોહ મદને મત્સર,
 તજિ કામ, ક્રોધ મુખ લેજે બેન. વિનય૦
 જો બાવિ જોગેભિડ પડે,
 સંતોષે રહી સેહેજે બેન; વિનય૦ ૭
 જો વશ ભર્તાર કરી લીધો,
 તો જગત બધી જશ ગાશે બેન; વિનય૦
 જો કેણુ કુડાં મુખથી વદિ તો,
 કુળની કિરતિ કરમાશે બેન. વિનય૦ ૮
 જો ભૂત તણું તેં તૂત કર્યું,
 તો ભમીશ ભવમાં ભૂસી બેન; વિનય૦

(૧૭૫)

મન મોહનની શિખ માનિશ તો,
કહેવાઇશ નાર અમૂલી જેન. વિનય૦ ૯

અમવાળી રાતે કુદડી રૂરી ગાવાની.

ગરબી કજી.

હુંતો ઇશ્વરને પૂજવા નીસરીરે લોલ. એ રામ.
હું કહું તે શુણો સાહેલિયોરે લોલ;
આવો ગીત ગાવાને જ્હેલી જ્હેલીયોરે લોલ;
રૂડી જીઓ સરદની છે રાતડીરે લોલ,
છુટે કલેશ ખુલે છાતડીરે લોલ.
બહુ ઇશ્વરથી અંતરમાં ખીજયેરે લોલ,
પ્રીત પરનર શું ન કીજયેરે લોલ;
બલે બાલાં બતાવે બય આપવારે લોલ,
કાઠ દુષ્ટ આવે કંઠ કાપવારે લોલ;
કદી લાલચ બતાવે લાખ વાતનીરે લોલ,
પલજે ન પ્રેમદા સુજાતનીરે લોલ.
કદી કાપી કુપીને કડકા કરેરે લોલ,
શિળવંતિ સુંદરિ તે ના ડરેરે લોલ;
હોય પુવંનાં પુણ્ય મજે પદ્મણીરે લોલ,
મોહન જો રિઝે ત્રિભૂવન ધણીરે લોલ.

સાંભાળ્ય નીતિ ધર્મ.

દાહરો.

શીર પર ઘોળી ચોટલી, શ્વેત વાવટો તેહ;
સલાહ કરવા સર્વથી, દીધો ઇશ્વરે એહ.

છપય,

વયે વૃદ્ધ માખાપ, બોલ કહે તે સાંભળવા;
ગમતા હ્યો ગોઠવી, હસો બાકી શુણિ હળવા.

પાન પાન સનમાન, આપાને તેને સેવો;
 દિલમાં લાગે દુઃખ, શબ્દ એવો ન કહેવો;
 પૂછે એકજ સો વાર તે, સુષ્ટિને રીસે નવ ચડો;
 પુત્રે પુછ્યો સો વાર તો, ચડ્યો ચોપડો^૧ કાગડો. ૧

વૃદ્ધ વયે નરનાર, શાંત ગુણ સખજો ધરિયે;
 કરિયે નમ્ર સ્વભાવ, સહનતા ગુણ સંધરિયે;
 પુત્ર પુત્રિ પરિવાર, કહે વહુ તે સાંભળિએ,
 કહે પડોશી કાંઈ, તેધિ મનમાં નહિ બળીએ;
 સંતોષે જમિએ જે મળ્યું; ને સનિયે જે સાંપડે;
 મન મોહન ધડપણ આપડું; સાચવીયે સમજણ વડે. ૨

પર ધર જઈ મેમાન, એક કે બે દિન રહેવું;
 રહે લીજે દિન તેહ, મનુ^૨ તો હલકુ કહેવું;
 જમવાટાણે જરૂર, તેહની તક સાચવિયે;
 વનિતા સાથે વાત, કદી ઝાઝી નવ લવિયે;
 ધરના જનનું મન દેખીયે, તોજ તેહને ધર જવું;
 મન મોહન કહે નહિ તો તહાં, જવા થકી હલકુથવું. ૩

દાહરો.

કામે કાજે જો કદિ, પર ધર કરો પ્રવાસ;
 અહાર, ઉંધ, અગત્યના, તેના કાળ તપાસ. ૧

૧. એક નાના બાળકે ફરી ફરીને બાપને સો વાર પૂછ્યું કે બાપા આ શું છે? તેને બાપે સો વાર ઉત્તર આપ્યો કે કાગડો છે અને તે સો વાર ચોપડામાં લખી રાખ્યું. પછી જ્યારે દીકરો જુવાન થયો અને બાપ ધરડો થયો, ત્યારે બાપે બે ત્રણ વાર પૂછ્યું કે મારે માટે રાખ કરીછે? સારે છોકરે એક બે વાર તો હા કહી અને ત્રીજી વાર કહ્યું કે મરી રહે ને છાનો માનો, રાખ કરીછે પછી ડોસે પેલા ચોપડાનું પાતું દીકરાને દેખાડીને કહ્યું કે તે મને સોવાર પૂછ્યું તોપણ મને રીસ ચઢી નહતી અને તને મેં ત્રણ વાર પૂછ્યું તેમાં રીસ ચઢી. એ સાંભળી છોકરો શરમાઈ ગયો.

(૧૭૭)

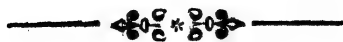
પાપ છાતું ન રહે તે વિશે.

ગરબી

વેગળો રહે વરણાગિયા. ઓ રાગ.

પાપ છાતું ન રહે પા ધડી. ટેક.

હારે અલ્યા પાપ છાતું ન રહે પા ધડી,
હારે પાપ છાપરે ચઢીને પુકારશેછરે; પાપ૦
હારે અલ્યા ઉંચું છે આકાશ જેવડું,
હારે એની ઉંટની અસ્વારી તે ક્યાં જશેછરે. પાપ૦ ૧
હારે અલ્યા ભુંગળ વિના તે ભવે^૧ કરે,
હારે જાતે ભવાયાનું બાળ કેમ બૂલશેછરે; પાપ૦
હારે અલ્યા લાંબી બહુ છે એની જીભડી,
હારે તે તો મુંઝું જુલામાં કેમ ઝૂલશેછરે. પાપ૦ ૨
હારે અલ્યા દેવતા તે ન દાબી શક્યા,
હારે તુંતો માનવ તારી શી મગફૂર છેછરે; પાપ૦
હારે અલ્યા ચોરે ચોટે ચિસો પાડશે,
હારે હઈયા કુટ્યા જો હાજરા હજુર છેછરે. પાપ૦ ૩
હારે અલ્યા પાપ હડકાયું કૂતરું,
હારે જમ ધુરી આવે તેમ ધાય છેછરે; પાપ૦
હારે અલ્યા યુક્તિ અનેક કદી કીજીએ,
હારે પણ જગતમાં જાહેર યાય છેછરે. પાપ૦ ૪
હારે અલ્યા ચુક્યા ચતુર મુખ^૨ ચિત્તથી.
હારે તારી અલ્પ બુધિનો શો આશરોછરે; પાપ૦
હારે અલ્યા મોહન કહે તે માનિયે,
હારે અલગ અન્ય કરી પંચ પકડ પાંશરોછરે, પાપ૦ ૫

(૧૭૮)

પ્રકરણ ૬ ઠું.

સંસાર સાગર વિશે

વસંતતિલકા છંદ.

રે! રે! દુખી દુખ ધરી દિલ શીદ બાળ;
 છે ક્યાં સુખી ભવ વિશે, જન કાઈ બાળ;
 કર્મોતુસાર ભવમાં સુખ દુઃખ હોય,
 વારી વિના ન જળધી કહેવાય કાય.

૧

ઢાહરે.

આ સંસાર અસાર છે, દુખ તણો દરિવાવ;
 પાણી તૃણા પૂર છે, નરતન તરવા નાવ.

૧

વસંતતિલકા છંદ.

કાંઠે જઈ નગર જો કરિયે ફરીને.
 ઊભા રહિ અડગ એક સ્થળે ઠરીને;
 ઘેરાવ ગોળ^૩ નકિ તો પછિ એક ભાસે,
 વેચેલ ભાગ દ્વયમાં જરૂરી જણાશે.
 પ્રાણી મુસાફર રહી તન નાવ માંય,
 સંસાર સાગર વિશે ઉતર્યોજ ન્યાંક;
 અગ્નિથીજ ખરું જે નિજભાન ભૂલ્યો,
 માતાનું મુખ નિરખી મનમાંહિ કુલ્યો.
 ભૂલિ પછી જનની મુખ હસે નિહાળી,
 પંથીજનો જ્યમ વહે શુભ સાથ બાળી;
 વાતે વિનોદ કરિને મન રાજ થાય,
 એ વહાણના અટનથી શુભતા જણાય.

૧

૨

૩

૧ પાણી ૨ સમુદ્ર કાંઠો ૩ ગોળો સમુદ્ર કાંઠે એક ઠેકાણે
 અડમ ઉભા રહી જોઈએ તો દૃષ્ટી મર્યાદાથી એક તરફ
 પાણી ને ખીજી તરફ જમીનનો એક ગોળ ઘેરાવો જોવા
 માં આવે તે.

જ્યાં મધ્ય જળ નિધિને નહિ દ્રષ્ટિ પ્હોચે,
 એમેર દખિ દરિયો જન ઉર શોચે;
 ના પેટકો કળી શકે નહિ તાગ પામે,
 ઘોડો કરે પવનનો નકિ તેજ ઠામે. ૧
 તેવી રિતે શિશુપણું ગત સ્નેહિ સંગે,
 માળ્યાપ ભાંડુ જનમાં ઉછર્યો ઉમંગે;
 ગુવાનિ મધ્ય જન પામી અચક્ષુ થાય,
 માયા તણું ઉદર તે કળિ ના શકાય. ૨
 નાસાર વસ્તુ જનને પછિ કાંઈ ભાસે,
 માયા તણો નિધિ વડો નજરે જણાશે;
 મોજાં ઘણાં અતિ વડાં દરિયાઈ થાય,
 તેવા વિતર્ક વળિ તર્ક ઘણા જણાય. ૩
 વાયુ તણે વશ દિસે પરિણામ ભેળું,
 વાયુ તણે વશ દિસે ક્ષણ જીવ કેરું;
 જે જ્ઞાણને નિધિ તણા જન જાણનાર,
 તે ધ્રુવ સામિ કરી દ્રષ્ટી ગુણે સુમાર. ૪
 જ્ઞાતી જનો પ્રભુ ભજે સઘળા સમામાં,
 રાખે નહિ હૃદય લાલચ તો રમામાં;
 સામે નિહાળી તટને મન રાજ થાય,
 જે રીત મોક્ષ મળતાં દુખ દેહિ જાય. ૫

ચો તાલ

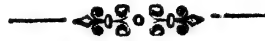
નાવિક નર નારી બે સજ્યાં, ખરાં ખલાશી ખીજ પ્રભ;
 સ્વાસ્થ પગાર, પૈસો પ્રેમ, કળાય પેટ નિધિનું કેમ. ૧

હાહરે

તર દીડી દહિ દુધમાં, હાજ કહે સઉ હોય;
 પેખી મેં તર પાણિમાં, કબુલ કરો સજી કોય. ૧
 જેમ આગતર પાછતર, વાવેતર વખણાય;

(૧૮૦)

સાવતરજી* સંસારમાં, મુખ્ય માવતર+ થાય.
બાળ અમારું મુખ કહે; તે નવ જાણે બાળ;
ઉદાંધિ આપ્યા અનુંસરે, એ બાળક મુખ બાળ. ૩

માતૃ વિરહ.

મંગળા ચરણ.

દાહરા.

દેવાતણ દેવો તણું, પીરોની પીરાઈ;
પરમ પ્રભુના પ્રભુ તણી, જેમાં રહે સમાઈ. ૧
નારદ સારદ સ્નેહથી, ગવરી પુત્ર ગણેશ;
સુર અસુર સર્વે મળી, પજારે નમે હમેશ. ૨
રામ, કૃષ્ણ, પૃથુ આદિ જે, ઈશ્વરના અવતાર;
એ *જેને આદર સહિત, વંદે વારંવાર. ૩

સોરઠો.

એને? આઠે જામ, ગ્રેમ સહિત પ્રણામ કરી;
માતૃ વિરહનું કામ, અધિક હેતથી આદર. ૪

ગ્રંથ કરેણુ કારણ.

સવૈઓ.

૨ અર્કેનિ ક્રીંમત એમ જણાય ન, જેવિ જણાય બને બહુ એલી; ૩
મૂલ ન પાણિ તણું પરખાય, જણાય ખુટે રણમાં જળ થેલી. ૪
માત પિતાનિ હયાતિનિ ક્રીંમત, મોહન જાણવિ છે મુશકેલી;
તે પણ તેમનિ સ્થિતિ હયાતિ, પછી સમજાય રિતેયિ સહેલી. ૫

* તમામ, + માવિત્ર.

* પરબ્રહ્મ. ૧. મા બાપને. ૨. સૂર્ય. ૩ વરસાદની
ઝડી. ૪ પાણિનો પોટલિયો. ૫ માબાપને.

(૧૮૧)

માળાપણું ખાલી ઠામ

કવિત

મોટાં મોટાં સરોવર ખચીત જો ખાલી થાય;
વળી વરસાદ થતાં વેગથી ભરાય છે;
સરિતા એક સમુદ્ર છેક તો સુકાઈ જાય;
કાળે કરી ત્યાંજ જળ ફરીથી ફેલાય છે;
બરેલાં જો ઠામ તેતો ઠલવાય ને ભરાય.
આદિ અનાદિની રીત સદા ચાલી જાયછે;
ઠામ માત પિતાનું નતે ભરાય તેવી રીતે,
ખચીત મનમોહન જો તે ખાલી થાયછે.

— ❀ —

માળાપણી શાલ તથા છત્ર વીધે.

કવિત

શિત ઢાંકણુ છે શાલ સાદી ને સોનેરી રૂડી;
ઉજળુ વૃષાનાં છે છત્ર છત્ર ધારી કરમાં;
શિત ઉજળુ વૃષા સર્વ ઉપરના એતો હરે,
એવાં શિત ઉજળુ વૃષા ઉપજે અંતરમાં;
એ સમાવાનો ઉપાય સજે એવો આલમમાં,
કાઈ નથી કારીગર આવતો નજરમાં;
માતપિતા રૂપી શાલ છત્ર મનમોહન છે,
શિત ઉજળુ વૃષા હરનાર ચરાચરમાં.

૭

માળાપણી ઢાલ વીધે.

ઢાહરો

રણુ સંગ્રામે શૂર નર, અંગ સજે જયમ આપ;
સંસારે સંગ્રામમાં, એમ ઢાલ માળાપ.

૮

— ❀ —

(૧૮૨)

વૃદ્ધ માળાપ વિષે કુપુત્ર પ્રતિહાસિ કવિત

કુપુત્ર કહેછે માત તાત વૃદ્ધ કામનાં શાં,
અરે ઓ નાદાન જ્ઞાન તાર તેં શુભાવિયું;
લાખ તાળાં તારાં જો લખાડ ચોર ભાગી લેશે;
ચાહન ચૌટામાં મળે મન માની *ચાવિયું
ધનત રક્ષક તાળાં ચામડાનાં તારાં આછે;
ધન ધાન્ય સોંપ ભેળું કરી મન ભાવિયું;
જીતો દફતર નોંધ તેતો ડોસો અને ડોશી,
ખીન કુંચી વાળું તાળું નિર્ભય લગાવિયું. ૯

સોરઠો

એમ અનુભવ્યું અંગ, માત અંગના ભંગથી;
પ્રેમે આજ પ્રસંગ, માત વિરહ તેથી રમ્યો. ૧૦

— ❀ ❀ ❀ —

માત સ્નેહ

કવિત

માળામાં ઈડાં મૂકીને સેવન કરેછે સ્નેહ,
સેવા તે બચ્ચાંઓ કહો તેની ક્યારે સજેછે;
માંજરી^૧ મોંમાં ધાલીને, ફેરવે સન્ન^૨ સાત,
તગડતાં શ્વાને^૩ ક્યાં દેહાંત^૪ સુધી તજેછે,
વૃશ્ચિકા^૫ વિચારે જો વિનાશ વંશથી છે મારો;
ઈરાદો ન તોય વંધ્યા રહેવા ઉપજે છે,
માત સ્નેહ છે અછેહ કહું મનમોહન એ
ભક્ષો ભવ માંહી સ્વાર્થ રહિતનો ભજેછે. ૧૧

દાહરો.

ઓગણિસો ચોત્રીશની શુભ વિક્રમની સાલ;
શુદ્ધ ચતુરમાં સંચર્યો, કછમાં મોહનલાલ. ૧૨

* કુંચીઓ. ૧ બિલાડી. ૨ ધર. ૩ કુતરાં.
૪ ચરવા સુધી ૫ વિષય.

(૧૮૩)

પાંત્રીશાના તાવમાં રવઝાંગે થીડા

સવૈઓ.

ઑગણિશેા પર પાંત્રીશ પૂરણુ, વિક્રમ સાલ જ્યહાં વરતાઇ;
 વર્ષ તણી શરૂઆતિ થકી તન તાવથિ છેક ગયુંજ તવાઇ,
 પોષ વિશે લખિ પાઠવિયો ૬ પછિ પત્ર જખાઉથિ શ્રીપુર માંહી^૧
 શુદ્ધિ શરીર તણી તજી મોહન પત્ર શુભિ ગયા માતૃ મુઝાઈ^૨ ૩

દાહરે.

માધથિ મુજ સાથે વસ્યાં, સર્વ વર્ષ મળિ સાત;
 કાયા મુંકી કચ્છમાં, માતૃ સનેહ અધાત. ૧૪

સવૈઓ.

વિક્રમ વર્ષ કહું ત્રયતાણિશ,^૧ ઑગણિસો કર એ થકિ આગે;
 દ્રાગણુની વાદિ ચૌદશ વાસર.^૨ ખુધ તણી નિશિના નવ વાગે;
 ગામ ભચાઉ કહું કંઠ પ્રાંતનું, જ્યાં જનની પડિયાં જઈ દાગે,^૩
 શાંકર કાશિપતી સમર્થા, હિમવાન તણી તનયા અરધાંગે. ૧૫

કવિત.

રૂદન કરતા તેને રાંડી રાંડ હું કહેતો,
 નિસાસા મુંકતા તેને નિસાશિયા માનતો;
 વિલાપ કરતા તેને વિલા મોંના હું કહેતો,
 વિલ્લ મોંના હોય તેને દિવાના પિછાનતો;
 હશી હશી પ્હરવું પોદવું ખાવું પીવું ખૂબ,
 રૂચે નહીં તેને સદા શોગિયા હું જાણતો;
 કહે મન મોહન આ માતૃ અંગ ભંગ થતાં,
 હવે એ ગુતનું અભિમાન નથિ આણતો. ૧૬

સવૈઓ.

વાત તણો વિશરામ^૪ નથી, પછિ કાલજ કષ્ટ કો પાસ ઉચાર;
 ધામ તજીને મુકામ ક્યો, વન અંપકમાં પ્રગટયો દવ ચાર;
 માત કે તાત મજે નહીં પાસ, કહે કરિ ચુંબન બાળક માર;
 રે મન મોહન આ વખતે, ગત વિક્રમ ભોજ હશે ક્યહાં વાર. ૧૭

૬ મોકલ્યો. ૭ અમદાવાદમાં.

૧ ત્રેતાણીસ. ૨ વાર. ૩ દાહે. ૪ વિસામો.

(૧૮૪)

દોહરો.

સંકટ ને સનમાન તો, પામે નર પરદેશ;

હાલ જુઓ હરિત તણા, તણ આપનો દેશ. ૧૮

સોરઠો.

ભયાઉમાં નહિ ભાઇ, અંગિત જેવું એક પણ;

મૂળ વ્યાધિ તન માંછ, ત્યાં વળિ મૃત માતા યયાં. ૧૯

સયેયો.

રસે ઉર હામ હઠાવિજ, પોષ થકી પ્રગટી તન માંહી;
દ્રાગણમાં જનની તજિ દેહ, વળ્યાં તજિ વ્હાલ થયાંજ વિદાર્ઠ,
વાયુ વધ્યો વિધ વિધ તરેહ, શરીરનું સત્વ ગયુંજ સુકાર્ઠ;
બહેમ વિવિધ તણામનમોહન, બીતર માંહિ ગમાજ ભરાઇ ૨૦
છોડીભયાઉ ગયો જુજ શેહેર, વસ્યો જમ્મ ૧ મંદિરનીજ જમ્મામાં
ના ૮૫ કેરી હજુર શક્યો જમ્મ, દર્દ અધિક હતું હપ્પામાં,
તાત વગેરેનિ તર્ફ લખ્યું અવલોકન આવિ જવા કછડામાં,
અંત સમો સ્વપને દરશાય, રહી નીત દીવશ તેમ નિશામાં ૨૧
સેજ પલંગ દિધાં વળી વાહન; તેમ જવા નિસ ઐશધશાળા,
માંદગિ કેરી મંજુર રજા કરી, આશ્રય સર્વ વિધે કરિ આત્યા
પાલણુ લાડ કહે કવિ કોવિદ પુરણુ તે રિત માહરાં પાળ્યાં;
વાહરે વાહ ખમારે ખમા ખુદાવંદ ખેંગારજિ વા કછવાળાર
જોશિ કહે ન દિવાળી જુએ, વળિ વૈદ કહે ન બચે કોઇવાતે
ડાકટરો વિદવાન કહે નથિ રોગનું ખીજ શરીર જરાતે,
છાતિ જુએ કર ભુંગળિથીરે વળિ આંગળી ઠોકી જુએ ચડાતે ૩
કોઇ રીતે નહિ રોગ કળાય, કહે મનમોહન બહેમ વડાતે ૨૩
જો તન જોઉ તપાશિ તપાશિ ગઈ બધિ ખાંસિજ બાળી બીખાણ
એક રહ્યું કમ કૌવત અંગતુરે, પગ હાથ અહોનિશ માંછ;
ટોપિ ચડી પડી શીર નિશાનિ, ૫ ન નિદ્ર મળેને બળે નયણાંજ;
કોઇ પ્રકાર ન દર્દ કળાય, શું થાય મુંઝાઉ રહ્યો મનમાંજ. ૨૪

૧ સ્વામી નારાયણની ૩ પેટના. ૪ મે. શેઠ બીખાણ
જવાજુ જુજ સિવિલ હોસ્પિટલના ડાકટર સાહેબ ૫ કેદની.

(૧૮૫)

મો* મુજ તર્ફ રહે જન જોઈ, અછો અછો એ કરિલે ગિમ ગીની;^૧
 તિલ્લણુ બુદ્ધિ નહીં વરતાય, કટાષ ગધ નિશિ ને રહિ xદીની
 લાજ વિશેષ વિછોડ જનૂની, લલાટ લખેલ કળ ધરદીની;
 લક્ષણુ છોલનરે ડહાપણુના, વલગી દુઃખ રૂપિણિઅંતર છીની. ૨૫
 અંતરના અવલોકિ કહે, ધરિ ધીરજ ક્યાંહિ હવા બહલો;
 સૃષ્ટિ પતિ કરશે શુભ નામ, અહીં ગુજરાત જવા નવ લ્યો;
 પ્રાણુ અતિ પ્રિય છે તમને, અમને પણ એજ નથી દવલો;^૩
 રાસ્ત કરી બરદાસ્ત બહુ, નિજ ભાવ મુરખિય ભજવિ ભલો. ૨૬
 રનેહિ સગાં સહ દેશ જવા કહે, હિમત હારિ બિહું દરિયાથી;
 વ્યથ થઈ ગુજરાત વિદાયનિ, મેળવિ એમ રજ ભુજમાથી;
 આવિ અને અટક્યો હું અંજરમાં, હામ ન ચાલિ શકી હથયાથી;
 શું પરિણામ થશે મન મોહન, કેમ શકું કહિ વ્યથપણુથી. ૨૭
 ઉરથી આતમરામ ચિન્હો તન તત્ક્ષણુ તેહને કીધું હવાલે;
 એ પણ રોગ નથી ઉચ્ચેયો, દિધું ઔપધ હતમ સ્થુળ નિહાલે;
 જામનિ જાગ્રણુ તે ન થયું, વળિ પોઠિ ઉઠ્યો સુષ પ્રાતસમયો;
 શું પરિણામ થશે મોન મોહન, ધાર્યું હશે શું વિશ્વંજર વહામો. ૨૮

દોહરો.

જે ખાસીથી જરૂર મેં, તજિ જયવાની આશ;
 ભગંવત ને બીખાજિથી, નિર્મુળ તે થઇ નાશ. ૧૯

સોરઠો.

એવો આપત કાળ; જે અવસર આવી ચડ્યો;
 લેવાને સંભાળ, ભાઈ મગન xઆવ્યો ભલે.

સોરઠો.

શુભ કીધી સંભાળ, વળિ જીવણુ કોઠારિએ;
 વધુ જણાવ્યું વહાલ, સર્વે સાચું પસંત મળિ. ૩૦

વસંત તિલકા છંદ.

નાડી તમામ તનની થઇ તાર રૂપ,

* મુખ. x દિવસ. ૧ ઉદાસી. ૨ છોલયા. ૩ થોડો
 વહાલો. ૪ અમદાવાદથી. ૫ સ્વામીનારાણુના મંદિરના,

(૧૮૬)

વેગે ઉતાવળિ અધિક કુદે અનૂપ;
પાણી^૨ અને પગતણિ વળિ પીઠ ફેરી,
શક્તિ ગઈ સહુ જાન્યું મન તુલ્ય *મેરી. ૩૧

શરીરમાં વાના રમાડા-સવૈયો.

વા વપુમાંહિ છ વર્ષ થકી થઈ વ્યાપ્ત જણાય સદાય શિયાળે,
તે પણ છેક છુપાઈ ગયો વિતિવર્ષ ગયાં દ્વિય નેણ નિહાળે;
એ પણ ભેદન સ્વારિ કરી બિન બિન્ન રૂપે પ્રગટયો તક માળ્યે,
બ્રાંતિ પડી ક્ષયની ભરપૂર ફાટેલ ન જે કદિ મોહનલાલે. ૩૨

દાહરો.

કહો લિવર કમ્પ્લેન કઈ, કઈએ ધાતૂ ક્ષીણુ,
મોહન ક્ષય માન્યો મને, જાણે પ્રભુ પ્રવીણુ. ૩૩

સવૈયો.

આત્મ^૩ને અગનાન રૂપી તજિ જ્ઞાન ગ્રહ્યું ફરિથી કરિ આમે,
આતમ આ થઈ શુદ્ધ રહ્યો દુર દર્દ ગયું વળગ્યો નિજ કામે;
ઓળખ આત્મ^૪ કરિ પડી પરમાતમ સાહય થયો પરિણામે,
ભ્રમ શુણો મન મોહનના કરિ એ કશણ ખરિ આતમ રામે^૫ ૩૪

દાહરો.

એવા માતૃ વિજ્ઞેગથી, થયા હતા મુજ હાલ; *
સદગુણ માના સાંભરે, તથા અવસ્થા બાલ. ૩૫.

બાળચેષ્ટા સ્મર્યું-કુપુત્ર પ્રતિઉક્તિ.

કવિત.

પય પાન કરાવતાં દંતથી ડશન કર્યું,
અરે કહી આધી ભાગી પાછો વળગાડતી;
ઉપકાર તણા અપકારી તને વિસારી તે,

૨ હાથ, ૩ અંધાર, ૪ સ્વઆતમાની, અથવા આપ
જેવા મિત્રોની, ૫ અંજર ડીશપેનશરીના ડાકટર, * અ

(૧૮૭)

-હૃદયમાં બીડી ચુંબન કરી રમાડતી;
 નખેરીયાં તારાં હજી નેટ જો રજાયાં નથી,
 ખેલતો ખોળામાં કે તે કેડમાં ઉપાડતી;
 કહે મન મોહન કુપુત્ર અપકારી અલ્યા,
 પ્રેમે ગાઇ અલોલોને પારણે પોઢાડતી. ૩૫
 સવૈયો.

હાલન ચાલનની નહિ હીમત બોલન શક્તિ ખરાખર ક્યાંથી;
 તેમ ટટાર ન બેશિ શકાય ઉભું ન શકાય રહી પગમાંથી;
 હંધ અહાર મળ્યાં ધરસંગ નહિ અળગો તું અશુચિપણથી;
 શેનિ સતા હતિ તે તું વિચાર કુપુત્ર અભાગિયા પેટના સાથી. ૩૬

— ❦ ❦ ❦ —

માતા રૂપી ગુરુ વિશે.

કવિત.

જ્ઞાનવાન થયો ત્યારે ગુરુઓ ધણાક મળ્યા,
 કોએ આપ્યો મંત્ર અને કોએ કાન કુંકિયો;
 સ્વાર્થ તણા સાધનાર સિદ્ધ બની સમજાવે,
 પણ આપદા આવી ત્યાં એકે નહીં દુકીયો;
 સીસોડો વગાડી સજ્જનું સાઈ જ્ઞાન તને,
 માયા તજી પણ વાર રેઢો નહીં મુંકિયો;
 કહે મન મોહન ઓ કુપુત્ર અધર્મ અલ્યા,
 ખોટા ગુરુ ખોળી તું ખરા ગુરુને ચુકિયો. ૩૭
 આંગળિયો આપી ઘેઘ ઘેઘ તને ઉભો રાખ્યો,
 ચાહનાથી ચાલણુ ગાડી દઇ ચલાવિયો;
 કાકા મામા કેવરાવી જીવહાતું સજ્જનું જ્ઞાન,
 ખરે ખાત ખાતાં પણ એણેજ શિખાવિયો;
 મુંગો મુંગો રોતો અને માગતો મુખે અનેક,
 રંગ વડો એને જે એ વર્તિને રિઝાવિયો;
 એવે ટાંણે એક ગુરુ કિયો તારો આડો આવ્યો,
 જે તેણે ઓ મુર્ખ ખરા ગુરુને મુકાવિયો. ૩૮

લીંટ નાશીકાએ જતું મુખમાંથી લાળ જતી,
 પટકૂળ પંડનાથી એ તને સમારતી;
 શંકા લધુ દીર્ઘ સર્વથી બરાતાં વસ્ત્ર સારાં,
 ઘોષ તને આપ તણું વસ્ત્ર તે સુધારતી;
 ખાતાં પીતાં તું ખરાખ એમજ કરતો એને,
 વિપત્તિ વેળાએ પણ તને ન વિસારતી;
 કહે મન મોહન ઓ કુપુત્ર અકર્મિ અલ્યા,
 એને મુકી અન્યની શું ઉતારજ આરતી. ૩૯
 હાથ પોતાના હલાવી હીંચોળતી હેત ધરી,
 આપ તણું સત્વ તને પાછને ઉછેરિયો;
 કટુ કટુ ખાઇ તારી કાયાનું જતન કર્યું,
 મોટા થઇ માનજ તું દેવલાં ને દેરીયો;
 જાણે છે જરૂર એજે જાણી ન જનીતા જેણે,
 અમારું ઉત્કૃષ્ટ શું કરશે એની ફેરીઓ; ૪૦
 કહે મન મોહન ઓ કુપુત્ર અભાગી અલ્યા,
 દેખી ફલ કુટીરા તું લઇ દશ શેરીયો.
 સરસ ખાવાનું અને સરસ વસ્ત્રાલંકાર,
 આપ તજી ખરે તને ઉમળકે આપતી;
 નવરાવી ઘોવરાવી રાખતી શરીરે સ્વચ્છ,
 દુઃખી દેખી તને નિજ આત્મને સંતાપતી;
 તને તેનો ગણી અને સહન કરતી સર્વ,
 જપદેવી દેવીયોના તારા સારું જાપતી;
 કહે મન મોહન ઓ ગુરૂના ગુલાંમ નર,
 તારી અતિ દાઝ તેના અંતરમાં વ્યાપતી. ૪૧
 એમ ધરી પ્રસુતાની કરી ન પ્રદક્ષિણા તેં,
 અડસઠ તીરથ તું ફર્યો પણ ના ફર્યો;
 જનિતાને નમસ્કાર કદી ન જો તેં કર્યો તો,
 તેત્રી કાટી દેવને તેં કર્યો પણ ના કર્યો;

(૧૮૬)

કૃતમ્નતા કરતાં ન ઈયો જેની કુખે વસ્યો,
 પ્રભુના ડરથી જે તું ઈયો તોય ના ઈયો;
 ઈયો ચોર પ્રભુનો ન કહે મન મોહન તું,
 પ્રસુતાનો ઈયો તોય ચોર પ્રભુનો ઈયો, ૪૨
 દર્શન ન મ્હાય નેણુ માતૃનાં માન્ય કરીને,
 ઇચ્છે નેણુ એન નર ઉલૂક નાદાન છે;
 માતૃનો મુખોપદેશ કાન શુણવા ન કરે,
 નરનો એ કાન નહીં બંદુકનો કાન છે;
 જાપ પ્રસુતાની પ્રાર્થનાના જે ન જીભ જપે,
 નરની નહીં એ ઢોર મુઆની જીખાન છે;
 કર પદ માતૃ સેવામાં ન જે તત્પર રહે,
 નર તન ધરિ નહીં ધરિ તો હેવાન છે. ૪૩
 દાહરો.

પ્રતિબીંબ પ્રસુતા તાણું, -હૃદય રહે નહિ રેષ;
 -હૃદય શુન્ય તો જાણિયે, હરામિયોતું હમેશ. ૪૪

—૧૧—

જોગ માયા રૂપ માતા આંજ.
 કવિત.

જગત જનની જોગ માયા છે અનેક રૂપ,
 એમાંનું એ એક રૂપ તાદૃસ્ય તમામ છે,
 મહાલક્ષ્મિ કહો તો જે પામ્યા લક્ષ્મિ એ પ્રતાપ,
 અનુપરણા કહો તો પુરેલાં અનામ છે;
 બાળી કહો તો તે તમે આપ એના બાળક છો,
 અંબિકા કહો તો એહ એનું ઉપનામ છે;
 આદ્ય સક્તિ આપની તજી ઉપાસો કાં અદર્શ,
 તાદૃસ્ય^૧ પ્રસુતાને જે કહો જે પ્રણામ છે. ૪૫
 સંવેચો.

જો ગણુતી^૨ કરિયે અહની ન ગણુતીતથિ જહાર રહે કદિએતો,

(૧૯૦)

એ ગણતી કરિયે ધન પુંદ્રનિ તો થઇ પાર રહે કદિએતો;
એ ગણતી કરિએ તન *રહનિ ચૈ અલગાર રહે કદિએતો,
માત્ર તણા ઉપકાર વિચારીયે આવી ન પાર રહે કદિએતો. ૪૬

દાહરો

અવર તણા ઉપકારનો, બદલો દેવો સ્હેલ,
પણ પ્રસુતા ઉપકૃત તણો, છે મળવો મુરકેલ. ૪૭

કવિત.

ભુખી રહી માતા પોતે બાઇને ધરાવે ભોગ,
ભોગ તો ખરા એ પણ ભોગ કહો બાઈના;
વસ્ત્ર દુઃખ માતા વેઠે પોતે સારાં વસ્ત્ર સજે,
એતો ઉમદા પોષાક સરવે આડાઇના
મા સદા મળુરી કરે આપ ચડે વાહનતો;
વાહને ચડ્યા ખરા એ વાહન નાગાઇનાં,
સાથરે પ્રસુતા સુએ આપ પોઠે પલંગમાં
પલંગતો ખરા એ પલંગ ચિતા બાઈના. ૪૮

લખો પતિ આપ પણ માતા તો વલખાં મારે,
એ લક્ષ્મીને સ્થિર તે નિહાળશે કે હાલશે;
લાજ રાજ સમાજમાં માતા મહા કષ્ટ વેઠે,
એના પગ એ લાજ પખાળશે કે *ખાળશે;
સારી સારી વાતો કરે દાદ ન માતાની ધરે,
આલમ શાઆશી પછી આલશે કે આળશે.
કહે મન મોહન ને કૃત્તની માતાનો જાગ્યો,
એ તે કુળ આપનું જાળશે કે જાળશે. ૪૯

નસો જેની નસોમાંથી અસ્થિ^૧ જેના અસ્થિમાંથી,
જેના શોણીતરથી થયું શોણીત શરીર છે;
ત્વચા તણાં તત્વ પણ જેની ત્વચામાંથી થયાં;
ખરું આ બધાયુ જેનાથી કરી ખંબીર^૩ છે;

* શરીરનાં રૂનાં. x અટકાવશે.

૧. હાડકું ૨ લોહી. ૩ ખોળીયું.

પ્રાણની પ્રકાશ જ્યોત જોનાથી આ જ્યોત જગી
 પાન કરી પ્રોઢો થયો આપ જેનું ક્ષીર છે;
 કુકંટ^૪ કોકીલ^૫ કહો કપોત^૬ કેવો તે પુતઃ
 જય જો લુલી એ સર્વ ઉતર “કુ” વીરછે ૫૦
 શીરની છે શિખા^૭ કેના મુખતાનુ શીગડું છે,
 લાયક લલાટ કેના ઓરશિઓ એ હશે,
 મોટા મોટા ડોળા કેના ઓળાછે અસ્તાચળના,
 કર્ણછે કે કડાં કીંવા સુપડીઓ તે હશે;
 નાશીકા હશે કે હશે નળીયું બિંધુ વજ્ર;
 મૂઝ મર્દની કે પુંછ ખરનુ^૮ ખરે હશે;
 ધિમંતનુ ધડ કે ના ચર ચૂસે ચડાવાનો,
 કેના કાંણો કોયળો કુપૂતનો આ તે^{૧૦} હશે. ૫૧
 દિલ નહીં દયા માયા ફર ઘણો ફરતામાં,
 આનન^૧ અવલોકતાં^૨ અતિ અદ્ભુત છે,
 દુરાચરી દેખતામાં પ્હોચેલો છે પેખતામાં;
 મમતનુ ઝાડ મન મહા મજબુત છે;
 જાણે ન જનીતા કષ્ટ પરાયું શેનુ પિછાને;
 અચ્યુતને જાણે નહીં એવો અખધૂત છે,
 નહીં અખધુત તો તે જાણો જમદુત હશે,
 નહીં જમદુત તો તે જાણો જે કપૂત છે. ૫૨

દાહરો

ક્રિયા કરેછે *બાહની, બહુ ધનવંતા બાળ,
 પ્રસુ પાંછળ કરિ પ્રેમથી, એ અસલી છે ચાલ. ૧
 જોગ નહીં કરજર તણો, વૃતિમાં રહ્યો ગરીબ,
 બને કેમ પછિ આવની, પડયું પ્રેમ પ્રતિબીંબ; ૨
 મન માન્યો સંતોષ મેં, અધિકો ધરિ આનંદ,
 બાંધી વિરહ આવની, બનાવિ આવન છંદ. ૩

૪ કુકડો ૫ કોયલ ૬ હોલો ૭ ચોટલી ૮ કપાળ ૯ ગલેડ
 ૧૦ વ્યર્થ. ૧ મોઢું. ૨ જોતાં. * બાવન શ્રાદ્ધની કીયા.

(૧૯૨)

મણના માતૃ ગુણુનિ કદિ, શેષથિ કરિ ન શકાય;
કોણુ માત્ર મારી ગતિ, કિંચિત કેમ કથાય. ૪
કદ અવતારી નર થયા, થયા મુની ને મહંત;
પ્રસુતા કેરા પ્રેમનો, અદ્ય ન પામ્યા અંત. ૫
વળ્યો ન બદલો કોઇથી, તૃપ્ત થયા નહિ કાય;
નવધા ભક્તિ માતૃની, સપૂત કરશે સોય. ૬
પરલોકે પદ પામશે, શ્રવણ સમું સાક્ષાત;
રિઝે દેવ દેવી -હદય, મન દધ સેવો માત. ૭
અહો માતૃ ગુણ ગુણુ તણો, છઉં હું સદા ગુલામ;
ખાવનિ કરતાં બંધ હું, પ્રેમે કરું પ્રણામ. ૮

સોરઠો.

હું હું તારો દાસ, અહો પ્રભુ એ માતૃને;
છે તારો વિશ્વાસ, ઉત્તમ પદ ત્યાં આપજે. ૧

ઈતિ માતૃ વિરહ સમાપ્ત-

માતા સ્તુતિ.

ફરી હવે ફારબસ જેવોરે, અમલદાર ક્યાં બળે એવો- એરાગ
નથી હવે તું સમ ત્રાતારે, મૂલી^૧બાઇ અમૂલ્ય માતા. ટેક.
મૂલ ખર્ચે મન માન્યું મળે છે, સોંધુ અને મોંધુ સર્વ;
પ્રસુતા જેવું નહીં પામે પદારથ, ખર્ચે બલે દ્રવ્ય ખર્વ. નથી. ૧
સુંદર^૨ સંતતિ સુંદરિ સર્વે, મળવાની આશ રખાય;
આ અવતારમાં અદ્ય ન આશા, મળવા તણી કદી માય; નથી. ૨
બાઈ ભોળાઈને બેન બનેવી, સગાં હશે ભલે સોય;
માવડી તારા અંતરનો ઉમળકો, એવો દીઠો નહી કાય. નથી. ૩
ધન મળે કદી ધામ મળે નથી, કેવળ ન મળે જે ક્યાંય;
મહી મંડળમાં માતા મળે એવો, એક ન સુજે ઉપાય; નથી. ૪

૧ મુલ્યવાન, મારાં માતૃશ્રીનું નામ હતું. ૨ સારી,
મારી છેક નાની છોડીનું નામ છે.

(૧૯૩)

મારો મારો કહી મોં મલકાવે, છોટો ગણે સદા છેક,
 માતા કરતાં પોતે થયો મોટો, એવો દોટો નથી એક. નથી. ૫
 જો કદિ આજા ઉવંગી મેં તોય તે', -હૃદયે ધરી હશે રહેમ;
 અહો માતાજી ઉપકાર તારા, કહો વિસરશે કેમ. નથી. ૬
 સંકટનાં અમ સાર તુજ શિર, જાજાં ઉગ્યાં હતાં જાડ;
 અંત લગિ એ વિસરશે ન અમને, કંપતાં રહેશે હાડ. નથી. ૭
 સંસારમાં રહી કરવાં પડે સહુ. સંસાર કરાં કામ;
 જીરની ઉલટ એ ગઈ ઉડી, હૃદય તણી ગઈ હામ. નથી. ૮
 જતન તનયા અને સૂંદરી આદિનો, સ્નેહ છે સ્વાર્થ સમેત;
 ખુદરતી આખી ખલકમાં ખરેખર, માના હૃદયાનુ હેત. નથી. ૯
 ટોળા વખુડી મૃગલી કહીએ, જળથી વખુટું મીન;
 બહાલી માતા વખુટયાથી હવે સુખ, રંચન રજની દિન. નથી. ૧૦
 ચક્રો નિરખે રહી જોમ ચંદ્રને, ખેમ વદન મારં જોઈ;
 હોને કરીને અતિ હરખાતી, ખરી પ્રીતિ તે ખોઈ. નથી. ૧૧
 રાંધી રસોઈ તૈયાર રહે પણ, વિસોકે બેશી વાટ;
 વ્યાકુળ થાય વખત જાય વિતી, જીરમાં કરે રહી ઉચાટ. ન. ૧૨
 સાંજે સવારે સંભાળ કરે બહુ, નાના બાળકની જોમ;
 અહો પ્રસુતાનું અહોનિશ કરતી, ઉત્તમ સંભાળ એમ. ન. ૧૩
 તારં મુખાર્ધિંદ નજરે તરેછે, બાસેછે બલુકારા બોલ;
 રમી રહું તારં ચિત્ર -હૃદય છે ઉપજે છે સ્મરણ અતોલ. ન. ૧૪
 બોળાપણું તારં માવડી બારે, એ કેમ ભુલી જવાય;
 એ સામે મારી આ કમ અકલનો, પુરો પસ્તાવો થાય. ન. ૧૫
 જાત મહેનત લઈ જતન કંઈયં મુજ, પુરાં લડાવ્યાં લાડ;
 હર્ષઆ ઉપર રાખી હુલાવિયો, એ શું ઓછો તુજ પાડ. ન. ૧૬
 નિશાળથી કે નોકરી પરથી, આવતો દેખી અલંત;
 ખમા ખમા કહી ખુશી થતી, એવો પ્રેમ તે આજ પર્યંત. ન. ૧૭
 બીડી -હૃદયમાં ચુંબન કરતી, ફેરવી મોંપર હાય;
 એ વાતના તો હવે રહ્યાં જોરતા, સહુ અર્થ તુજ સાથ. ન. ૧૮

૩ પુત્ર પુત્રી ૧ કાંદા

(૧૯૪)

મસ્તક દુઃખે માવડી મારું તો, દિલે યતી દિલગીર;
આપ અધીરણુ બનતી અતિશય, નયન થકી જતાં નીર. ન.૧૯
એક ફાંકામાં જીવ જોડી ગયો, ખીજે જોડી ગયો એજ;
ખીમારી મારી તારો જીવ લેવા, હું જાણું આવી હશેજ. ન.૨૦
આડોશી પાડોશીને ત્યાં વિચરતાં, એહની એજ ત્યાં વાત;
પુત્ર મારાને આરામ કરે પ્રભુ, થાય ભલે મારી ધાત. નથી. ૨૧
અહો માતા એ વેણુ તમારાં, સાલે છે ખાણુ સમાન,
હું જાણું છું મને આપે આપું હશે, નિજ આયુષ્યનું દાન. નથી ૨૨
આ સંસાર અસાર અરણ્યમાં, એકલો મુક્તાં આમ;
વિશ્વાસ કેતો માતા વસ્યો ઉર, હૈયાની કેમ ચાલી હામ. નથી. ૨૩
તાપણી જેને કહેતાં તમારી, તે કેમ છોડી જાય,
ગભરું રણીશું ગળે અડી નહીં, કેવળ છાંડી કૃપાય; નથી. ૨૪
મા દીકરાની સાચી સગાઈ, એ નવ ધારી ઉર;
બહાલી માતા એ ઘટે નહીં તમને, દેહ તણ થયાં દૂર, નથી. ૨૫
કાળજી અર્ધ કપાઈ ગયું છે, માડી ધનાં તુજ મર્યું;
ચાન તંતુઓ ચુંચાઈ ગયા, નથી ચાલવા કહેતા ચર્યું. નથી. ૨૬
ઉંચી નજર કરી જે અવશેષકું, એક ન સુઝે આધાર;
રાત દિવસ દિલ એન પડે નહીં, વિધ વિધ થાય વિચાર. નથી. ૨૭
ગત થાય એકને એક જન્મે એ, ધડી પ્રભુએ ઘટમાળ;
પણુ પ્રિય માતા તમારા જવાથી. હવે યશે શા હાલ, નથી. ૨૮
દીન દિવાળી* કાંઈ ન સમજે, બોલાવે કહિ મને “માય;”
સમજી થતાં માનો શોષ રહેશે, એને બિચારીને આંખ. નથી. ૨૯
ચાંદની સાલમાં વઢવાણુ આવ્યાં, એકવિશે અમદાવાદ;
પ્રતિપ્રાણુના અંત સુધી કરી, એતો રહેશે યાદ. નથી. ૩૦
ખોળામાં ચડી ખુંદતો ખાંતે. એ દિન ક્યાંથી આજ;
મોહનો મારો મને કહેતાં, લખતાં આવે છે લાજ, નથી. ૩૧
મરેડી ટોપી પહેરાવી માથે, પીળી ચોરણી પાય;
કેડીયું ફુલકારીનું કરાવી, કહો કોણુ રાજ થાય. નથી. ૩૨

૧ મારી પેહેલી પુત્રીનું નામ. ૨ ખીજ પુત્રી.

દિવાળી આદિ પર્વને દહાડે, જતાં દર્શન દેવ;
 કેડમાં તેડી માયાળુ માતા જતાં, જ્યાં જડિયો^૧ મહાદેવ, નથી. ૨૩
 રામ મ્હોલ ને મુરલી મનોહર, વઢવાણમાં વિખ્યાત;
 મણી યજ્ઞ મને ગણતાં મોંઘો, રત્ન આવ્યું રાંક હાથ. નથી. ૩૪
 નારણ ઘાટને માણેક ચોડમાં^૨, તે પણ તેમને તેમ;
 લાડ લડાવ્યાં તે લાખેણી માતા, કહો વિસરશે કેમ. નથી. ૩૫
 ઉપાન૩ જે મુજ અંગ ત્યયાનાં, પ્રેમે આપને પાય;
 સગવું સ્નેહ સહિત શીવડાવી, ઘિર મન તૂપત ન થાય. નથી. ૩૬
 સારું જૂપણ વસ્ત્ર રૂપાળું, કે શુભ આધાની ચીજ;
 મારાં સારું જઈ કાણ મુલવશે, હમયેથી હરખાઈજ. નથી, ૩૭
 નાસતો પાણી નિત્યે નિશાળે, તેમ ખળાંમાં^૪ ખાસ;
 સરખત સાકરનાં યદ્ય સ્વાદીષ્ટ, આવ્યાની શી હવે આશ. નથી, ૩૮
 ધશિ ધશિ માયાં રજનિ ગુન્નરતિ, નિદ્ર મળે નહિં નામ;
 પ્રસુતા મુકી જે મારે જવું પડે, એક રજનિ પરગામ. નથી. ૩૯
 અહો નિશ વિલાં વીતિયા મહિના, વર્ષો થશે વિતીત;
 ગયાં હશે ને કેમ જશે તે, ખાંતીલાં માતા ખચીત. નથી. ૪૦
 ગભરાય છે મન ધરમાં જતાં, નથી રચવું ખાવું અન્ન;
 સ્વપ્નાવત યદ્ય સર્વ ગયું એ, સુતાં લાધેછે સ્વપ્ન^૫. નથી. ૪૧
 બણવા જતાં, જે ભોંય ખેસું તો, ખગડ વસો મુજ ખાળ,
 માતાજી એમ કહીને મોકલતાં, નિર્મળ ગાદી નિશાળ. નથી. ૪૨
 મુખે સહસ્રે સહસ્ર વર્ષે, ગણતાં ન આવે પાર;
 અત્ય ન બદલો શકે વળિ એનો, લખતાં તેથી છું લાચાર. નથી. ૪૩
 અહો પ્રભુ જે અત્તતાર આપતો, દેજે એની એજ માત;
 અક્ષરધામ એ માંતૂને આપજે, માજે મોહન જેડી હાથ. નથી. ૪૪

૧ વઢવાણમાં છે. ૨ અમદાવાદમાં. ૩ ગુજરાતમાં.
 ૪ કચ્છમાં ખળાં બરવામાં. ૫ સ્વપ્ન.

દોહરા

કુદરતિ પ્રેમ પ્રથમ કથ્યો, પ્રસુતા તણો પવિત્ર;
 કર્ત્રિમ પ્રેમ હવે કથું, મન દષ્ટ શુણ્ણને મિત્ર. ૧
 નેહિ, કુટંબીને સગાં, નિરખો કર્ત્રિમ નેણુ;
 તુટે ને સંધાયછે, રમા^૧ રતિ^૨ છે રેણુ^૩ ૨
 મુખ્ય મરદને ઝંમેરીની, તેમાં જોડ જણાય;
 રેણુ પ્રેમનો -હૃદયનો, સાંધો થઇ સંધાય. ૩
 પણુ તેમાં પરપાશ^૪ જો, જરાક ખેશી જાય;
 નીતિ તણ નોખાં^૫ પડે, ધિર મન તૂટક થાય. ૪
 સંસારી સમજવવા, એ સંબંધિ ઉપદેશ;
 આદિક વાણી ઉચર, પ્રણમી શ્રી પરમેશ. ૫

હરિગીત છંદ.

ઓ સરસ્વતિ માગુ મતિ, મુજમાં નથી રતિએ ગતિ;
 તું સર્વગુણ સંપન્ન દેવી, સકળ જગમાં છું યતિ;
 તું વ્યાસ, પારાશર મનુ, આદિક તણા મુખમાં વસી;
 બળિ કવિશ કાળીદાસની, રસના વિશે આવી કશી. ૧
 ત્યમ આશ તારા દાસ કેરી, પ્રેરજે પરમેશ્વરી;
 છું અતિ ધણો અચાન માટે જ્ઞાન દેજો ગુણ ભરી;
 મહા પુરૂષ પ્રગટયા જે હતા તે, સર્વ તારિ સહાયથી;
 ઓ માત તારી આશછે, વખતે વખત થું કહું કથી. ૨
 જો જગ ભરા જગદીશ્વરા, કોટી ગણી કરણા કરે,
 જો અરજ આ સેવક તણી, અંતર વિશે ઉડી ધરે;
 જો આવી વશ રસનાદ વિશે તું વાહરો એવક ગણી;
 રચના રચુ વિચિત્ર, માસિક મિત્રમાં કવિતા તંણી. ૩
 ધારણુ કયો છે જન્મ જેણે. ફેણુઆરી માસમાં;
 શ્રીપૂર નામે શહેર અંદર, સરપચંદ નિવાસમાં;^૬

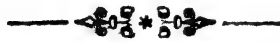
૧ લક્ષ્મી. ૨ પ્રીતિ ૩ ગ્રાંથણ. ૪ સ્ત્રી ૫ પારકો પાશ
 તે પટ ૬ જુદાં ૭ માસિકમિત્રમાંથી લીધેલ છે. ૮ જન્મ
 ૫ ચંદ્રાવનના એડીટર સરપચંદ દલીચંદના આવાસ
 નામ ધરમાં.

(૧૯૭)

છે બાળ તે છેદું તથાપી, મૂઝામાં મોઘુ મણી;
રચના રચુ વિચિત્ર માસિક મિત્રમાં કવિતા તણી. ૪

દોહરો

રાજ્ય કાજ વ્યવહારમાં, પિછાન થાય અવિત્ર;
વધે જ્ઞાન વિદ્યા તણું, મળતાં માસિક મિત્ર. ૧

પરનારીના સંગ વીશે

છાંપા

પરનારીનો સંગ, કદી મૃત્યું ઊપજાવે;
પરનારીનો સંગ, કદી જર જાન કરાવે;
પરનારીનો સંગ, કદી પોતે નહિ કરીયે;
પરનારીનો સંગ, કરતાં દિલમાં ડરિયે;
પરનારી કેરી સંગતે, પત પોતાની જાયછે.
મોહન એ મોહની રૂપ તે, નરને ફાલી ખાયછે. ૧
પરનારીની પ્રીત, કરે નવ કોઈ દહાડો;
પરનારીની પ્રીત, કરે તે કેવળ ગાંડો;
પરનારીની પ્રીત, જગરિછે જોખમકારિ;
પરનારીની પ્રીત, ગણે મન છેક નહારિ;
પરનારી કેરી પ્રીતડી, પ્રથમ સુધારસ પાયછે,
મોહન એ મોહની રૂપ તે, નરને ફાલી ખાયછે. ૨
પરનારીની પ્રીત, કરી કંઈ કેદ થયાછે;
પરનારીની પ્રીત કરી કંઈ બાગી* ગયાછે;
પરનારીની પ્રીત, કરી લજ્યા લોપાવી;
પરનારીની પ્રીત, કરી મરજાદ મિટાવી;
પરનારી કેરી પ્રીતડી, પલકે પુટી જાયછે;
મોહન એ મોહની રૂપ તે, નરને ફાલી ખાયછે. ૩

૧ પૈશામાં અથવા પરદેશમાં

(૧૬૮)

પરનારીનો સ્નેહ, ધડીમાં વળગી આવે;
 પરનારીનો સ્નેહ, ધડીમાં દુઃખ કરાવે;
 પરનારીનો સ્નેહ, કરી બીખ માગે રાયા;
 પરનારીનો સ્નેહ, કરી નર કષ્ટક ઠગાયા;
 પરનારીનો નર સ્નેહ કરી, પાછળથી પસંતાયછે;
 મોહન એ મોહનિ રૂપ તે, નરને ફેલી ખાયછે. ૪
 પર પ્રમદાનો પ્યાર, ધડીમાં ખૂન કરાવે;
 પર પ્રમદાનો પ્યાર, ધડીમાં ચોર ઠરાવે;
 પર પ્રમદાનો પ્યાર, ધડીમાં વેઠ કરાવે;
 પર પ્રમદાનો પ્યાર, ધડીમાં લાત લગાવે;
 પરપ્રમદા કેરો પ્યાર તે, જર સાથે જોડાય છે;
 મોહન એ મોહનિ રૂપ તે, નરને ફેલી ખાયછે. ૫
 પરવામાની પ્રીત, પૂરપને લાગે વહાલી;
 પરવામાની પ્રીત, કહુ તોખાંની તાળી
 પરવામાની પ્રીત, સ્નેહ સ્વકીયાથિ* તગ્નવે;
 પરવામાની પ્રીત, પ્રગ્નથી દૂર પડાવે;
 પરવામા કેરી પ્રીતડી, તુટયે નર સૂકાય છે;
 મોહન એ મોહનિ રૂપ તે, નરને ફેલી ખાયછે. ૬
 પરનારી વશ જેહ, પ્રિયા તેની દુઃખ પામે;
 પરનારી વશ જેહ, બળે તે ઠામે ઠામે;
 પરનારી વશ જેહ; પ્રિયા તેની મૂઝાએ;
 પરનારી વશ જેહ, બુદ્ધિ તેની બળી જાયએ;
 પરનારી વશ જે પુરુષ ત્યાં, ઝધડો નિલ મચાયછે;
 વળિ મુઆ મસાણે પણ પછી, ફાકટ ફનેતિ યામછે. ૭

પરનારીનો હિપચોગ

ના આવે પરનાર, કદી જળ લોટા પાવા;
 ના આવે પરનાર, ભાગિયણ દુખમાં થાવા;

(૧૯૯)

ના આવે પરનાર, કદી વાસીદુ કરવા;
ના આવે પરનાર, રસોઇ રૂઢી આદરવા,
વળિ કશે ન એ મોહન કહે, કામે આવે કામની;
ધુતી ખાવા તે આદરે, જાગ્રણ આખી જામની ૧

પરભર્તાનો જીવચોખ

રાખેલો જે પુરૂષ, કદી તરછોડે તેને;
શકે ન કહિ સરકાર, જરા પોષણનું જેને;
પંડ સજન^૨ પટકુળ, નહીં રાખેલો આપે,
કરે નૃપાદિક^૩ કેદ, વળી તે બરામ પાપે;
પેલે બવ વળિ મોહન કહે, પારાશર શાસ્ત્રે કરી:
સરજે ભુમાં તે કામની, લખ લખ કરતી કુતરી; ૧
ભુંડો પર ભર્તાર, અર્થ સારી દુર રહેશે;
ભુંડો પર ભર્તાર, કદી પણ લજ્યા લેશે;
ભુંડો પર ભર્તાર, પતિથી વેર કરાવે;
ભુંડો પર ભર્તાર, છેટું સૌ થકી પડાવે;
વળિ ભુંડો પર ભર્તાર તે, પછ દછ પઈશો ધુતશે;
નિંદા થાશે લોકો મહિં, આપ તણું કુળ છુડશે, ૨
નાર બગાડે નાથ, પિયરમાં ઝાઝુ રહિને;
નાર બગાડે નાથ, કટુ મુખડાથી કહિને;
નાર બગાડે નાથ, પતિવ્રત પોતે છોડી;
નાર બગાડે નાથ, પતિથી પ્રીતી તોડી,
વંઠાવે અતિ મોહન કહે, કામનિ પોતે કંથને,
અતડી અવલોકી અનુસરે; કંથડ પછી કુપંથને. ૩

(૨૦૦)

કુવી સ્ત્રીને ધીકણે

ધિક પડયો અવતાર, તને સાસરિયું કામા;
ધિક પડયો અવતાર, નહિં સંતોષી સ્વામા;
ધિક પડયો અવતાર, પતિવ્રત જેહ ન પાળે;
ધિક પડયો અવતાર, ઘડૂવિભુ સમરે નહિ બહાણે;
મોહન તેને ધિક ધિક કહે, જેણે મૈયર સેવિયું;
આ અવનીમાં એવું કહો, અપલક્ષણુ ખીચુ કયું. ૧

—*—

કુવડનાં લક્ષણ.

હોય કુવડ જે નાર, બટકતી ધર ધર દાસી;
હોય કુવડ જે નાર, કરે તેની સહ હાંશી;
હોય કુવડ જે નાર, રસોષ કરે નવ રૂડી;
હોય કુવડ જે નાર, લોક સધળાની લુંડી;
મોહન મેલી નિશ દિન રહે, કુવડ ઝાઝી ફરતી ફરે;
જે શીખ શુણે નહિ કોઇની, તેને સ્વામી શું કરે. ૧
હોય કુવડ જે નાર, કદી માથું નહીં ઝોળે;
હોય કુવડ જે નાર, કદી શીર કેશ ન ઝોળે;
હોય કુવડ જે નાર, કદી શિર તેલ ન ધાણે;
હોય કુવડ જે નાર, કરે નવ અંદ્ર કપાળે;
મોહન મહિલા એવી કહે, શીદ શિખામણુ મન ધરે.
તન ધારે મેલ રૂપી પટો, તેને સ્વામી શું કરે. ૨
હોય કુવડ જે નાર, હશે તે વાતો વાળી;
હોય કુવડ જે નાર, જશે સહ તેને ખાળી;
હોય કુવડ જે નાર, ધણીના સાચું બોલે;
હોય કુવડ જે નાર, હશે તરણાને તોલે;
મોહન એવી મેરી કરે, નામેડી નિશ્ચે કરે.

૧ મહેર વગરની અને તેના ઉપર કોઇની મહેર ન-
હી તેવી. ૩ ખરખેશરને.

(૨૦૧)

ન ચહે પીયરીયાં ચિત્ત તો, સ્વામી શી રિત સંધરે ૩
 ધણિને માને માન, કદી ધિક્કારે સ્વામી;
 ધરાવિશે ધિક્કાર, ધણી પ્રમદાઓ પામી;
 કંથ પ્રતાપે માન, મળેછે જગમાં મોહું;
 કંથ પ્રતાપે માન. ખરું કહુંછું નયિ ખોટું;
 મનમોહન કંથ પ્રતાપથી, સુંદરી પામે સ્વર્ગને,
 જે કંથ વચન માને નહિ, તે પામેછે નર્કને. ૪
 કંકાસણુ જે નાર, કદી કજીઓ નવ છોડે;
 કંકાસણુ જે નાર, તેમ પતિવ્રત નિજ તોડે;
 કંકાસણુ જે નાર, સુખે બેસે નહિ સંખી;
 કંકાસણુ જે નાર, જરા ન શકે તે જંખી;
 કંકાસણુ કેરો કંથડો, પરણીને પસતાય છે;
 માગ્યું નવ આવે મોત તો, તે નિમ્ને તજી જાયછે ૫

દુરગુણી સ્ત્રી વીર.

નાર નર્કનો કૂપ, વિર વીરવાસ ન કરિએ;
 નાર નર્કનો કૂપ, ખીક અંતરમાં ધરિયે;
 નાર નર્કનો કૂપ, કદિ છવ જોખમ થાયે;
 નાર નર્કનો કૂપ, ચતુર નર ચિત્ત ન ચ્હાયે;
 મોહન મહિલા જે દુર્ગુણી, દુખનો કુંડ અતાગ છે;
 ડાહ્યા નર દેખી દુર ખસે, બલાં જેહનાં ભાગ્ય છે. ૧

સદગુણી સ્ત્રી વીર.

નારી અમૃત કુપ, નાર સુખ કેરી દાતા;
 નારી અમૃત કુપ, અધર રૂઠા દેખાતા;
 નારી અમૃત કુપ, આંખ અણીઆળી શોભે;
 નારી અમૃત કુપ, લલાટે મનડાં બોભે,
 મોહન અમૃતની બરિ કહે, કામની સુખ દાતારછે,
 રામા વિષ્ણુ રામ તણો કયો, મુનિએ તિરસ્કારછે. ૧

(૨૦૨)

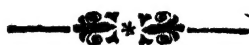
નારીને વશ થવા વિશે

દાહરો.

સલાહ યોગ્ય સ્વિકારવી, કહિયે ઉત્તમ કામ,
પણુ પ્રમદા મતિ વર્તવું, નારી વશ એ નામ. ૧

છપયછંદ

નારી વશ જે નાથ, અકલ હીણો કહેવાયે,
નારી વશ જે નાથ, લોકમાં લજ્જા જાએ,
નારી વશ જે નાથ, નહોં એ નર મૂછાળો.
નારી વશ જે નાથ, પ્રૌઢ પણુ તે પૂછાળો,
નારીને વશ જે નર થયો, કે દિન પણુ મોતે મરે;
પ્રમદામતિ ચોખી પાનીયે, અસલ શ્રીકૃષ્ણ ઉચરે.

મોટું કામ કરવું નહીં ને કરવું તો ડરવું નહીં

સોરઠા.

કદીયે મોટું કામ; કરમાં લઈ કરવું નહીં;
હછડે રાખી હામ, કરવું તો ડરવું નહીં. ૧
સજવાને સંઆમ, થીર જઈને ડરવું નહીં;
કદી જઈ તે કામ, ડરવું તો ડરવું નહીં. ૨
હાથ વિષે હથિઆર, ધેરિ ધીરજ ધરવું નહીં;
કળે કાઈ વાર, ધરવું તો ડરવું નહિ. ૩
શત્રુ સન્મુખ એક, પગ પગલું ભરવું નહીં;
તનમાં રાખી ટેક, ભરવું તો ડરવું નહીં. ૪
ચેખી પાણી પૂર, તત્પર થૈ તરવું નહીં;
જે કદી પડે જરૂર, તરવું તો ડરવું નહીં. ૫

જો શિર શત્રુ હોય, ફિકર તણ ફરવું નહિં;	
જરૂર ટાણે જોય, ફરવું તો ડરવું નહિં.	૧
ફરિને કદિ કફાત, મોત વગર મરવું નહીં;	
મોતે મરતાં બ્રાત, મરવું તો ડરવું નહિં.	૭
કોધી કન્યા સાથ, વિવાહમાં વરવું નહિં;	
મેળવિ હાયે હાય, વરવું તો ડરવું નહિં.	૮
નિજશીર કાઠ કાળ, પરસંકટ હરવું નહિં,	
કહેછે મોહનલાલ, હરવું તો ડરવું નહિં,	૯

સંસારિક સુધારા વિષે.

દોહરા.

સંસારિક સુધારામાં, સંપ તણું છે કામ;	
જરૂર પણ વળિ જોઇએ, અધિક હામને દામ.	૧
વિશેષ સૌ વિદ્યા બહુ. પછિ પરદેશ પ્રવાસ;	
કરવાથી પૂરી થશે, અંતરની સૌ આશ.	૨
ચીન વિભાયતમાં જતાં, કરો નહીં અટકાવ;	
બલાં બલાં બરી લાયશો, તો નાણાનાં નાવ.	૩
નાની નાની નાતમાં, છે કન્યાનિ અછત;	
મળતે મળતી નાતને, મળવા આપો મત.	
શુભ કન્યા શ્રીમંતની, સદા ભોગવે સૂખ;	
ગરીબ ધર નેતે મળે, દેખે દારણ દુઃખ.	૫
વિધ વિધ ન્યાતો વિપ્રની, જમે કરે જળપાન;	
પણ કન્યા દેવાય નહીં, એ કેવું અચાન.	૬
લડાઇથી બે તડ પડ્યાં, તે થી જૂદી નાત;	
થાય બેય ને એકઠી, બેઠ કશે રહે બ્રાત.	૭
જોડે જોડું નવ જડે, નાની ન્યાત મોઝાર;	
થાય કજોડાં તે થકી, એમ અનેક પ્રકાર.	૮
રૂપે કાઠ કજોડવું, શુભે કજોડું કાય;	

કોઈ કળેડું ઊમરે, એમ કળેડાં હોય.	૯
મેલો ઘેલો આળસુ, વ્યસની ગંદો હોય;	
નાતીલા જોડે જઈ, પડે એસતું તોય.	૧૦
બેર જોડના હાથનાં, ખાંતે કોઈ ન ખાય;	
એવી કન્યા હોય પશુ, ન્યાત તણી પરણાય.	૧૧
સદાચારી ને સદગુણી, દિસે સરસ સોહાતિ;	
પશુ તેને પરણાય નહીં. જો ન હોય નિજ માંતિ,	૧૨
અસલ નહોતો આ સ્થળે, આર્ય વિષે એ ચાલ;	
સેતા કન્યા રત્ન તો, દુષ્કુળથી તતકાળ.	૧૩
અરે અભાગ્યે ક્યાં થકી, પેટો પછી કુચાલ;	
જોઈ હીંદુના થયા, હીણા છેક હવાલ.	૧૪
ક્યારે બંધન પુટશે, ક્યારે ટળશે કલેશ;	
સંકટ સરવે તો ટળે, કૃપા કરે પરમેશ.	૧૫
કેને કન્યા આપિયે, ક્યાં તે પામે સુખ;	
લાયક વરતું ન્યાતમાં, ક્યાંઈ ન દિસે મૂખ.	૧૬
આંખો મીઝીને પછી, જ્યાં ત્યાં દેવા જાય;	
લાડકવાઈ દીકરી, મહા દુઃખિ પછિ યાય.	૧૭
બીખરી ન ભણેલ વળિ, કોધી ને બહુ દૂર,	
એવો વર આવી મળે, જોતાં નાત જરૂર.	૧૮
ઢેક કુંવારા વર રહે, ગુણવંતા વિદ્વાન;	
એવાને દેવાય નહીં, એવું કુળાભિમાન.	૧૯
બાડો બેહરો બોબડો, છેક સરિદ્રી હોય;	
પશુ તેવા કુળવાનને. દેહે કન્યા તોય.	૨૦
વશુ કારણ દુઃખ વેઠિયે, છતે ઉપાયે છેક;	
દૂર કરો આ દેશથી, એવા બહેમ અનેક.	૨૧
દક્ષિણના વિષો વિષે. નથિ વિશેષ વિભાગ;	
પશુ ગાંડી ગુજરાતમાં, એવા ભેદ અથાગ.	૨૨
કારણ કે વિદ્યા નહીં, નહીં વિવેક વિચાર;	
કીધા વળી કુસંપથી, એવા ભેદ અપાર.	૨૩

